

58

1802

111
SPECIMEN THEOLOGICVM
DE an 3
VSV LEGIS NECESSARIO

QVOD

PRAESIDE

VIRO SVMME VENERABILI, AMPLISSIMO,
LONGE CELEBERRIMO

D O M I N O

SIGISM. IACOBO BAVMGARTEN

S. S. THEOLOGIAE DOCTORE, EIVSDEMQUE PROFESSORE PVBLICO
ORDINARIO, SEMINARIJ THEOLOGICI DIRECTORE, REGIARVM
MENSARVM EPHORO, ET ACADEMIAE SCIENTIARVM
BEROLINENSIS MEMBRO

FAVTORE AC PRAECEPTORE SVO AETATEM
DEVENERANDO,

A. D. APRIL A. R. S. MDCCL.

H. L. Q. C.

PVBLCICE DEFENDET

AVCTOR

NICOLAVS NANNESTAD

NIDROSIA NORVEGVS.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
TYPIS IOANNIS FRIDERICI GRVNERTL

SPECIMEN THEOLOGICVM
DE
VSV LEGIS NECESSARIO

QVOD
PRAESIDE
VIRO SVBNE VERRERANT AMPLISSIMO
LOND. CETERISIMO
D. O. M. I. N. O.

SIGISM. IACOBO BAVMGARTEN
S. S. THEOLOGICAE DOCTOR. PVSSENB. ET PROFESSORE PVSSENO
ORDINARIO, SEMINARII THEOLOGICI BISTORAE, REGALIVM
NESSARIVM BISTORAE ET ACADEMIAE SCIENTIARVM

BEROLINENSIS MEMBR.
AVTORIS AC PRAECEPTORIS SVO VETATEM
DVVERLANDO,
L. D. L. O. B. A. R. I. S. B. O. C. C. I.
H. F. O. C.
PRAESIDE PRaesidet

AVTOR
NICOLAUS NANNESSTAD
HEDERA NORVIGIAE

HAER. MAG. DR. P. R. O. C. T. O. R.
TITIS JOHANNIS ERICHII GRVNTM

V I R O
EMINENTISSIMO
ET
SVMME VENERABILI,
D O M I N O
FRIDERICO NANNESTAD
SS. THEOLOGIAE DOCTORI,
EPISCOPO DIOCESEOS NIDROSIENSIS
ET THEOLOGIAE PROFESSORI PVBLICO REGIO,
PATRVO SVO OPTIMO,
INDVLGENTISSIMO
SPECIMEN HOC ACADEMICVM,
PRIMITIAS FRVCTVVM, QVOS IPSIVS BENEFICIO
LVCRARI LICVIT,
DEVOTISSIMA MANV
D. D. D.
OBSERVANTISSIMVS
AETERNAQVE BENEFICIORVM MEMORIA
OBSTRACTISSIMVS NEPOS
NICOLAVS NANNESTAD.

VIRI
EMINENTISSIMO
ET
SVMME VENERABILI
DOMINO
FRIDERICO NANNESTAD
SS. THEOLOGICAE DOCTORI
EPISCOPO BIEGESSIS NIDROSIE NSIS
ET THEOLOGICAE PROFESSORI PAVLICO REGIO
PATRVO SVO OPTIMO
INDULGENTISSIMO
SPECIMEN HOC ACADEMICVM
PRIMITIAS FRUCTVVM QVOS PRAEVS BENEFICIO
LACRYARI LICVIT
DEVOTISSIMAM
D. D. D.
OBSERVANTISSIMVS
AETERNAQVE BENEFICIORVM MEMORIA
OSTRUCTISSIMVS NERVS
NICOLAVS NANNESTAD

VIR
EMINENTISSIME
ET
SVMME VENERABILIS!

Quod hisce pagellis conspectui **TVO**, **VIR**
EMINENTISSIME et **SVMME**
VENERABILIS, subiicio quale-
cunque aliquatum in disciplina sanctiori profectuum specimen, mi-
nime inexpectatum. **TIBI** erit, aut inopinata in manus in-
curret, cum non præter voluntatem **TVAM**, quin potius
TVO

TVO consilio, TEque exigente, eius suscepta sit elaboratio. Quanta enim est, quam impense mihi gratulari iam diu mihi licuit, quamque deuota nunquam non venerabor mente, TVI erga me affectus fauorisque plane singularis propensio, beneficiorum, que esse possunt, maximorum, quorum numerum accurata tenere posse memoria dudum sperare desui, largissimus fons: tanto simul desiderare TE iusto rigore a me scio, ut ita munificentia uterer TVA, ut nec TE beneficiorum paeniteret in prorsus indignum collatorum, nec ipsemet, quod amplissima et cuius exoptanda in bonis literis proficiendi copia et facultate, munere TVO mihi facta, male abusus, eamque sine fructu inde collecto præterlabi passus fuerim, quondam deplorare cogerer. Cui bone indolis homini non totum se approbaret equissimum tale desiderium, quo optimus quisque ac prudentissimus aliorum fortune auctor fautorque maxime ducitur? Qualem cum TE magis, quam alterum quemquam ego nouerim, semper id studiose mihi agendum existimari, ut iustissimis TVIS vel aliquatenus saltem responderem uois, nec spem TVAM, si quam de me conceperis, plane fallerem. Unde fortiora nulla, quoties segnesceret ac intermitteret studium, mihi mihi ipsi addere potui calcæria, quam uiam beneficiorum a manu TVA acceptorum recordationem, quam

quam IPSEMET præterea nouis ac immortalibus de me me-
ritis identidem in animo meo excitare ad hunc usque diem per-
rexisi benigniter. Non modo enim dum in alma academia pa-
tria versabar, insignem TVAM expertas sum beneficentiam,
sed quoque exteras visere Musarum sedes TVA mihi licuit mu-
nificentia. Propterea, cum de profectibus meis publico quo-
dam TIBI comprobandis specimine me admonuisti, ut id fa-
cerem, voluntatique obtemperarem TVAE, æquum adeo, ut
nihil æquius, non potui non reputare. Ut hoc itaque, qua
potui ratione, me soluerem debito, quam nunc vides, exa-
rare aggressus sum scriptiunculam. Ipse hic scriptiois mea
scopus, ut TIBI eam inscriberem sacramque dicarem, sua-
dere, immo urgere mihi visus est; quod meum ausum ut se-
rena fronte excipere simulque pro aliquo gratissimi animi docu-
mento habere haud dedigneris, submisit rogo obtestorque. Pro-
lixissima non potero non perfundi lætitia, vixitæ voti compos
factus amplissimumque consecutus operæ pretium, si aliqua ap-
probatione TVA haud plane indigna visa fuerit mea hæc
scriptiuncula, nec atro prorsus notandam eam carbone iudica-
veris. Nec tamen ignoro, benignam talem si iulero senten-
tiam, magis eam facilitati cuiusdam TVAE acceptam re-
ferre me oportere, quam propriis quibusdam scriptiois le-
vius.

vincula virtutibus. Porius enim, ut quaecunque minus recta
aut congruentia dicta fuerint, ingeniumque prodiderint minus
exercitatum, æquo ac indulgenti adspicere velis oculo, omni-
bus a TE efflagitare precibus me iubet proprii ingenii tenuita-
tis, nunquam clarius et maiori cum sensu, quam in hac ten-
randa elaboratione, mihimetipsi detecte conscientia. Proinde
viri obseruantissimum gratissimumque meum animum præclaris sa-
tis TIBI approbandi documentis vires mihi deesse hoc iudicave-
ris argumento, voluntatem tamen nunquam defuturam esse ut
in persuasis beneuole habeas valde exopto. Certe, quum nullis
aliis rationibus exserere se possit hæc voluntas mea, nunquam
cessabunt ardentissima pro incolumitate TVA, quam sartam
rectamque conseruari vti aliorum multorum, ita maxime mea
plurimum interest, in seros usque annos inconcussa perstitura,
omnibusque exornanda gratiæ diuinæ certissimis documentis, su-
premo Nunini deuotissime a me nuncupanda vota. Ita Valeas,
VIR EMINENTISSIME et SUMME VENE-
RABILIS, ex propria animi sententia, immo quoque ex
mea, prout de me optime meritus es, quam rectissime et di-
uissime, in ecclesiæ et patriæ maximum commodum, emolu-
mentum atque decus. Ita nec mihi firmum deerit presidium.
Dab. Hale Magdeburg. in Regia Fridericiana. d. XVI. Aprilis.
MDCCL.

PROOEMIUM.

uo tanto æquiores in sequentibus iudicem habeamus **LECTOREM BENEVOLVM**, in ipso statim limine præmonendum **EVM** nonnihil duximus de destinatione et scopo *speciminis* nostri, rationibusque delecti a nobis argumenti. Haud ita dudum est, ex quo reuiuiscere inceperat vetus Antinomorum error, quo omnis legis diuina sub œconomia noui testamenti vsus, tam ante, quam post conversionem plane denegatur, eamque vna cum omni exinde surgente obligatione a **CHRISTO** abolitam sublatamque esse, euangelio, quod in legis locum successit, illius adimplente vices, statuitur. Ad pugnam hac de re instaurandam iamdum controuersis ab in-eunte seculo agitatis, præsertim illa de *desperatione salutari*, et magis adhuc de *lucta penitentiali*, nec non iniquo, quo doctrinam officia christiana tradentem vrgentemque sub *macilenti moralismi* contumelioso nomine bene multi profecuti sunt, odio ac contentu aut signum datum aut prælusum esse viderur. Ipse autem prædictus error tandem patronos et assertores hodie inuenit *Herrnbutianos*, et præsertim eorum antesignanum Ill. Comitem a **ZINZENDORF**. Primus huic sectæ larvam detrahens Antinomos eos probauit **S. V. PRÆSES** in *Theologischen Bedencken*, 1. Saml. 2tes Stück, pag. 156. seqq. simulque solidissimis refutauit argumentis. Deinde, postquam contra illud **VIRI S. V.** iudicium de *Herrnbutianis* insurrexerit personatus ille **SIEGFRIEDVS** in *Bescheidener Beleuchtung* etc. atque totam rem quidem confessus, partim tamen varia quaesierit effugia, partim dicto errori colores obducere conatus fuerit, vanis eius exceptionibus abunde satisfecit **VIR S. V.** in *Theolog. Bedencken 4te Saml. 24stes Stück*, præsertim pag. 467. sqq. 540. sqq. et 608 sqq. Præterea huius erroris *Herrnbutianos* arguerunt **S. V. WALCHIVS** in *Theologischen Bedencken von der Beschaffenheit der herrenbutischen Secte* etc. pag. 70. seqq. **CELEB. GAR. GOTTL. HOFMANNVS** in *Gegründeter Anzeige der herrenbutischen Grund-*

Grund- Irrthümer in der Lehre vom Gesetz und Euangelio, et IOH. PHIL. MEHRLING in *Gründlichen Beweiß, daß der Herr Graf von Zinzendorf in allen Haupt- Artickeln der Christlichen Glaubens Lehre höchst irrig sey.* Art. XVII. XIX. XX. et XXI. Deinde acerrimum huius erroris propugnatores sese præstitit DAVID HOLLAZIVS, Minister V. D. in *Pomerania*. In lucem emissi sunt ab hocce viro primum varii Tractatus, qui ob scribendi quoddam genus simplex et captui vulgi accommodatum haud exiguo apud multos excepti sunt applausu, ita vt etiam a multis, quibus animarum cura commissa erat, studio inter auditores suos dispergerentur, a) quamvis haud obscure iisdem indicatum errorem passim prodiderit auctor. Cum autem anno MDCCXLVI heic prodiret nouum quoddam illius scriptum, *Lautere Gnaden Spuren des Euangelii, alten menschlichen, eigenen und gesetzlichen Wegen entgegen gestellt*, inscriptum, vt censuræ S. V. PRAESIDIS, tunc temporis *Decani Sum. Vener. Facultatis Theologiae* subiiceretur necesse erat, simulque a librario, qui sumtus suppeditaret, rogatus est VIR S. V. scriptunculam præfatione sua exornare. Vnde non potuit non VIR S. V. lectores de erroribus admonere, quos in isto scripto, vt in reliquis eiusdem auctoris latere recte, vt posthæc euentus docuit, suspicabatur. Quod etiam moderatione sibi propria præstitit VIR S. V. præcipuos indicando abusus, quibus nostris diebus obnoxium est *gloriosum euangelium beati DEI*. Tantum abest, vt, hoc tam leni monito accepto, ad sanioerem mentem rediret HOLLAZIVS, vt potius agerrime istam præfationem ferret, atque non modo nouæ libelli sui editioni apologiam subiungeret sub titulo: *Beseheidene* (at vere immodesta incultaque est) *Antwort auf des Herrn D. B. - - barte Beschuldigungen*; sed quoque posthæc disertius et cum explicita contra publicam ecclesiæ nostræ doctrinam oppositione errorem suum propugnaret in recensionis scripto: *Die Messianische Religion, oder Alt- und Neu- Testamentische Weise, durch das Verdienst Christi und den Glauben an ihn gerecht und selig und auch heilig zu werden*. Iamdum antea in recensionibus priorum scriptorum Hollazianorum de erroribus in iisdem latentibus nonnulla monuit *Celeb. D. FRID. WILH. KRAFT* in *Nachrichten von den neuesten theologischen Büchern*, et in *Neuer Theolog. Bibliothek*. Præsertim autem in recensionis recentiori isto scripto Hollaziano *Messianische Religion* erroneum auctoris systema lectoribus suis ante oculos posuit *Vir Celeb. in Theolog. Bibliothek*. Tom. II. pag. 457. sqq. adiectis animaduersionibus nonnullis solidis et sine acerbitate prolatis. Hoc occasionem præbuit HOLLAZIO, vt clarius atque plenius errorem suum explicaret in libello anno superiori prodente: *Erläuterung der Messianischen Religion und des darinn enthaltenen Zeugnisses von dem gekreuzigten Christo*, cuius vltimum caput præ-

a) Vt testatur Ven. KRAFT in *Neuen Theolog. Bibliothek*. Tom. II. pag. 474.

prædictæ censuræ Ven. DNI. KRAFT oppositum est. HOLLAZIVS ille non modo in *Viros Celeberrimos*, qui de erroribus eius ipsum aliosque leniter adiuverunt mordax atque insolens est, tanquam *hostes crucis CHRISTI* eos diffamans, atque de persecutionibus ob nomen CHRISTI acriter conqueritur, effata, quibus CHRISTVS discipulis suis prædixit persecutiones, quas illi inferrent infideles Iudæi et gentiles, in se, quasi ipsi dicta essent accommodans b) more solito nouatorum istorum, qui inani publicam ecclesiæ nostræ doctrinam repurgandi reformandique studio pacem ecclesiæ per semiseculum mox elapsum misere turbarunt, quibus quotiescunque vel tantillum quisquam oblocutus fuerit, extemplo martyrii palmam gloriati sunt; sed quoque doctoribus ecclesiæ nostræ, iis forsitan exceptis, quorum ipse vestigia premit, aut qui cum eo communem tuentur causam, gravissima vitia mendaciter atque impudenter opprobrat, quasi legalis et non euangelica esset eorum doctrina, quasi iustitiam et salutem per opera querere docerent, quasi incredulitatem nullo verbo reprehenderent, et quasi nihil plane in cœteribus nostris de CHRISTO, eiusque satisfactione per sanguinem ipsius et de fide in eum vulgo audiretur. Cum itaque tam acriter doctrinam ecclesiæ nostræ adoriuntur hostes tam exteri, scilicet *Herventiani*, quam intestini, nempe HOLLAZIVS, et qui eandem cum eo si non scriptis, tamen sermonibus disseminant opinionem: dignum iudicavit *speciminis* huius scriptor argumentum, in quo profectuum suorum periculum faceret, vindicare doctrinam de *Vsu Legis Necessario*. Quoniam ad obiectiones zinzendorffianas ab aliis iamdum, præsertim a S. V. PRAESIDE abunde responsum est: HOLLAZII exceptionibus nos potissimum occurrere conabimur. Demonstrationem erronearum eius opinionum potissimum ex *Messianischer Religion* et *Erläuterung der Messianischen Religion* excerpemus, siquidem in hisce scriptis clarissime mentem suam proposuit. Prodiit anno proxime præterlapso omnia scripta *Hollaziana* vno fasciculo collecta, sub titulo: DAVID HOLLAZENS *Sämliche Erbauliche Schriften*, vbi *Messianische Religion* deprehenditur pag. 871. sqq. et *Erläuterung der Mess. Relig.* pag. 993. sqq. Vnde quoties paginae a nobis citantur, hæc indigitatur collectio.

A 2

CAPVT

- b) Insolita sunt verba illius in Præf. ad *Erläuterung der Mess. Religion*: *Wie sollte es aber den Bekennern und Zeugen Christi ergeben? Jesus sagt: SIE WERDEN EUCH IN DEN BANN THUN, Joh. 16, 2. - - Sie werden zu euch führen: Ihr geböret nicht zu unserer Kirche, zu unsern Verfassungen, wenn ihr EINIG von Jesu und SEINER MENSCHHEIT zeugen wollet. Joh. 9, 22.* Certè, si vnicè IESVM hominem, et non simul IESVM verum DEVM confiteri vult auctor: ad nostram ecclesiam nequaquam pertinebit, quin vix *Sociniani* eum in societatem secum receperint.

RATIONE ET NATURA LEGIS DIVINAE
IN GENERE.

§. I.

Quid lex diuina in genere sit.

Cum de *lege diuina* in genere loquimur, vocem *legis* sumimus sensu maxime proprio et vulgari, pro *norma ac regula actionum liberarum in publicata Superioris voluntate contenta*. Adeoque sub *lege diuina* quamcunque vno verbo complectimur patefactam voluntatem DEI, qua creaturæ eius rationis vsu et intrinseca libertate gaudentes pro actionum suarum ratione determinante et regula per libertatem suam vti debent.

§. II.

Ratio legis diuine in attributis DEI contenta.

In rationem et naturam *diuine huius legis* inquituros fundamentum eius atque fontem in ipsis attributis sanctissimi *Numinis* et in creaturarum necessaria conditione et ratione, qua ad *DEVM* se habent, quærere nos oportet. Inter infinitas *DEI* perfectiones inprimis hic in censum veniunt attributa eius, quæ *moralia* vocantur. Per summam suam *sanctitatem* *DEVS* est omnis et solius *boni* præsertim *moralis* infinitus amator, adeoque e contra omne *malum morale* infinito prosequitur odio. c) Vnde consequitur, vt non modo ipse sanctus atque rectus sit in omnibus suis viis atque operibus, sed quoque impense cupiat, vt omnes alii præter semetipsum, quotquot malum a bono discernere possunt, et eiusmodi sunt, vt sanctitas in eos cadere possit, sancti sint, sicut ipse sanctus est. Fortissime itaque eum mouet perfectissima eius sanctitas, vt amorem suum erga bonum morale, infinitamque, quam exinde percipit voluptatem, vna cum summo odio ac rædio, quo malum morale vehementissime auersatur, aliis quoque demonstret, simulque eos a malo morali derinere et reuocare, et ad oppositum bonum incitare summopere conetur. d) Inde exoritur exactissima eius iustitia, quæ in eo consistit, vt bonum morale a creaturis et subditis suis serio requirat, omne malum morale apud eos indignatus, voluntatemque hanc suam seriam

c) vid. S. V. PRAESIDIS *Theses Theologicas* Part. I. Art. I. §. XI. Thés. I. REINBECKII *Betrachtungen über die Augsb. Confess.* 1. Th. 12. Betr. §. 1. et S. Ven. Senioris Ministerii Hamburgensis, FRID. WAGNER. *Ausführliche Betrachtungen über die Christl. Glaubenslehre*, 2. St. §. 126. 128. 199.

d) vid. S. V. WAGNER. *l. c.* §. 141. seqq.

LEGIS DIVINAE IN GENERE. 5

feriam esse ipsa re demonstret. e) Non igitur per sanctitatem et iusticiam suam malum tantummodo a creaturis iamdum commissum indignetur: sed quoque mala ab iis committenda impedire cupit. f) Cum autem creaturae rationales et liberae voluntatem suam et inde dependentes actiones internas externasque per intellectum flectere, et variis modis, prout bonum ipsis visum fuerit, determinare possint; adeoque per rationes et mandata a malo dimoueri et ad bonum incitari sciant: exinde patet, quod sanctitas et iusticia DEVM moueant, vt quid bonum malumue sit, suamque de eo voluntatem, vna cum annexis rationibus impellentibus creaturis istis patefaceret, h. e. vt leges subditis suis ferret, quo etiam hac ratione, naturae subditorum et sanctitati ipsius inter alias conuenientissima, bonum morale promouere, opposito malo impedito, posset. Ergo ratio tam ipsarum legum, quam quoque publicationis earundem in sanctitate et iusticia diuinaprehenditur. Sed ad easdem publicandas praeterea quoque DEVM mouit benignitas sua, per quam felicitatem creaturarum suarum exoptat, eamque optime procurat. Nam non potest non per sanctitatem et iusticiam suam creaturas, quae recte agunt, fauore suo prosequi, remunerationibusque exornare, et e contra iram suam in mala atque iniusta perpetrantes exferere. In fauore autem diuino et exinde profluentibus beneficiis summa consistit creaturarum rationalium felicitas, vti eius defectus summam efficit infelicitatem. Idecirco secundum benignitatem suam subditos suos DEVS legum suarum promulgatione instruere voluit, qua ratione illam obtinere, hanc autem effugere eos oporteret.

§. III.

Ratio legis diuinae, quatenus in conditione creaturarum continetur.

Præter attributa DEI, in quibus fundata est lex diuina, ad rationem et naturam eius penitus perspicendam considerari quoque opus est conditionem eorum, quibus lex data est. Exinde enim vltior tam obligationis, quam lex diuina infert, quam quoque diuersitatis legum pro diuerso creaturarum statu obseruandarum, ratio apperebit. Præter intrinsecam creaturarum rationalium, quas solas lex diuina spectat, libertatem, cuius in § superiori mentio iniecta est, vna cum inde dependente moralitate actionum earundem, de qua §. proxime sequenti, diuersosque illos status, quorum specialis posthac occurret consideratio, hic potissimum consideranda venit earum dependentia a DEO. Solus DEVS est infinitus ille atque increatus spiritus, qui nullius nisi suimetipsum arbitrio subiectus est. Omnes autem reliquæ res ab eo dependent, dum ipsi acceptam

A 3

ceptam

e) vid. S. V. PRAES. I. c. §. XII. Thef. I. REINBECK. I. c. §. 2. et S. V. WAGNER. I. c. §. 143. 199. et §. 177. seqq.

f) vid. S. V. WAGNER. I. c. §. 141. - 147. et §. 181. - 186.

ceptam referant, necesse est, omnem suam existentiam, cunctasque suas circumstantias, atque adeo ab ipso futuram quoque suam sortem expectent. Integram rerum vniuersitatem dominio omnibus adeo soluto limitibus moderatur, vt quæcunque fiunt, non nisi ex nutu, vel saltem permissione eius fiant, et contra absolutam eius voluntatem nihil plane eueniat. Quicquid itaque DEVS, nisi sub certa conditione, euenire noluerit, nunquam accidet conditione ista deficiente. Hinc patet, quod creaturæ rationales, si felicitatem cum boni moralis studio coniunctam, adeoque obseruationi mandatorum diuinorum alligatam obtinere velint: necessario legi DEI seruandæ se accingant. Cum autem porro omnes in propriam felicitatem tendant: sequitur omnes ad legis diuinæ obseruationem obligatas esse.

§. IV.

Obiectum legis diuinæ, sc. bonum et malum morale.

Diximus aliquoties obiectum legis diuinæ esse bonum et malum morale. Intelligimus per *bonum morale* communi vsui conuenienter *liberas actiones bonas*, seu cum fine agentis conuenientes; aut tales actiones, ad quas causa agens libera, per rectum libertatis suæ vsum, adeoque secundum cognitionem veram se determinare potest; vti per *malum morale* intelligimus *actiones liberas*, quæ contraria ratione se habent. g) Ex hisce patere potest, quæ ratione *bonum morale* differat ab *officio*, *bono opere* vel *virtute* (hac non pro habitu, sed pro actu sumto) et *malum morale* a *peccato* aut *vicio* (hoc quoque pro actu sumto). Nimirum vna eademque actio antecedenter ad legem considerata, quatenus talis est, vt lege præcipi mereatur, *bonum morale* vocatur; sed consequenter ad legem considerata, quatenus legi conformis est, vocatur *officium*, *bonum opus* vel *virtus*. Simili ratione mutatis mutandis se habet cum *malo morali* et *peccato* seu *vicio*.

§. V.

De mutabilitate aut immutabilitate legis diuinæ.

Omnes leges diuinæ, proprie loquendo, immutabiles sunt. Nam lex diuina est voluntas quædam DEI, quæ intellectum eius sequitur. Est vero intellectus diuinus perfectissimus et immutabilis; adeoque quicquid vna vice bonum vel malum morale iudicauerit, illud semper pro eiusmodi habet, et quoque semper tale est, eodem nimirum respectu. Alio tamen sensu nonnulla leges diuinæ

g) De bono et malo morali conf. præter systemata Metaphysica, et scripta Philosophorum recentiorum, quibus doctrina de origine et permissione mali, et de libertate mentis humanæ collustratur, præsertim BÜLPINGERI et MEIERIVM et CANZII, etiam S. V. PRAESIDIS *Theolog. Moral* §. 17. et WAGNERI l. c. §. 102. 103.

diuinæ *mutabiles*, aliæ autem *immutabiles*, vel potius *temporariæ* et non *temporariæ* dici possunt. Quæ diuersitas ab obiectorum diuersa conditione dependet, duplici potissimum innixa fundamento. *Primo* enim nonnullæ actiones alias lege diuina præscriptæ vel prohibita in certo quodam statu liberæ esse desinunt, dum non amplius in potestate causæ agentis liberæ positæ sunt; quo itaque respectu circa eas lex diuina non versatur, utpote actiones tantum liberæ pro obiecto habens. *Deinde* nonnullæ actiones non nisi aliis quibusdam accedentibus circumstantiis, aut tantummodo ratione certorum subiectorum moraliter *bonæ* vel *malæ* sunt, adeoque leges, quibus de iis cautum est, alio respectu nullam obligandi vim habent. Quod si itaque actio quædam antea lege diuina præcepta vel prohibita per alium longiorem temporis tractum, vel etiam in perpetuum aut moralitatem suam plane amittat, aut etiam ob circumstantiarum diuersitatem moralitas eius mutetur: lex ista diuina, qua de eiusmodi actione statutum erat, mutata dici potest.

§. VI.

De abrogatione legis diuinæ.

Hinc intelligitur, quid ad id requiratur, ut lex quædam diuina abrogata dici possit. Tum demum abrogatur lex diuina, ubi ad illius obseruationem non amplius tenentur, quibus lata erat. Quousque autem actio quædam moraliter bona fuerit, DEVS per sanctitatem suam eadem delectatur, eamque a subditis suis peractam iuxta iustitiam suam vult, qui proinde ad eadem operam dandam lege adstringuntur. Contraria ratione cum actione moraliter mala, quam diu talis fuerit, res sese habet. Quod si itaque lex diuina antiquari debeat, nulla alia fieri potest ratio, quam si aut actionis prohibita vel mandata ommissio vel perpetratio apud causas agentes liberæ non amplius steterit, adeoque omnis actionis moralitas sublata fuerit; qua ratione e. g. hodie antiquata dici potest lex diuina de non fruendo fructu arboris vitæ; aut actio mandata moraliter *bônæ* esse, prohibita autem moraliter *malæ* esse desuerit. Hunc casum exempli loco illustrare possunt pleræque leges *leuiticæ* et *forenses* Iudæis quondam latæ.

§. VII.

Lex diuina naturalis et positius.

Omnes quidem actiones, circa quas lex diuina versatur, vel præcipiendo vel prohibendo per se moraliter bonæ vel malæ sunt; non tamen hoc ipsum de omnibus a priori æque clare constat. Si actionis cuiusdam qualitas moralis aperta adeo fuerit, ut creaturæ rationales, seposita reuelatione diuina, aliunde eam sufficienter ad actionis commissionem vel omissionem deprecandam cognoscere possint: tunc *lex* de eiusmodi actione statuens *naturalis* vocatur. Quod si autem actionis qualitas moralis aliunde quam ex diuina reuelatione aut omnino non innouerit,

aut

aut non quantum ad actionem eligendam vel reprobendam suffecerit: tunc lex *positiua* audit.

§. VIII.

Lex diuina differt pro diuersitate subiectorum.

Ex superioribus præterea iure concludimus non omnibus creaturis, in quilibet licet circumstantiarum diuersitate constitutis, eisdem latas esse leges diuinas. Etenim in omnes non vnaquævis res perpetranda cadit; nec apud omnes eadem actio eandem habet speciem. Leges, quæ matrimonii contrahendi rationem præscribunt, beatos cœlites, et quorum hi similes erunt, angelos non spectare, propterea, quod nec vxores ducent, nec nuptum dabuntur, testatur ipse CHRISTVS *Luc. XX, 34-36.* Et diuersos tantummodo, quibus homines inter se differunt status adpicientes satis superque animaduertimus non eadem hominibus diuersissimæ licet conditionis ex æquo licere,

§. IX.

Summa legis diuine.

Summam legis diuinæ nominantes tale inuicem officium, ex quo omnia reliqua profluunt, et in quo in gyrum quasi redeuntia sese iterum abscondunt; quod qui diligenter ante oculos habuerit, haud facile alterum quodcumque sciens volensque negliget, aut legem vllam diuinam susque deque habebit; quod reliquis omnibus officiis anteponendum est, et quo neglecto frustra reliqua omnia postulata quisquam exsequitur. Tale est magnum istud mandatum: *Diliges Dominum DEVM tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua. Matth. XXII, 37.* Talis amor DEI omnem erga alias quasunque res affectionem longo post se relinquens interuallo, omnium æqualiter spirituum conditorum officii est. Si enim ulla vera infinitarum virtutum diuinarum cognitione pollent, easdemque rite æstimare sciunt; si vllò perfectionis sensu tanguntur, sique vllus boni et recti amor mentibus eorum insidet: non possunt non Numen Ter Optimum Terque Maximum amore profèqui, quali nullam aliam rem dignam iudicabunt, omnique proinde versus illud vergere appetitu suo atque desiderio, nulla de re tam puram tamque largam haurientes voluptatem. Vnde nobilem quandam in infinitum tendentem apud se sentient cupiditatem, aliunde, quam ex infinito DEO expleri nesciam. In hoc itaque quærent summam suam, seque vnice dignam vitam beatitudinem, et eo ipso simul crescet eius cupido. Eam propterea omnium suorum inceptorum scopum simul et normam constituent, nihil vnquam commissuri, quod ipsi aduersum atque indignum, aut eum a se abalienaturum esse cognouerint. Præmissis omne illud magnopere fugient, quod animis ipsorum nimis se insinuando, impedire quominus æque iucunde amplius DEVS ipsis sapiat, aut voluptatem de DEO percipien-

LEGIS DIVINAE IN GENERE.

cupiendam minuere posse præviderint. Porro uti eum amant, ita quoque omnia, quæ eius sunt amabant. Hinc non tantum semetipfos nulla ratione ullo deonestabant vicio, potius benignitates diuinæ reliquarumque DEI perfectionum speculum semet reddere studentes; sed et alios nunquam impediunt, quo minus DEO se delectare possint; et e contra plura adhuc DEVM extollendi, laudesque eius depradicandi incitamenta iis procurare allaborabunt, adeoque quibusuis modis eos exornabunt in DEI sui laudem atque gloriam. Atque hoc est alterum istud præceptum, quod tanquam priori proxime secundum CHRISTVS commendat *Matth. XXII, 39. nimirum dilectio proximi sicut suimetipsum.*

§. X.

Legis diuinæ, quatenus homines in statu integritatis spectabat, specialis consideratio.

Ad specialiore legis diuinæ, quæ homines spectat, accedimus considerationem, quæ, ut scopo nostro satisfaciamus, ita videtur instruenda, ut quid circa legem pro triplici hominum ad DEVM respectu, cum vel ut originali sua integritate conspicui, vel ut peccatores severo DEI iudicio obnoxii, vel ut per CHRISTVM in gratiam cum DEO reduci considerari possunt, observandum veniat speciatim dispiciamus. In integritatis statu constitutus homo dicitur quamdiu nihil mali moralis commiserit, adeoque non modo viribus ad explenda omnia sua officia necessariis præditus fuerit, sed quoque eosdem ita collocauerit ut nullum ipsi moraliter bonum prætermitteret, per consequens examulsum legem diuinam expleret, adeo ut nihil in ipso desiderari posset. Quod si itaque in hoc statu permansisset homo, non obstarent sanctitas et iustitia diuina, quo minus omnia ista bona, quibus iuxta benignitatem suam eum beare cupit DEVS, in eum conferre posset; et insuper quoque premia ista reportaret, quæ DEVS iustitia et sanctitate sua motus legi suæ obsequentibus proposuit. Vnde patet, qua ratione homo tunc per opera saluaretur, dum non modo vitam æternam, absque quidem suo merito, a benignitate diuina acciperet; sed quoque præmiorum in eadem; suadentibus iustitia et sanctitate diuina, bonis operibus constitutorum compos fieret. Quo videamus qualia tunc lex diuina præscripserit officia, opus est generalium officiorum, quæ summam legis efficiunt, ad hunc statum speciali applicatione. Quo facto, vnicuique patebit quod respectu amoris erga DEVM hominibus integris incubuerit DEVM amare et venerari, tam absolute spectatum, ut *Numen* supremum perfectissimumque, intensissimo amore, deuotissimo cultu et veneratione, supremoque honore dignissimum; quam respectu ipsorum, ut creatorem, vniuersi rerum finitarum ambitus statorem, conseruatorem et moderatorem potentissimum, adeoque Dominum ipsorum absolutissimum et evergetam munificentissimum.

mum. Respectu amoris erga semetipfos officii eorum fuit, semetipfos amare ut creaturas, et quidem rationales, hinc subditos supremi istius Regis, corpore atque ac anima rationali constantes, ad illustrandam gloriam creatoris et Domini sui conditos, huic quoque fini suo hucusque pro modulo suo satisfaciētes, porro autem quoque ex officio debitoque pariter se gesturos. Hinc bonis operibus et confirmationi suæ in bono operam nauare debuerunt, adeoque omne malum morale seu peccatum auerfari, sibi que ab eodem sollicitate cauere, omnibus adhibitis legitimis mediis, inter quæ damni, quod peccatum post se traheret, viua consideratio, et cancellorum, quibus vires suæ erant circumscriptæ, ita ut non omni exenti essent labendi periculo, memoria aliquem mererentur locum. Quoad amorem erga alios officii fuit quascunque res tanquam media illustrandæ gloriæ diuinæ pro gradu, quo huic fini inferuunt, amare et magni facere; itaque speciatim erga alios subditos DEI obseruanda erant officia, quæ (secundum §. præced.) suadet debitus erga DEVM amor. Quæ igitur etiam reliquis hominibus præstanda erant, quantum requirebat aut etiam permittebat perfectionis ille status, quem apud alios atque ac apud semetipsum quemlibet hominum magni facere oportebat. Præterea cum ipse DEVS inter homines instituerit societatem coniugalem, ex qua deinde nasceretur societas paterna, obseruanda quoque erant omnia officia ex ipsa harum societatum natura profluentia; quod quoque de qualibet alia societate, quæ forsitan locum haberet, valere res ipsa loquitur. Ut tribus verbis omnia officia legis diuinæ paradisiacæ comprehendamus: obseruanda erant cuncta officia ex attributis et natura DEI; ex essentia hominum et necessario eorum tam cum DEO aliisque creaturis, quam inter se inuicem nexu; ex propria eorum aliorumque integritate, et ex natura societatum inter eos institutarum profluentia; quibus adhuc officia legibus positiuis diuinis præscribenda accederent.

§. XI.

Legis diuinæ, quatenus homines sub reatu consideratos spectat, consideratio.

Postquam ab originali sua integritate defecerint homines legem diuinam violando, reatu coram DEO, iustoque eius ac severo iudicio obnoxii redditi sunt, salutemque, cui destinati erant, amissam, bonis operibus aut propria satisfactione nunquam recuperabunt. Nam sanctitas et iustitia diuina non modo obsunt, quo minus in scelere commaculatos conferatur felicitas, quam integri a benignitate diuina acciperent; sed quoque ob culpam commissam pœnas infligendas suadent. Hoc certissime eueniret si vel vnica tantummodo contracta fuisset culpa, omnibus licet posthæc expletis officiis; quanto itaque magis, cum tanta naturæ nostræ coorta sit corruptio et ad officia exsequenda impotentia, quantam, duce scriptura sacra, ipsi in nobismetprehendimus?

Tantum

LEGIS DIVINAE IN GENERE. 17

Tantum abest vt in hoc statu lege diuina non adfringerentur homines: vt potius nouorum officiorum necessitatem et debitum defectione sua sibimetipsis impoferint. *Primo* omnia officia, quæ in integritatis statu requirebantur, si ea exceperis, quæ aliis hominibus vt in integritate persistentibus debebantur, etiam in hoc statu obseruanda veniunt. Sunt enim vel absolute immutabilia, ita vt nec vnquam desinant ab arbitrio hominum dependere, aut libera esse, nec moralem suam speciem immutare possint; quorsum pertinent ea, quæ in essentia DEI et hominum et necessario vtriusque partis nexu fundata sunt. Vel etiam si absolute spectata quidem mutari possent, reuera tamen mutata non sunt, vtpote fundamentum eorum non sublato; qualia sunt ea, quæ præsentem hominum inter se et cum mundo corporeo aliisque creaturis nexum, aut societatum in statu integritatis institutarum naturam pro ratione habent. Vel denique aliis proxime inniuntur officiis æternis et immutabilibus, quibus violatis, obseruari quidem nequeunt, non tamen omnino indebita reddita sunt, siquidem ad eorum fundamentum et rationem homines obligati atque obstricti tenentur; quorsum referenda videntur officia, quæ hominibus circa semetipsos vt in bono perseverantes obseruanda essent. Quibus adhuc superaddi potest positium istud mandatum de feriis septimo quoque die celebrandis, quod posthæc noua promulgatione renouatum est. Hisce itaque omnibus officiis moralitatem suam retinentibus, prætereaque immotis permanentibus diuina iustitia et sanctitate nostraque sub imperio DEI subiectione, patet quod in hoc statu quoque vigeant leges diuinæ de istis officiis, et quod nos ad eas seruandas sumus obligati. *Deinde* ex nouo isto respectu, quem defectione sua a bono acquisierunt homines, noua nonnulla exoriuntur officia. In hoc enim statu DEVM intueri quoque debent homines vt inobedientia ipsorum grauius lasum, proptereaque iusta erga eos accensum indignatione, atque proinde vt seuerum iudicem. Semetipsos pro miseris habeant necesse est peccatoribus, ad omne bonum ineptis et mortuis in lapsibus et peccatis. *Eph. 11, 1.* Alios autem homines vt pari secum obnoxios reatui et iudicio adspiciant. Hinc iustum esse DEI iudicium quò ipsi tanquam morte digni condemnantur, agnoscere atque confiteri, peccata sua, et ob illa semetipsos quoque auersari, illorum abolitionem serio optare, adeoque etiam remissionem culpæ et pœnæ supplicibus a DEO precibus, si paterentur iustitia et sanctitas eius, efflagitare debent. Porro num ulla ex graui isto reatu atque miseria eluctandi ratio superfit sollicito animo inquirere, omnesque requisitas condiciones lubenter exsequi eos oportet. Respectu aliorum hominum varia ex hoc statu exsurgunt officia, quæ in priori statu locum non haberent; quorsum verbi gratia læsiones aliis illatas deprecari et detrimentum a se acceptum rescircire, vicissim iniurias sibi illatas perferre,

ferre, earumque veniam dare, aliorum emendationi operam nauare, aliaque bene multa, præsertim inter officia socialia, pertinent. Quæ omnia cum non nisi ob reatum peccati et communem totius generis humani infirmitatem opus sunt, exinde quoque suam desumunt moralitatem; adeoque non nisi respectu huius status moraliter bona sunt et lege diuina præscribuntur. Simul tamen eiusmodi sunt, vt ex officio omnium generalissimo, si in subsidium vocatur de reatu coram DEO et de infirmitate humana ratio, deriuari possint. Quod autem reuera lege diuina iniungantur abunde docent legis diuinæ tam naturalis quam reuelatæ explanatores.

§. XII.

Legis diuinæ, quatenus homines sub fœdere gratiæ viuentes spectat, consideratio. Et officiorum eadem præceptorum prius genus.

Ad primariam huius sectionis partem, propter quam hæcenus tractata præmissa sunt, accedimus, legem diuinam, habito simul ad vicariam CHRISTI satisfactionem respectu, seu quatenus ad homines sub æconomia aut fœdere gratiæ viuentes, per CHRISTVM aut redemptos aut certo redimendos pertinet, consideraturi. In eo a prioribus differt hic hominum respectus, quod cum iuxta illos aut per plenariam ab omni malo morali immuniam, adeoque perfectum erga legem diuinam obsequium saluarentur homines, aut ob defectum perfectæ obedientiæ pereundum iis esset: secundum hunc, deficiente licet plenaria officiorum expletionem, per fidem in CHRISTVM saluari possint, siquidem sanctitati et iustitiæ diuinæ, contrarium suadentibus, per vadimonium CHRISTI, obedientiamque eius actiuam et passiuam abunde satisfiat. Non tamen eousque extendi oportet hanc CHRISTI in hominum vicem præstitam satisfactionem et legis expletionem, vt nullam amplius illi deberent legis obseruationem, nullaque iis præstanda incumberent officia. Tam procul enim hoc a veritate abest, vt potius præter officia §. superiori indicata etiam ex hoc nouo respectu noua quædam cooriantur officia, quæ alias nullum deprehenderent locum. *Primo* officia, quæ hominibus sub reatu peccati consideratis incumbunt, nouo licet hoc respectu accedente, immota permanent, siquidem eorum rationes et fontes, vnde deducta sunt, haud tolluntur. Haud enim in eorum demonstratione finimus homines esse peccatores, *pro quibus nulla præstaretur aut præstita esset satisfactio.* Hoc enim si factum fuisset omnino per nouum hunc superuenientem respectum tollerentur omnia, quæ ex ista assumptione conclusa fuerint. Sed vicaria CHRISTI satisfactione in ista consideratione seposita quidem, non tamen plane dissimulata, officia, et consequenter quoque obligationem ad seruandam legem diuinam de iisdem præcipientem, deduximus partim ex essentia DEI et hominum, et necessario eos

inter-

intercedente nexu; partim exinde, quod homines a debita sua defecerint perfectione, peccatoque infecti sint et partim ex aliis nonnullis respectibus accidentalibus, qui omnes minime per hunc sublati sunt. Nam uti essentia et natura divina mutabilis ne fingi quidem potest: ita per decretum diuinum de mediatore hominibus constituendo, aut per huius decreti executionem nequaquam immutata est essentia aut natura humana, neque peccata, originale vel actualia ab hominibus sublata sunt, neque reliquæ hominum tam inter se, quam cum aliis creaturis cessarunt connexiones. Igitur officia §. sup. indicata per vicariam CHRISTI substitutionem nec libertati hominum intrinsicæ exempta sunt, aut moralitatem suam amiserunt, nec eandem commutarunt, ita ut quod ante bonum, iustum et rectum erat, hoc accedente respectu malum et iniustum redditum esset. Per consequens nequaquam leges prædicta officia imperantes abrogatæ sunt; quin potius indissolubili ad easdem servandas homines adstringuntur vinculo. Cum hæc de vniuersa œconomia gratiæ dicta sunt, non modo de veteri testamento, sed quoque de novo peræque valebunt.

§. XIII.

Vltior confirmatio solutione obiectionum.

Non admodum refragabuntur aduersarii, si §. sup. demonstrata ad homines tantum ante CHRISTVM viuentes quisquam pertinere affirmauerit; de noui autem testamenti temporibus eadem plane pernegabunt. Rationes precarias huic suo errori ab iis prætextas infra discutimus, ubi ad speciales legis diuinæ vsus demonstrandos descenderimus. Hic tantummodo monendum videtur, quod, si per officium CHRISTI mediatorium, *qua tale*, homines obseruatione legis diuinæ exemptos esse statuere voluerint, adeoque solutionem ab obligatione legis pro fructu satisfactionis vicariæ venditauerint: etiam homines ante CHRISTVM viuentes huic asserant libertati, necesse sit, siquidem ad eos quoque se extendebant fructus satisfactionis CHRISTI, utpote quæ vim habuit *retroactiuam*, ut Theologi loquuntur. Aliquantenus quidem causæ suæ consulere vult HOLLAZIVS, dum legem moralem æque ac ceremonialem (hæc enim legis genera non vult distingui) Iudæis tantum specialis œconomiae loco, in pædagogiam quandam peculiarem h), tanquam ty-

pum

h) Mess. Relig. pag. 916. seq. Der vornehmste Gebrauch des Gesetzes im alten Testament, der fast alle die übrigen in sich faßt, war, daß es im Buchstaben verfaßt, eine Pädagogie bis auf CHRISTVM seyn sollte. — Gott brauchte es zu einer Special-Öconomie und Haushaltung oder Vormundschaft unter dem Jüdischen Volcke, dasselbe sollte unterm Gesetz verwahrt bleiben bis CHRISTVS käme. Das Gesetz müsse ihm zu einem barren und unerträglichen Joch werden, damit

pum i) et apographum CHRISTI k), et tanquam tabulas fœderis cuiusdam secundarii, cuius conditiones meræ erant promissiones bonorum temporalium, nullum ad vitam æternam habentes respectum l), latam reuelatamque esse comminiscitur, nullam aliam itaque legi diuinæ ne quidem in veteri testamento attribuens obligandi vim, quam ex positiua quadam et arbitraria eiusdem in specialem Iudæis œconomiam diuinam ordinatione profluentem. Quibus assumtis hypothësis, liberatio illa, quam asserunt aduersarii, a legis obseruatione, non potest haberi pro scopo et fine, adeoque nec pro fructu vicariæ CHRISTI satisfactionis; vnde nec obiici potest eandem ex æquo hominibus ante CHRISTVM videntibus competere oportere. Sed vero ita nec liberatio a condemnatione legis et a reatu peccatorum sub veteri œconomia commissorum fructus satisfactionis vicariæ, qua talis erit; licet satisfactionis vt reuera et actu secundo iam prælitæ effectus aut consecrarium dici possit: nam iuxta istas hypothëses decretum DEI de mediatore hominibus constituendo vt prius decreto de lege promulganda considerari debet; lege autem non promulgata, nulla essent peccata. Rom. IV, 15. atque nec possent condemnare m). Caterum subsidiarii hi HOLLAZII errores partim ex iis refelli possunt,

mit dies Volck sich nach Christo sehnen mögte; et deinde: Auch das Ceremonial-Gesetz geböret mit zur Pädagogie auf CHRISTVM. Si de sola lege ceremoniali hæc dicta fuissent, recte se haberent.

i) ibid. pag. 924. Das Moral-Gesetz ist ein Vorbild auf CHRISTVM, denn Christus war des Gesetzes Ende, Zweck oder Gegenbild.

k) ibid. pag. 921. Weil der HEILAND mit seinem Exempel noch nicht da war, so musste an dessen Stelle das in Steinen und Buchstaben fürgebildete oder fürgeschriebene Gesetz dienen, als eine Copie oder Ausdruck von des Heilandes Heiligkeit. vid. quoque seqq.

l) ibid. pag. 922. Der vierte Gebrauch des Gesetzes war, daß es ein Bund zwischen Gott und dem Jüdischen Volcke seyn sollte, abermahl bis auf Christum. — — — Das Moral-Gesetz war gleichsam ein besonderer Nebenbund allein mit dem Jüdischen Volcke. Es war ein Bund der Wercke, aber nicht zu Erlangung der Gerechtigkeits und Seligkeit, — — — sondern zu Erlangung leiblichen Segens, Besetzung Canaans, langen Lebens, Fruchtbarkeit des Landes und des Viehes, und die Ungebor-samen dagegen hatten die Drohung aller gegenseitigen, leiblichen Strafen und Landplagen.

m) Absurda hæc conclusio: peccata ideo peccata esse, quod CHRISTVM mediatorem constituere DEVS decreuerit apertius adhuc consequitur ex asserto HOLLAZIANO: CHRISTVM esse primum principium moralitatis, quod legitur Erklärung der Mess. Relig. pag. 1096. Affirmauit sapiens HOLLAZIUS in Mess. Relig. CHRISTVM esse normam atque regulam bonorum operum lege morali multo perfectiorem, adeoque legem superuacaneam esse. Cui commento Celeb-

KRAFT

sunt, quæ de naturali et necessaria legis obligatione adstruximus, partim in frequentibus, expugnato primario eius errore, corruent. Sed ut suam stabiliant sententiam obiicient fortasse dissentientes CHRISTVM legem diuinam perfecte seruando, pœnasque inobedientia nostra promeritas soluendo hominum impleuisse vices, aut implendas in se suscepisse; adeoque nullo iure DEVM ab hominibus postulare posse ut debitum, quod vicarius eorum perfecte solvendum suscepit, ipsi quoque iterum soluerent. Respondemus autem primo DEVM ob summam suam sanctitatem et iustitiam nullo modo perfectam legis impletionem a CHRISTO præstitam eum in finem ordinare potuisse, ut ipsi homines omni soluti euaderent legem diuinam seruandi necessitate. Ille enim est sanctissimus, qui omne bonum morale, quod simul euitari potest, auerfatur, atque vrget, atque omne malum morale, quod simul euitari potest, auerfatur, odit impeditque. Sed vna cum perfectissima CHRISTI impletionem legis simul constare potest propria hominum legis diuinæ pro virili obseruatio, obedientiaque mandatis DEI præstita. Ergo DEVS, quippe qui sanctissimus est, non potuit per satisfactionem CHRISTI adiuuare homines ab obseruatione legis diuinæ liberatos voluisse. *Quod si querentes per CHRISTVM iustificari,*

KRAFT in Theolog. Bibliothek. T. II. p. 473. opposuit: omnes CHRISTI virtutes non posse nisi per legem cognosci: quoniam ex omnes in rerum gestarum CHRISTI monumentis non enumerantur; e.g. CHRISTVM castura atque temperantem fuisse aliter cognosci nequire, quam sequenti ratione: CHRISTVS fuit sanctissimus et sine peccato; castitas et temperantia sunt virtutes secundum legem diuinam; ergo CHRISTVS castus atque temperans fuit. Hac Vir. Max. Rener. obiectione ad incitas redactus est HOLLAZIYS. Ut tamen aliqua ratione se expedire posset, responderi c. miscens quadrata rotundis: Ich wußte keine Tugenden zu finden außer in Christo, und bey dem, der in Christo Jesu ist. (Etiam apud DEVM essentialiter consideratum, apud homines in statu integritatis et apud sanctos angelos deprehenduntur). Die Moralität ist viel vollkommener in Christo als in dem Gesetz zu haben. Wober weiß ich daß das Gesetz Tugenden befielt, was ist das primum principium moralitatis, ist der Heiland deswegen heilig, weil er heilige Sachen geborben und gethan, oder sind die Sachen deswegen heilig, weil sie Christus geborben und selbst gethan? Omnino ideo sanctus est Saluator, quia peccatum non fecit, et non inuentus est dolus in ore eius. 1 Pet. 11, 22. Alias enim admodum captiosa esset prouocatio CHRISTI Iob. VIII, 40. quis ex vobis arguit me de peccato. Si enim CHRISTVS esset primum principium moralitatis, etiam summa flagitia, si modo a CHRISTO perpetrata fuissent, absit blasphemiam! sancta atque recta essent. Præterea moralitas actionum mere subiectiua iam dudum adeo inter eruditos explosa est, ut nemo vel leuiter scientiis rinctus ei patrocinari possit. Cæterum ab HOLLAZIO in vicem quanti potest, vnde homines in statu integritatis et quoque in veteri testamento nouerint legem diuinam virtutes vel bona moralia præcipere?

ficari, peccatores inueniremur, CHRISTVS feret minister peccati. Quod absit! Gal. II, 17. Multo autem magis minister peccati CHRISTVS foret, si legem impleret, vt nobis impune peccare liceret. Si autem non impune peccare nobis licet, ad non peccandum, adeoque ad seruandum mandata et præcepta DEI h. e. legem eius tenemur. *Deinde* regerimus per propriam legis diuinæ obseruationem non inutilem euadere obedientiam CHRISTI actiuam meritoriam. Nam primo legem diuinam perfecte implere omni nostro conatu in præfenti statu nequimus. Eam tamen impleri oportebat. Adeoque necesse erat vt vicarius noster e. m. nostra vice non obseruaret modo, sed etiam perfecte et examullim impleret; deinde hæc perfectissima legis impletio, et, quæ eadem efficitur, summa sanctitas necessarium in vicario generis humani requisitum erat, vt potè sine qua neque satisfactio passua præstari posset. *Talis enim nos decebat pontifex, sanctus, ab omni malo alienus, sine labe et separatus a peccatoribus. Hebr. VII, 26.* Denique respondendum est verum obedientiæ et mortis CHRISTI vltim atque finem luculentissime contrarium probare. Finis enim satisfactiois CHRISTI primo fuit, vt liberaremur ab *execratione legis*, dum non potentes iustificari et saluari per opera legis iustitiam et salutem acquireremus per fidem in CHRISTVM. *Gal. III, 13; Deinde vt in filios DEI adoptati spiritum filii eius acciperemus; Gal. IV, 5. 6. quo in libertate vocati non carni locum faceremus, sed ambularem in spiritu, cupiditates carnis non perficientes, sed alii aliis seruientes per amorem, quo vno verbo tota lex impletur. Gal. V, 13. 14. 16.* Nam CHRISTVS dedit semetipsum pro nobis vt redimeret nos ab omni iniquitate et purificaret sibi metipsum populum peculiarem accensum studio bonorum operum. *Tit. II, 14.* Ergo vitæ sanctimonia et studium bonorum operum ad scopum et fructus satisfactiois CHRISTI pertinent, dum per eam promeritus est Spiritum Sanctum cum gratis suis operationibus, cuius fructus in omni benignitate iustitia et veritate sunt *charitas, gaudium, pax, ira cohibitio, benignitas, bonitas, fides, lenitas et continentia Eph. V, 9. Gal. V, 22.* Ad hæc autem nouos ad sanctitatis studium stimulos nobis doctrina sua subdidit CHRISTVS, nouasque suppeditat per regenerationem supernaturales vires, easdemque continuo per sanctificationem Spiritu suo adauget. Vnde tantum abesse patet, vt a seruanda lege diuina nos exemerit; vt potius ad id magis nos obstrictos obligatosque reddiderit n). Eandem nostram, per CHRISTVM licet redemptorum, ad legem diuinam obedienter pro viribus exsequendam obligationem præter adductas rationes optime confirmant crebræ, quas Apostoli tradunt

n) vid. S. V. PRAESIDIS *Theolog. Moral* §. 66. coll. §. 23. conf. quoque *Hebr. II, 3. X, 29. XII, 25. 2 Petr. II, 1.* et quoque *Rom. VI.* per totum Caput.

tradunt viuendi regulæ, et ad studium bonorum operum adhortationes. Præter innumera alia præprimis in huius rei documentum notanda nobis iam occurrunt: *Rom. VI. XII. XIII. Gal. V, 13 — VI, 10. Eph. V. et VI. Tit. II. 1 Petr. I, 13. sqq.* per totam epistolam; vt et epistola *Iobannæ*, quæ totæ prædicæ sunt. Inter hæc autem loca singulari attentione merentur *Rom. XIII, 8 — 10. et Gal. V, 14.* vbi PAVLVS amorem maxime commendat eam ob causam, quod per illum *tota lex impleatur*, et quod sit *completio legis*; nec non *Eph. VI, 2.* vbi promisso *quarto præcepto* in Decalogo adiecta *Exod. XX, 12. Deut. V, 22.* tanquam incitamentum ad mandatum illud exsequendum adducitur; quod clarissime demonstrat legem DEI ipsamque Decalogum non tantummodo ad Iudæos vsque ad CHRISTVM pertinuisse, sed vniuersalis esse, etiam in œconomia gratiæ, obligationis.

§. XIV.

Officiorum posterius genus.

Deinde autem lex diuina, quatenus ad homines per CHRISTVM saluandos pertinet, præter officia iam iam exposita, noua quoque quædam complectitur officia ex ipso hoc nouo hominum respectu exurgentia. Sunt ea officia proprie et stricto sensu *christiana* dicta, quæ per fœderis gratiæ et ordinis salutis in eadem in et per CHRISTVM mediatorem instituti naturam necessaria sunt. Talia sunt: DEO pro concessio mediatore et expiatore et profanctione fœderis gratiæ gratias agere; mediatore dato pro fundamento et ratione felicitatis et beatitudinis suæ uti; CHRISTVM tanquam DEVM, *Dominum* atque *Regem* suum colere; vsus verbi diuini et sacramentorum; desiderium *Spiritus Sancti*; plenaria sui metipsum in manus DEI traditio; operationum eiusdem, in mente sua internarum seu actuum gratiæ approbatio; iisdem semet accommodare; conuersio; fides; legitima virium supernaturali modo concessarum dispensatio; studium *renouationis* et *sanctificationis*; amor erga filios DEI et *domesticos fidei*; patientia in persecutionibus et arumnis ob nomen IESV CHRISTI tolerandis; et quæcunque demum fuerint officia circa CHRISTVM mediatorem, viam salutis percurrendam, media gratiæ et quicquid illuc pertinuerit, obseruanda. Hæc omnia si nullus datus fuisset sospitator, nullumque initum fuisset gratiæ fœdus non potuisse, adeoque nec obseruari debuisse, res ipsa loquitur. Per vicariam autem CHRISTI hominum loco ad officia explenda pœnasque sustinendas substitutionem, hominibus *moraliter bona* reddita sunt. *Primo* enim præstita possibilia reddita sunt, siquidem non deficiunt obiecta ista, circa quæ versantur. *Secundo* quoque *moralitatem* habent, dum a libertate mentis humanæ dependent, quod triplici ratione patet. *Partim* enim homo per libertatem suam intrinsecam vel maliciosam resi-

stentiam decernere adeoque omnibus istis rebus obicem ponere atque quo minus ad actum deducantur impedire, vel talem resistentiam et repugnantiam omittere potest, adeoque lubens pati DEVM omne bonum in semet perficere. *Partim* benignissime quidem infirmitati humana DEVS subuenit, dum mentis nostræ emendationem, quam ipsimet efficere nequimus, procurandam efficiendamque suscepit, *cor mundum, nouumque spiritum nobis inditurus, sublato corde nostro lapideo*, viresque et facultatem ad bonum perficiendum supernaturali modo nobis suppeditaturus; in omni tamen hoc negotio ita nobiscum agit Sapientissimum Numen, ac cum iis decet, qui rationis vsu et intrinseca libertate præditi sunt. Vnde vt quicquid in nobis peragere instituar, nosmet comprobemus et consensu nostro quasi ratum habeamus iure suo requirit; talis autem consensus esse non potest, nisi a libertate nostra proficiscatur. Prætereaque vires spirituales in nos confert DEVS, vt nosmet iisdem secundum libertatem nostram rite vtamur o). Quod autem vsus mediorem gratiæ seu *actus externi pedagogici* a libertate nostra dependeant, nemo vnquam dubitauit. *Partim* denique si nullum hic fuisset libertatis mentis humana negotium: frustranea plane essent tot diuina mandata de hisce officiis obseruandis in scriptura sacra occurrentia, et tot adhortationes per incitamentorum fortissimorum exhibitionem; neque horum officiorum omisio aut impeditio hominibus tanquam peccata imputari posset, nec propterea homines ad pœnas dandas tenerentur. *2 Thess. I. 8. 9. Hebr. II, 3. X, 29. XII, 25. 2 Petr. II, 1. Marc. XVI, 10. Job. III, 30.* Tercio omnia enumerata momenta bona sunt, quod non facile quiquam negauerit. Dum itaque sunt *bona moralia* hominibus sub œconomia gratiæ viuentibus iustitia atque sanctitas diuina ea requirunt, adeoque pertinent ad officia; que lege diuina hominibus in isto respectu consideratis lata præscribuntur. Quod vel sine ulteriori conclusione intermedia elucescit ex mandatis diuinis conceptis verbis in scriptura sacra exstantibus, quibus omnia ista enumerata officia iniunguntur; aut ex admonitionibus et exhortationibus de studio iisdem nauando et de oppositis vitis ac peccatis cauendis, etiam sub pœnarum comminationibus et præmiorum diuiniq; fauoris stipulatione. Hæc autem officia non minus quam reliqua omnia lex diuina iuxta rigorem suum sibi proprium in summo atque perfectissimo gradu præstanda postulat. Quod vero DEVS infirmitatis et defectus hominum in horum officiorum, sicut reliquorum executione, in iudicio suo

o) Qua ratione operationes DEI gratiosæ cum libertate mentis humana consistere possint optime docuit S. V. WAGNER, in *Untersuchung des wahren Begriffs von der Freyheit des Willens*. §. 96. n. 9 et §. 97. De differentia libertatis seu liberi arbitrii sensu philosophico, vti hic sumitur, et sensu theologico vid. ibid. §. 37.

respectu salutis aeternae conferendae rationem non habeat, id gratiae divinae, perfectissima CHRISTI solutione promerita et euangelio annuntiatae acceptum referre nos oportet. Sed ut in gradibus aeternae felicitatis et gloriae adiudicandis diversorum fidelitatis et obedientiae graduum rationem DEVS habeat vriget iustitia eius exactissima.

§. XV.

Obiectionis solutio.

Cum diximus etiam fidem in CHRISTVM lege divina praecipit esse, dissentientem habemus HOLLAZIVM, de cuius oppositionibus infra plenius disceptemus, in praesenti vnicam tantummodo commodè dilaturi difficultatem, ob quam idem nobiscum sentire ille dubitat. Metuit nimirum ne, si legi adscribatur reprehensio incredulitatis, fides in CHRISTVM foret officium naturale et bonum opus secundum legem p), quod cum inauditum ac absurdum indicat, fidem in CHRISTVM lege morali aut Decalogo non praecipit esse concludit. Ad hanc putatam difficultatem respondemus primo quoad posteriorem consequentiam: *fidem euadere bonum opus secundum legem*, illud nihil plane noui atque inauditum esse, quin dudum illud perpexerint *Theologi* nostrates, qui propterea in doctrina de *iustificacione* saeculo monent fidem in iustificacionis negotio non spectari tanquam *qualitatem, opus vel virtutem*, atque non considerari *absolute*, sed *correlate*, respectu obiecti sc. meriti CHRISTI q). Cum praeterea asserant legem arguere incredulitatem r), et hanc esse peccatum adeoque legi divinae contrariam. omnino eo ipso affirmant fidem ipsam esse legi divinae conformem, atque bonum opus secundum legem. Sed quoque scriptura sacra consentiente hoc asseritur. Etenim ipse CHRISTVS incredulitatem

p) vid. *Antwort auf des Herrn D. B. Beschuldigungen* p. 865. et *Messianische Religion* p. 915.

q) vid. S. V. PRAESIDIS *Theses Theologicas*. Part. II. Art. VII. §. V. Thes. 2. BARTHOLINI *Elementa Theologica* Art. VIII. §. 20. 21. CARPOVII *Theolog. Revel. Dogm.* Tom II. §. 1043. et 1044. REINBECK *Betrachtung über die Augsb. Confess.* *Vter Tb. LXII Betr.* §. VI. VII. ex *LXIII Betr.* §. XXXVI. XXXVII. vid. quoque *Apolog. August. Confess.* pag. 125. lin. 25. 199. coll. S. V. PRAESIDIS *Erläuterungen der Symbol. Schriften* §. 57. Schol. p. 97. et *Apol. Aug. Conf.* pag. 126. lin. 1. 199.

r) Qua ratione lex arguat incredulitatem, vid. *Form. Concord. Sol. Decl.* pag. 114. lin. 13. 199. idem quoque demonstrat S. V. PRAESIDES in praefatione ad HOLLAZII *lauteere Gnadenbüchlein* vid. HOLLAZII *sämtl. Schriften* pag. 843 vbi ista praefatio Appendicis loco subiuncta est dicto libello pag. 840 — 854. Ad rationes a VIRO S. V. adductas ne verbum quidem respondet HOLLAZIVS praeter difficultatem in qua diluenda iam sumus.

tatem peccatum esse restatur; *Iob. XVI, 9.* omne autem peccatum est legis transgressio. *i. Iob. III, 4;* et ubi non est lex, ibi nec est peccatum *Rom. IV, 15;* ergo incredulitatem lege prohibitam esse, fidem autem eadem imperari oportet. Aperte idem testatur effatum *i. Iob. III, 23.* hoc est praeceptum eius (DEI v. 21.) ut credamus nomini filii eius IESU CHRISTI, et diligamus alii alios, sicut praecepit nobis. Omne autem praeceptum DEI, lege praeceptum est, imo quodque lex est. Propterea voces *lex* et *praeceptum* tanquam synonyma ponuntur *Rom. VII, 8. XIII, 8 9. Matth. V, 18. 19.* Et fides vocatur praeceptum DEI, sicut amor erga alios, qui multis in locis summa legis nominatur, etiam ubi de amore fraterno, seu fidelium mutua delectione sermo est *s)*; quod constat ex *Gal. V, 14. VI, 2. Rom. XIII, 8—10.* Immo ipse CHRISTVS fidem in semet nominat *opus DEI*, vel *opus DEO* gratum ab hominibus perficiendum: dum auditoribus suis interrogantibus *quid facerent ut operarentur opus DEI* *Iob. VI, 28.* respondet: *hoc est opus DEI ut credatis in eum quem misit v. 29. t).* Deinde ad priorem consequentiam regerimus eam omni carere fundamento. Negamus enim legem moralem reuelatam nihil amplius continere, praeter legem naturalem, seu officia natura cognita. Minime illud probat dictum *Rom. I, 15,* ab HOLLAZIO allegatum. Dicuntur enim *gentiles*, qui legem reuelatam non habent, *opus legis* vel ipsam legem cordibus suis inscriptam ostendere, dum ea, qua legis sunt, operantur, attestante praeterea propria eorum conscientia et cogitationibus inter se inuicem accusantibus aut etiam defendentibus. Cum autem non omnia legis opera praesent, alias enim per legem iustificarentur; praetereaque erronea plurimis grauissimisque in rebus laborent conscientia: *Rom. I, 21—23. 28.* ex hoc dicto omnia praecepta legis reuelata natura esse cognita concludi nequit. Nec alibi vsquam testatur scriptura sacra legem reuelatam moralem nihil aliud esse, praeter meram repetitionem legis naturalis. Adeoque nulla alia hoc assertum probandi ratio superest, praeter per *inductionem*; ad quam tamen labefactandam sufficit instantia a mandato diuino de fide in CHRISTVM defumta. Sed adsunt praeterea alia praecepta legis moralis, quibus talis inductio multum posset debilitari, e. g. de sanctificatione septimi cuiusque diei, et de gradibus matrimonii contrahendi prohibitis. Et quamuis lubenter concedamus, immo ipsi asseramus officium fidei in CHRISTVM ex officio quodam naturali in Decalogo contento deduci posse, e. g. hunc in modum: *iuxta Decalogum*

s) HOLLAZIUS quoque negat amorem fraternum esse officium legis. vid. *Mess. Relig. p. 962.*

t) vid. *Le nouveau Testament par BEAUSOIRE et LENFANT* ad h. l. et *Ven. BEN- GELII Gnomon.* ad h. l. conf. quoque *Pf. LI, 19.*

legum debemus DEO obedire in omnibus, quaecunque praeceperit; in scriptura sa-
era autem nos iussit in CHRISTVM credere, ergo per decalogum debemus in
CHRISTVM credere: non tamen magis fides officium naturale euadit, quam
officium Abrabam ex iussu diuino filium suum immolandi, aut Israelitarum
Aegyptios vasis aureis et argenteis priuandi, atque vniuersus cultus leuiticus of-
ficia naturalia fuerunt. Nam ad officium naturale requiritur vt omnes praemisse,
ex quibus concludi potest, natura cognita sint.

§. XVI.

Officiorum posterioris generis genesis.

Vt appareat qua ratione officia haec, homines tantum, quatenus sub oeco-
nomia gratiae viuunt, spectantia, cum officiis vniuersalissimis, quae summam le-
gis diuinæ efficere diximus, cohareant, et ex iisdem ortum suum ducant et
quasi profuant: necesse est vt officiorum horum genesis sub ratiocinii imagine
concipiatur; ita vt maioris propositionis et quasi fundamenti loco substerantur
officia generalia, subiecti locum tuentibus obiectis certa ratione comparatis,
praedictarum autem constituite debito erga eadem se gerendi modo; minor
propositio subiectum maioris de obiectis magis determinatis enunciat, atque in
hoc casu euangelium complectatur; vnde fuit conclusio, quae praedictarum maio-
ris ad obiecta ista ab euangelio exhibita applicando debitum circa eadem enun-
ciat officium. Adeoque conclusio officia, de quibus iam actum est complec-
tens sine euangelio neque locum haberet, neque cognosci posset: ipsa tamen
euangelium non est, sed lex euangelio innixa. Hinc simul intelligitur, quid sibi
velint Theologi, dum legem euangelio collustratam incredulitatem arguere affir-
mant u); quo effato minime euangelio tribuitur incredulitatis reprehensio, vt
HOLLAZIUS opinatur x). Haec autem de ratione et natura legis diuinæ in
genere pro scopo nostro dixisse sufficiat.

CAPVT SECVNDVM.

DE
DIVERSO VSV VOCIS LEGIS.

§. I.

Argumentum huius capituli.

Priusquam necessarium legis vsum pluribus demonstrare aggredimur: diuer-
tum vocis huius vsum curatius aliquantis per rimari nos oportet, quo fir-
mum habeamus fundamentum, cui insistamus, et tutius in sequentibus
C 3 pro-

n) vid. Form. Conc. Sol. Declar. pag. 714. lin. 9 — 12.

x) Mess. Relig. pag. 915. Man pflegt hier wohl seine Zuflucht zur Distinction in legem
nudam et euangelio collustratam zu nehmen, aber eben damit geschieht man dem
Euangelio die gantze Sache zu.

procedere possimus. Quapropter opus est, vt *primo* varios vocis huius significatus biblicos perscrutemur; *deinde* vsum eiusdem vocabuli Theologis nostratibus maxime familiarem, et in *libris symbolicis* determinatum, adeoque etiam potissimum retinendum exponamus atque vindicemus; *denique* vt de significato huic voci ab aduersariis attributo dispiciamus, eumque vulgari significato multum esse postponendum ostendamus. Cum autem *euangelium* plerumque *legi* opponi soleat, clarior multo eadem sensus vocabuli *legis*, vbi quo sensu euangelium vnaquaque vice ipsi opponatur indicauerimus.

§. II.

Primus vsus vocis LEGIS in scriptura sacra.

Generalis ille vocis *legis diuinae* (nam de hac sola sermo nobis est) Cap. sup. §. 1. a nobis adopratus omnibus hominibus omni tempore communis fuit, et per loquendi vsum vna cum linguae notitia vnuscuiusque menti sese insinuat, vt pote qui proxime congruit cum significato vocis *legis* vbi de legibus humanis in vita communi aequae ac in disciplinis sermo fuit. Idem ille in scriptura sacra quoque retinetur, siquidem sensu familiari et noto a scriptoribus sacris voces adhibitae sunt. *Primo* enim generalis hic significatus in omnibus arctius determinatis *legis* significatibus mox recensentis, caterum licet diuersis, conspicitur quasi fundamenti loco iis substratus, vti per singulos eundo patere potest. *Deinde* quoque generali hoc sensu vsurpatur vox *legis*, nullo ad peculiarem officiorum eadem praecceptorum qualitatem aut numerum respectu habito. *Primo* huc referri posse videntur loca, vbi vox *νόμος* occurrit in vocabulis compositis *δύο-μυσι*, *δύο-μωσι* et *δύο-μωσι*, nec non in vocabulo *νομοθέτης*, *Iac IV, 12*; *deinde* eo faciunt loca nonnulla, in quibus *legis* nonnullae necessariae et essentialis describuntur affectiones: e. g. *Rom. III, 20. per legem est agnitio peccati. Rom. IV, 15. lex iram operatur, nam vbi non est lex, ibi nulla est transgressio. Rom. VII, 4. mortificati estis legi. it. com. 5. 6. et com. 7. peccatum non noram, nisi per legem;* com 8 *absque lege peccatum mortuum est;* com 9 *vixi quondam absque lege. Nec non loca sequentia, Gal. III, 21 si data fuisset lex, qua posset viuificare, vere ex lege esset iustitia. Gal. VI, 2. et ita implete legem CHRISTI. Hebr. VIII, 10. et cap. X, 16. iudam leges meas cordibus eorum, et Rom. II, 14. sibi metipsis sunt lex. Sapillime tamen vbi generalis hic conceptus locum haberet pro voce *νόμος*, ponitur *ἐντολή*; conf *Rom. VII, 7. 8.* quae vox fere vbiq; hunc conceptum indicat. Duo haec vocabula nonnunquam quidem pro synonymis in scriptura sacra summi possunt; plerumque tamen a se inuicem differunt vt *continens a contento*, adeo vt plura *praeccepta* sub *lege* comprehendantur: eundem fere in modum, ac iuxta vsum loquendi hodiernum in vita communi et in disciplinis extra *Theologiam* vox *legis* a voce *Iuris* differt; dum*

lex

lex significat singularem quamcumque declaratam voluntatem Principis de actionibus subditorum; *ius* autem ambitum plurium legum similium denotat, uti e. g. ubi dicitur *Ius Naturæ*, *Ius Civile*, *Ius Romanum* et similia. Quia vocum *legis* et *præcepti* observata differentia, patet omne, quod præceptum est, ad legem pertinere, et a *præceptis* ad *legem* iure posse concludi.

§. III.

Secundus usus.

Reliqui specialiores aut strictiores vocis legis in scriptura sacra obuii significatus, non tam noua quadam determinatione generica, quam potius numero præceptorum, quorum complexui hoc nomen tribuitur, differunt, adeoque pro diuersa variant extensione. Temporibus aduentum CHRISTI prægressis triplicis generis leges Israelitis obseruandas venisse, *Legis Ceremonialis*, *Forensis* et *Moralis* nominibus hodie distingui solitas, vnicuique satis constat. Primi generis leges de cultu externò diuino præcipiebant; secundi de statu ciuili et republica Iudæorum præcipiebant; ad tertium autem genus omnes reliquæ referuntur leges, quæ officia interna præscripserunt. Dubium non est, quin Iudæorum illi, qui rerum præ cæteris intelligentes fuerunt, iamdum ante noui fœderis auspicia perfectam habuerint, non omnes istas leges eodem habendas fuisse loco, nec omnes eiusdem fore durationis. Ipse enim MOSES multoties eos docuit leges de sacrificiorum oblatione, ad peccatorum et iniquitatum expiationem datas esse; quod omnino maius earum legum, quarum transgressio ita expianda esset, pondus præ ritualibus istis constitutionibus probat. Et præsertim in libro Psalmorum et in vaticiniis sæpius existat, legum de externo cultu diuino promulgatarum obseruationem minime DEO gratam fuisse, deficientibus cultu DEI intrinseco et amore proximi, illamque hisce rebus multo postponi. *Pf. LI. 18 XL. 7. LXIX. 31. 32. Es. I. 11. 17.* Non tamen adeo necesse habuerunt homines sub veteri œconomia viuentes hanc legum diuinarum differentiam ita sollicitè notare, ut tria hæc genera peculiaribus discernere nominibus, uti a nobis iam fieri oportet, postquam nonnullarum, quæ eapropter, proprie loquendo, respectu nostrum leges amplius non sunt, obseruatio non amplius debetur. Quapropter sub *legis* nomine merito illi comprehendebant vniuersam voluntatem DEI, de omnibus omnino, quæ iis iniuncta erant, officiis, tam *internis*, quam *externis*, siue publicum cultum diuinum, siue statum ciuilem spectantibus. Hunc usum comprobant loca *Iob I. 17. Act. VII. 53. Rom. II. 14. 18 23.* et alia bene multa. Primaria horum præceptorum publicatio per MOSEM fiebat in solemnibus reipublicæ ecclesiasticæ et ciuilis inter Israelitas instauratione, cuius quasi leges fundamentales fuerunt, et descriptæ potissimum existant in libris Mosaicis. Vnde omnia mandata per MOSEM publicata, ut et collectionem librorum Mosaicorum

rum sub Pentateuchi nomine notam, tanquam tabulas et codicem legum suarum, LEGEM suam aut etiam LEGEM simpliciter nominabant.

§. IV.

Tertius huius vocis usus in scriptura sacra.

Haud vulgare diuinum erat beneficium, quo populo Israelitico maxime propitium se ostendebat Supremum Numen, cum leges suas et constitutiones sanctissimas huic inter cæteras gentes vnice patefecerit. Per eas enim partim instruebantur *Israëlitæ*, qua ratione verum DEVM colere eos oportebat, partim ad promissiones diuinas diligenter ante oculos habendas incitabantur et *Mes-sia* excipiendi præparabantur, y) quem ipsum in finem simul hisce legibus sapientissime cautum erat, ne ad idolorum cultum omnino delaberentur aut cum exoticis profanis gentibus commiserentur z). Vnde merito de diuina hac reuelatione gloriatur MOSES *Deut. IV, 8. quæ gens adeo magna est, cui sunt statuta et iudicia iusta sicut est tota hac lex, quam ego propono vobis hodie.* Cui quoque concinit DAVID *Pf. CXLVII, 19 20* indicat verba sua Iacobo, *statuta sua et iura sua Israëli; non fecit ita ulli genti; ideoque iura ista non nouerunt.* Quin immo ipse DEVS hanc eorum dignitatem ipsis reputandam proponit *Lev. XX, 24—26.* Ob hanc legum illis latorum dignitatem et præstantiam fieri potuit, vt vniuersam reuelationem diuinam, qualis ante CHRISTI tempora fuit, legem appellarent Iudæi, ac proinde etiam cunctos libros diuinos tunc temporis exstantes, quibus continebatur diuina ista reuelatio, eodem insignirent nomine, *Iob. VII, 49. X, 34. XII, 34. XV, 25. 1 Cor. XIV, 21. Philipp. III, 5.*

§. V.

Quartus usus et significatus.

In multis scripturæ sacre locis, quæ *legis* mentionem faciunt, præcipue significatur *lex ceremonialis*, cum qua tamen arcte coheret *lex forensis*, vnde de hisce legibus, et præsertim de priori intelligi debet quicquid in eius-modi locis de *lege* generaliter pronunciat. Huius ita circumscripti significatus rationes quoque indagari posse videntur. Licet immediata omnium legum diuinarum reuelatio antiquis temporibus solis Israëlitis contingerit: tamen legum moralium cognitio illis non plane peculiaris et propria fuit, siquidem hæ leges, quoad maximam partem natura cognitæ, etiam inter reliquas gentes non plane igno-

y) Quomodo illuc tendebant leges Iudæorum speciales videri potest REINBECK. *Betracht. über die Augsb. Confess. III. Th. XL. Betr. §. LXI—LXV. et XXXIX. Betr. §. LIII—LX.*

z) De hoc legum Iudaicarum usu conferri meretur ARTH. YOUNG *Historische Untersuchung abgöttischer Verderbnisse der Religion*, præsertim Part. I. cap. IV. §. 4. 5.

ignorata sunt. Ceremoniales e contra leges *peculium et patrimonium congregationis Iacobi* reputantur. *Deut. XXXIII, 4.* coll. *Leu. XX, 25, 26*; per easque a reliquis gentibus discerni potissimum sese putabant Israelitae. Unde nec omnibus e castris idolorum ad veri DEI cultum transeuntibus imponebatur observatio legum ceremonialium. Nam *Profelyeis porta* aut *domicilii*, uti vocabantur, non nisi septem ita dicta *praecepta Noachidarum*, officia naturalia maximam partem praecipientia imperabantur. Qui autem uniuersa legi Moisaicae sese subiciebant, *profelyci fœderis et iustitia* audientes, in gentem Iudaicam adoptabantur ac pro Iudaeis habebantur. Quamobrem fieri potuit ut, cum legem nominauerint Iudaei, potissimum legem ceremonialem ut sibi propriam indigerent, maxime cum *ceremonialis hæc lex* multo prolixius et explicatius per *M O S E N* publicata sit, quam *lex moralis*. Huic rationi accedere potuit, quod Iudaeorum plerique, vltimis potissimum temporibus, circa noui fœderis initia, externis ritibus nimium additi leges ceremoniales caput totius religionis, et cultus diuini iudicauerint, lege morali et virtutibus internis, *iudicio, misericordia et fide* inique neglectis et susque deque habitis *Matth. XXIII, 23*, et promissionibus diuinis in carnalem sensum tractis, quam peruersam eorum cœcitate grauitur sapius reprehendebat Optimus Saluator. Præter has autem rationes etiam ipsa doctrina noui testamenti conditio, latiorque eiusdem propagatio huic vocis *legis* vsui inter Iudaeos inualescendi occasionem præbuisse possunt. Postquam enim iustitiam non nisi in *IESV CHRISTO Nazareno*, a Iudaeis intereremto, quærendam, legum autem ceremonialium finem et antiquationem, eosque, qui *CHRISTO* nomen profitebantur earum obseruatione solutos factis æque ac verbis prædicare inceperint legati *IESV CHRISTI*: maxime accensus est Iudaeorum, per externam rituum obseruantiam gratos se *DEO* esse et apud eum iustos declarari opinantium, pro *patria lege* ardor et zelus, ita ut etiam ii, qui ex Iudaeis ad *CHRISTVM* conuersi erant *ἑθνοφρονται* ἢ *ἑθνοφρονταὶ* essent, et *PAVLO* indignabundi opprobrent, quod *desertionem a MOSE* doceret omnes Iudaeos inter gentes degentes, *iuberetque eos non circumcidere filios neque secundum ritus ambulare*, *Act. XXI, 20. 21.* coll. com. 28. Nunquam autem *PAVLVS* aut alius quisquam Apostolorum obseruationem præceptorum *legis moralis* prohibuit; adeoque per legem, contra quam docuisse *PAVLVM* vitio ipsi vertebatur *Act. XXI, 28.* nihil aliud indigitari potest, præter legem ceremonialem, et quidem non tantum illam in libris Moisaicis literis consignatam, sed quoque *oralem*, traditiones *πατροπαράδοτας* complectentem, cuius diligentissimam curam habuerunt *Pharisæi*, qui sectam inter Iudaeos reliquis omnibus rigidiorum constituiebant, et inter quos ipse quoque *PAVLVS* educatus fuit atque secundum rigorem *patriæ legis* institutus *Act. XXII, 3.* coll.

D

cap.

cap. XXVI, 5. Cum itaque tam Iudæi, quam quoque, qui ex hisce *christiani* facti erant primis christiani in temporibus patrocinium ritualium istarum constitutionum sub legis titulo in se susceperint, atque hi externos istos ritus sub eodem nomine etiam inter *christianos* instaurare conati sint: necesse erat, ut quoque apostoli vocem *legis* hoc sensu adhiberent, quo eo melius, ommissis omnibus de vocabulo controuersis, noxiis istis conatibus resistere, et ab hominibus sui æui, cum quibus res ipsis fuit, intelligi possent. Immo apostolos nonnumquam hunc sensum retinuisse vel eam ob causam minus mirari attinet, quod apostoli ex Iudæis oriundi hunc vocis istius usum familiariorē aliquantisper habuerint. Loca hunc usum comprobantia potissimum existant *Hebr. VII, 5. 12. 16. 19. 28. VIII, 4. IX, 22. X, 1.*

Quintus usus et significatus. Restat adhuc alius non leuiter notandus vocabuli *legis* usus in scriptura sacra obuius, secundum quem, quæ de lege in genere enunciantur, tantummodo de lege morali a *cereemoniali* et *forensi* separata, seu de præceptis diuinis de officis internis valent. Vindicari satis potest hic vocabuli *legis* usus vel iis solis librorum noui fœderis locis, quibus peccata etiam sub noua œconomia locum habere indicatur. Cum enim iuxta *1 Iob. III, 4. peccatum sit legis transgressio*: sequitur exinde temporibus noui testamenti aut nullam esse legis transgressionem, adeoque nec vllum peccatum; aut legem dari, quæ violari possit. Talis autem nulla alia esse potest, præter eam, quæ *moralis* vocatur. Omnes enim, qui christiano:um sacra sequuntur, vno ore fatentur *leges* de externo cultu leuitico, et de constitutione reipublicæ Iudaicæ post CHRISTVM in carne exhibitum nullum amplius habere adstringendi obligandique vim; reliqua autem omnia præcepta diuina, modo non singularès solummodo personas aut actiones attingant, ad legem moralem referuntur a). Sed ipsa quoque vox *legis* hoc sensu deprehenditur *Rom. VII, 14. 16. 22. 25.* In præcedentibus huius epistolæ partibus vox *legis* quidem denotat vniuersam reuelationem legalem, quæ Iudæi præ reliquis gentibus gaudebant. Licet enim per opera *legis*, quorum toties mentio fit, et quibus iustum faciendi facultas denegatur, potissimum indiget apostolus virtutes lege morali præscriptas; vti ex *Cap. I, 32.* coll. antecedentibus *Cap. II, 21. 22. 25. Cap. III, 12—18.* clarissime constat: tamen vocem *legis* eo sumit sensu, qui inter Iudæos maxime proprius et adæquatus fuit, sc. pro ambitu cunctarum legum per MOSEN reuelatarum, quo illi tantopere gloriabantur *Cap. II, 17. b)* Quod

a) vid. S. V. PRÆSIDIS *Theolog. Moral* §. 30. et schol.

b) vid. S. V. PRÆSIDIS *Auslegung des Briefs an die Römer* ad ea loca, vbi vox *legis* in præcedentibus occurrit, et BENGELII *Gnomon. Novi Testam.* ad *Rom. III, 28.*

Quod etiam patet ex scopo et intentione PAULI per hanc epistolam, occurrendi sc. opinioni conuersorum ex Iudæis de necessãria legum Molaiçarum obseruatione et de iustitia per eandem obtinenda c). Verum enim vero Cap. VII, 7. obiectio occurrit, quam ex natura legis in vniuersum omnis, si cum corrupta natura humana contendatur, refellit vsque ad com. 12. concludens *legem esse sanctam atque bonam*. Cum autem ex ista responsione non satis constet, qua ratione lex, quæ bona esset, cuiquam posset in mortem succedere v. 13. coll. v. 10. explicatius ostendit qua ratione et qua de causã illud fiat v. 13, eumque in finem nouam exponit *legis moralis reuelatæ* proprietatem v. 14. sc. spirituales eius conditionem vna cum opposita hominum corruptione v. 14—25; adeoque de *lege morali* hic sermo est. Quod etiam probant enunciata v. 14. 16. 22. 25. quæ non quadrant, nisi in legem moralem, quod sc. *spiritualis sit*, quod quisquam post aduentum CHRISTI eidem *applaudat et secundum interiorum hominum eadem deleatetur* d). Eodem sensu hæc vox occurrit *Rom. VIII, 3. 4. 7.* ibi enim de eadem *lege morali* sermo adhuc continuatur e). Præterea sola lex moralis infirma reddita est per carnem v. 3. seu ob naturam nostram peccato corruptam seruatu nobis impossibilis facta est, adeoque nec potest nos a damnatione liberare, conf. v. 1: quem tamen vsum haberet si naturam nostram integram seruauissimus; propterea quoque *DEVS filium suum misit, ut quod iuxta illam iustum erat, in nobis impleretur.* v. 4. Lex autem ceremonialis propter infirmitatem carnis et decretum diuinum de CHRISTO mittendo demum posita est, et exinde omnem suam efficaciam et vsum desumit. Denique legi morali proprie *aduersatur, quicquid caro sapit, ei que subiici nequit.* v. 7. Hunc vsum quoque comprobant loca, quæ legem amore impleri restantur, quod proprie de *lege morali* valet; et cum ad hanc solam seruandam teneantur fideles noui testamenti, nulli ad studium amoris incitamento esse potest, quod amore impleretur *lex ceremonialis* aut *forensis*, sed tantummodo, quod eodem impleatur *lex moralis.* *Rom. XIII, 10.* coll. 8. 9. *Gal. V, 14.* Denique aperte huc faciunt *Iac. 1, 25. II, 8—11,* vbi tantummodo de *lege morali* sermonem esse tam ipsa verba luculentissime ostendunt; coll. *Leu. XIX, 15. 18. Deut. XVI, 19. Exod. XX, 13. 14. Deut. V, 23. 24.* quam quoque integre huius epistolæ nexus et destinatio.

D. 2

§. VII.

e) conf. S. V. PRAESIDIS *Ausleg. des Briefs an die Römer* pag. 10. 12. et *Le Nouv. Test.* par BEAUSOBRE et LENFANT Tom. II. Preface sur l'epître de S. PAUL aux Romains §. V.

d) conf. S. V. PRAES. *libr. c.* ad integrum huncce locum.

e) conf. S. V. PRAES. *l. c.* ad h. l.

§. VII. *Euangelium strictè et strictissime dictum, et eius differentia a lege.*

Has potiores existimamus esse diuersitates circa usum biblicum vocis legis observandas. Si qui alii dantur vocis huius significatus, haud multum in rem nostram facient, aut etiam aptior infra sese offeret eos explicandi occasio. *Euangelii*, quod illi opponitur iam quoque usum et varios significatus breuiter excutere aliquantum referet. Notius est, quam vt pluribus probemus *euangelii* vocem vi etymologiae quodlibet denotare laetum nuncium. Præterea autem duplex potissimum eius significatus notari meretur. Altero sensu adæquato et determinato omnem significationem gratiæ diuinæ in et per CHRISTVM acceptorum accipiendorumue, quibus æternam hominum salutem procurare intendit *Benignissimum Numen*. Hoc est *Euangelium* strictè dictum, quod legi, modo hæc non pro tota reuelatione diuina veteris testamenti sumatur, tanquam illi oppositum ad latius apponitur. Quo autem clarius pateat huius ab illa discrimen, tenendum est, decretum DEI de salute hominum duplici absolui voluntate diuina. Alia enim *decernens* est, qua tam in homines definitum ordinem ingressos vitam æternam conferre DEVS statuit, quam quoque quicquid ad istum ordinem salutis efficiendum hominesque in eundem duccendos requiratur atque pertineat ipse procurandum suscepit. Huius voluntatis patefactio *euangelium* proprie audit. Alia autem voluntas diuina *præcipiens* est, qua ipsum ordinem ad salutem obtinendam ingrediendum, qui nullus alius esse potest, quam qui in libertate nostra positus est, siquidem DEVS *περὸ νόμου* *non est*, Act. X, 34. rectamque et priori voluntate diuina dignam atque conuenientem sese gerendi rationem præferibit. Huius voluntatis diuinæ explanatio *legis* naturam atque rationem habet, atque *lex* est f). Aut vbi quis economiam gratiæ sub fœderis imagine concipere voluerit: *euangelium* erit tabula fœderis, conditiones, quas DEVS ex sua parte præstandas sibi sumferit exhibens; ea autem scripturæ sacræ loca, quæ, et quatenus, conditiones a parte hominum postulatæ indicant, ad *legem* pertinebant, siquidem in ea quadrat *legis* definitio. Iuxta hoc *legis* et *euangelii* discrimen, *euangelium* docet: quod DEVS mediatorem et saluatorem nobis concesserit; quod filium suum mittere decreuerit, atque etiam iamdum miserit ad mundum secum reconciliandum; quod IESVS Nazarenus CHRISTVS et mediator ille ipseque DEI filius sit; quod DEVS ob illius satisfactionem et meritum, si modo illud fide apprehenderit nostrumque fecerimus, peccata nobis condonare, iustitiam CHRISTI imputare, vitæque æternæ nos beatè velir; et denique quod spiri-

f) vid. S. V. PRÆSIDIS *Theolog. Moral* §. 29.

ritum suum mittere, et per eum contritionem et fidem in nobis operari, vitam spiritualem excitatam in nobis conseruare, nos sanctificare et renouare velit. Sed vero quod saluari cupere, adeoque omnia eo conducentia media adhibere debeamus; quod iustitiam esurire et sitire nos oporteat; quod peccatum auersari et dolere, in CHRISTVM credere, atque proinde operationes Spiritus Sancti haud impedire aut iis resistere, sed potius quarere et actibus externis pedagogicis promouere, ac denique viribus supernaturaliter concessis sanctitati studere debeamus: hæc omnia lex nos iubet docetque g). Sub hoc *Euangelio stricte dicto* comprehenditur *euangelium sensu strictissimo* sumtum, seu doctrina de CHRISTO in persona IESV Nazareni iamdum exhibitio, et officio mediatoris praestito, cum qua arctissime cohæret annunciatio de rescissis molestis legibus ceremonialibus, et de *mysterio CHRISTI*, quod aliis etatibus non innotuit filijs hominum, vti reuelatum est sanctis Apostolis et Prophetis per Spiritum: gentes esse cohæredes et concorporales consortesque promissionis DEI in CHRISTO per euangelium, postquam CHRISTVS utrosque, Iudæos et gentiles in vno corpore reconciliauerit DEO, vnumque eos fecerit, intergerinum patrietiam sepi diruens, inimicitia, i. e. lege præceptorum, que in ritibus h) posita erat, abolita. Eph. III, 4. 5. 6. II, 16. 14. 15.

§. VIII.

Euangelium late dictum.

Altero sensu latiori et minus determinato euangelium denotat integram doctrinam, non tantum de CHRISTO, sed CHRISTI et Apostolorum; adeoque complectitur et euangelium strictissime sumtum, et legem, vti a CHRISTO et Apostolis proposita est, nempe *moraalem*, tanquam sedulo et omni studio seruandam, non autem vt iustitiam et salutem æternam asserentem. Omnium luculentissime apparet hic significatus *Marc. I, 7.* coll. com. 4. vbi concio poenitentialis IOANNIS Baptiste vocatur initium euangelij IESV CHRISTI i), seu doctrinae temporibus noui testamenti accommodatae, qualem CHRISTVS docuit. Quod autem concio IOANNIS quoque legem complexa fuerit abunde constat, ex *Matth. I, 6. 7—10. Marc. I, 5. Luc. III, 7—14.* Hic sensus locum quoque habere videtur, vbi *euangelij regni DEI* et *Calorum* mentio fit. *Matth. IV, 23. IX, 35. Marc. I, 14.* Nam vti *regnum DEI* aut *calorum* œconomiam noui testamenti, tunc temporis appropinquantem denotat:

Matth.

D 3

g) vid. Cap. I. §. 14—16.

h) vid. *Le nouv. Testam. par BÉAUSOBRE et LENTFANT*; ad Eph. II, 15. coll. Hebr. VII, 16. 18.

i) conf. BENGEL. *Gnom. ad Marc. I, 7.* p. 166.

Matth. III, 2. IV, 17. Marc. I, 15. k) ita euangelium regni erat doctrina isti œconomix propria atque accommodata, cuius summa hæc fuit: *penitentiam agite et credite euangelio Marc. I. 15*; cæterum quod doctrina CHRISTI etiam lege constituitur, probat vel vnica concio montana *Matth. V—VII* descripta. Hoc est euangelium late sumtum, quod, si legi opponatur, per legem intelligi oportet doctrinam vel temporibus veteris testamenti propriam ac convenientem, vel potissimum legalem istam doctrinam, quam doctores Iudaici, conformitatem cum lege, sc. *Mosaica*, iactantes ruminabant, de obseruandis ritibus et ceremoniis per MOSEN mandatis, et de iustitia coram DEO operibus obtinenda.

§. IX.

Quid per legem intelligendum in libris Symbol. definiatur.

Exposito iam, quantum instituti nostri ratio potere videbatur, vltimum cum legis et euangelii biblico: porro indicandus erit significatus Theologis nostratibus maxime familiaris et in *Libris Symbolicis* præprimis frequens, ibidemque definitus. Optimo cum iure Theologi agunt, dum generalem istum et maxime naturalem conceptum, aliquoties a nobis indigitatum ob oculos habentes, tam quodlibet præceptum diuinum, vltra singulos quosdam homines, eorumque indiuiduas actiones se extendens, quam ambitum atque complexum eiusmodi præceptorum legem appellant. Prius obtinet vbi legum diuinarum, in numero plurali, mentio fit; posteriori autem, vbi *lex DEI*, numero singulari nominatur, e. g. *lex naturalis, reuelata, moralis* et similia. Simul demonstrant leges de externo cultu leuitico et de politia iudaica per MOSEN quondam latas, solummodo tempora aduentum CHRISTI prægressa, populumque Israeliticum, quousque Theocratia subesset, aut etiam in Palestina propriis pateret principibus, spectasse. Vnde per se patet, quod, quotiescunque diligenter docendam esse legem vt medium salutis et gratiæ affirmetur, aut vbi de vltimo eiusdem differitur, sermo esse non possit de antiquata quadam lege, aut potius de re quadam, quæ respectu nostrum horumque temporum *lex* non est; sed quod *lex* adhuc dum et respectu nostrum vere talis, quæ nos obligandi obstringendique vim habet, indigetur. Est vero eiusmodi sola *lex moralis officia vniuersalia omnium auctorum præcipiens*. Quicquid itaque voluntatem DEI bonam, gratam et perfectam cognoscendam nobis exhibet, quo digne et convenienter DOMINO ambulare possimus secundum omne beneplacitum, in omni bono opere fructum ferentes: Rom XII, 2. Col. I, 9 id omne pro lege habent Theologi nostrates. Cum porro nemo voluntati diuinæ conformem se gerens suo frustrabitur præ-

k) vid. *Le nou. Testam.* etc. ad *Matth. III, 2.* et BENGEL. *Gnom.* ad *Matth. IV, 17.*

præmio; nec quisquam, qui eidem refragatus fuerit, pœnam effugiet: præmio-
rum promissiones l) æque ac pœnarum denunciationes, tanquam conditiones *le-
gis*, ipsi legi annumerari solent, quatenus nimirum *legis* notitiam promouent, diui-
nam manifestando et declarando voluntatem. Quare quodcumque scripturæ sacræ
comma normam atque regulam actionum internarum externarumue continet et
prescribit, nostraque nos docet officia, siue virtutes præcipiendo, siue vitia et pec-
cata detegendo et prohibendo, siue exhortando pollicitationibus, siue dehortando
minis et pœnarum denunciatione, siue exempla proponendo; siue in MOSE legatur
aut in Prophetarum vaticiniis, siue in sermonibus CHRISTI aut Apostolorum epi-
stolis occurrat: ad legem omnino, quatenus prædictum præstat officium, sine disci-
mine pertinebit. Hic legis conceptus in *libris symb.* sæpius repetitus et stabilitus est.
Tradunt enim *legem proprie esse doctrinam, que doceat quid iustum DEO que gra-
tum sit m)*; et *replere iustissimam et immutabilem DEI voluntatem; qualem
oporteat esse hominem in sua natura, cogitationibus, verbis et factis, vt DEO
probari et acceptus esse possit. Simul autem transgressoribus DEI iram et sup-
plicia denunciare n)*; *concionem legis esse, quicquid de peccatis nostris et ira DEI
docet, quomodoque et quandoque, id fiat o)*; et *legem esse decalogi præcep-
ta ubiqueque illa in scripturis leguntur p)*. Immerito itaque hic legis concep-
tus ab aduersariis deseritur: cum præter, quod in *libris symbol.* publice sic defi-
nitus, quod saltem HOLLAZIUM, ne ab hoc significato recederet mouere de-
beret: non solum in scripturæ sacræ fundamentum habet, vti supra monstratum
est, sed quoque reliquis significatibus biblicis supra recensitis præferri mereretur.
Illi enim vtpote minus determinati et adæquati proprietate sensus huic minime
æquiparandi sunt; et rationes supra adductæ, quæ Apostolis aut ipsi CHRIS-
TUS suaserunt eos in sermonibus suis nonnunquam adhibere, iam dudum ces-
sarunt, atque inter nos locum non habent.

§ X.

Duplex Euangelii significatus in libris symb. definitus.

De euangelio docent Confessores nostri duplci illud iensu sumi. Alte-
ro

- l) conf. *Eph. VI, 2. Exod. XX, 12. Deut. V, 16. Libri Symb. docent legem manifestare
qualem oporteat esse hominem, vt DEO PROBARI ET ACCEPTVS ESSE
POSSIT. Form. Concord. Sol. Declar. pag. 713. lin. 34.*
m) *Form. Concord. Epis. pag. 592. lin. 9 — 15.*
n) *Form. Conc. Sol. Decl. pag. 713. lin. 30 — pag. 714. lin. 8.*
o) *ibid. pag. 712. lin. 22. 23.*
p) *Apol. Aug. Conf. pag. 60. lin. 24. 24. 24. conf. Artic. Smalkald. Part. III. Art. II. Form.
Conc. Epis. pag. 593. lin. 27. 27. 27. 35 — pag. 594. lin. 6. et Sol. Decl. pag. 712. lin. 32 —
p. 713. lin. 9.*

ro nimirum sensu latiori significare totam CHRISTI doctrinam, quam ministerio suo in his terris proposuit et in nouo testamento proponendam præcepit; et hac ratione CHRISTVM Legis explicationem et annunciationem clementie et gratia DEI patris sui complexum esse q). Hoc significato quoque occurrit nonnunquam vox euangelii in libris symbol. præsertim in Aug. Confess. eiusdemque Apologia r), et in scriptis LUTHERI aliorumque Theologorum antiquissimis ante coortas lites cum Antinomistis s); cuius rei ratio ex statu doctrinæ istis temporibus satis constat: cum doctrina Romanensium a Reformatoribus potissimum impugnata haud multum doctrinæ inter Iudeos CHRISTI et Apostolorum temporibus præulescenti præstiterit, quin eidem proxime affinis fuerit. Vnde simul intelligitur cur vera doctrina christiana a deprauationibus Pontificiorum repurgata euangelica audiatur, et coetus Protestantium eandem amplectentes euangelici nominati sint. Quod minime ita intelligendum est, quasi lex proprie dicta improbaretur ac plane reiiceretur. Quin potius, cum Euangelium hoc sensu sumtum legem in se includat, legi opponi nequit; vnde euangelium hoc sensu late accipi et extra discrimen legis et euangelii usurpari affirmant Libri Symb. t). Atque hoc sensu veram esse conceditur, generalem illam definitionem euangelii, cum dicit: Euangelion est concio de penitentia et remissione peccatorum u). Sed vero de altero sensu strictiori et proprio docetur x): quod, ubi lex et euangelium, sicut et ipse MOSES. ut doctor legis, et CHRISTVS ut doctor euangelii, inter se conferantur: euangelium non sit concio penitentia, arguens peccata, sed quod proprie nihil aliud sit, quam letissimum quoddam nuncium et concio plena consolationis non arguens aut terrens: quandoquidem conscientias contra terrores legis solatur; quod doceat quid homo credere debeat, qui legi DEI non satisfecit et propterea per eandem damnatur y); et quod euangelium sensu propriis-

q) Form. Conc. Sol. Decl. pag. 710. lin. 5. sqq. et Epit. p. 592. lin. 24. sqq.

r) Apol. Aug. Conf. pag. 71. lin. 7. pag. 165. lin. 22. Quæ loca a detortionibus SIGGFRIEDI vindicauit S. V. PRAESES in Theolog. Bedencken, 4te Saml. 24tes Strick pag. 546. sqq. conf. quoque Erläuter. der Symb. Schr. §. 56. Schol. p. 93.

s) Imo quoque in scriptis Theologorum recentiorum, ubi veritas religionis Christianae contra hostes eiusdem defenditur.

t) Form. Conc. Sol. Decl. pag. 710. lin. 25. 26.

u) ibid. lin. 24. 27.

x) Form. Conc. Epit. pag. 593. lin. 1. sqq. vid. quoque Art. Smalcald. Part. III. Art. IV. pag. 329. coll. S. V. PRAESIDIS Erläuter. der Symb. Schr. §. 80. pag. 133. sqq. it. Apol. Aug. Conf. pag. 94. lin. 9. 27. 28. et pag. 179. lin. 20. 21. et Conf. Aug. pag. 12. lin. 31. 32.

y) Form. Conc. Epit. p. 592. lin. 17. sqq. Sol. Decl. p. 714. lin. 21. sqq.

priffimo tantum complectatur predicationem de clementia (DEI: z). Hoc est ipsam illud euangelium stricte sumtum, de quo §. VII egimus; ex quo itaque excluditur omnis doctrina de officiis nostris, de pœnis et de condemnatione.

§. XI.

Quid HOLLAZIVS per legem intelligat, non nisi antra

Eorum, quæ in hoc capite tractanda nobis sumimus, restat adhuc in aduersariorum de lege et euangelio conceptus inquirere. Qua indagatione opus est, ne in sequentibus, aduersariis male intellectis, in meris logomachiis versari, aut etiam dissentientibus plus minusue iusto affingere videamur. Præterea, hac præmissa disquisitione facilius nobis erit omnium effugiorum et anfractuam, per quos euadere possent aduersarii, præclusio, utpote fonte plerorumque reliquorum, quos fouent, errorum detectio. Accedit, quod haud paruum apud ipsos aduersarios nos inuitos esse gratiam speremus, si felices fuerimus in mente eorum euoluenda atque exponenda, siquidem quid per *legem* et euangelio potissimum respiciamus: demonstrationem et confirmationem conceptuum aduersariis a nobis attribuendorum ex illius verbis desumemus. Quod propterea iure meritoque facere posse nobis videmur, quia dubium nobis esse nequit, quin Illi Comes a ZINZENDORF et HOLLAZIVS, in pronuntiatis de *lege* et euangelio amicissime conspirantes, etiam in conceptibus contendant; prætereaque ex conceptibus, quos ex verbis HOLLAZII elicitori sumus, sponte fluunt plerique reliqui errores, in quibus consentiunt: nec Com. a ZINZENDORF tantus in eo fuit, ut mentem suam explicare aliquatenus exponeret, ac quidem HOLLAZIVS. Quibus in antecessum obseruatis, porro notandum est, quod HOLLAZIVS *legem ceremoniam* a *moralis* distingui nolit, utramque vno verbo *legem*, *sensu proprio et determinato* appellans a). In conceptu de *lege ceremoniali* non discedit a communi significato, nec de hac lege vllam mouet controuersiam, quamuis ipse nonnulla de eadem doceat, quæ non omnino cum veritate consentiunt. Per *legem* autem *mora-*lem intelligere videtur, talem officiorum doctrinam et expositionem, quæ etiam hominibus, extra respectum ad redemptionem CHRISTI consideratis, accommodata est; seu quæ etiam locum habere posset si homines sub fœdere operum vixissent. Vnde ad *legem moralem*, ex illius mente, requiritur: primo ut

tan.

1) Form. Conc. Sol. Decl. pag. 711. lin. 1.

2) Mess. Relig. pag. 914. Wir verstehen eigentlicher und genauer dasjenige Gesetz, welches man den Decalogum oder das Moral-Gesetz zu nennen pflegt, wovon wir aber das Ceremonial-Gesetz nicht ausschließen, als welches auch die Apostel zusammen pflegen zu nehmen.

E

b) Er-

tantummodo talia exponantur atque inculcentur officia, quæ moralitatem suam non desumunt ex œconomia gratiæ; deinde autem formale legis moralis in eo consistere putat, ut doceantur atque inculcentur hæc officia tali modo, ex eius modi principiis, talibusque argumentis, quæ etiam locum haberent, si foedus gratiæ istum non fuisset. Ipsa hæc officia, seu quod actiones eiusmodi moraliter bonæ vel malæ sint, morale legis nominat, et non nisi remotiori modo ad legem refert, utpote quod, lege sublata, tamen manere posse, atque in novo testamento locum habere et sub euangelio comprehendi existimat b). Istam autem obligationem, aut potius, ista obligationis fundamenta, quæ sub foedere operum locum haberent, pro formali et primario legis moralis conceptu habet. Ut hanc eius esse de lege mentem credamus, nobis persuadent sequentes rationes, 1) Ipse disertis verbis monet se per legem proprie et determinate sumram non intelligere quamlibet doctrinam, quæ præcipit aut prohibet, minatur, reprehendit, condemnat et ad opera impellit, c). 2) Fidem et amorem fratrum pro officiis et præceptis euangelii habet, non autem pro officiis legis, d). Sunt vero officia ex œconomia gratiæ resultantia, 3) Peccata contra œconomiam gratiæ a lege reprehendi et detegi non posse, nec iisdem contra legem impingi statuit e). 4) Pro legis doctrina non reputat, ubi motiva ac incitamenta ad officia,

- b) Erläut. der Mess. Relig. pag. 1050. Durch das Morale verstehe ich die Lehre von Erkenntniß der Sünden und guten Werken, die Bestimmung was gut und böse sey. ibid. pag. 1038. Das Morale bleibt in der Oeconomie des Evangelii. Die Heiligkeit und Freyheit vom Sünden-Dienst geböret mit zu den Verheißungen des Evangelii — und die Unheiligkeit geböret mit zu den Drohungen und Strafen des Evangelii über den Unglauben an Jesum.
- c) Mess. Relig. p. 914. Man pflegt durch das Gesetz im weitläufigern Verstande genommen, diejenige Lehre zu verstehen, die mit gebiethen und verböthen, dräuen, strafen und verdammnen umgibt, und auf Werke treibet. Wir verstehen aber alhier eigentlicher und genauer diejenige Gesetz etc. pag. sequenti dicitur Das Evangelium hat auch Geborbe — Es verdammet auch — Es führet auch zu guten Werken an.
- d) ibid. pag. 915. Das Evangelium hat auch Gebote vom Glauben an Jesum und von der Bruderliebe. Dieses Geborbe an Jesum zu glauben können wir unmöglich in Decalogo oder Moral-Gesetz suchen. et pag. 962. Das Evangelium fasset in sich die Geborbe vom Glauben an Jesum und der Bruderliebe. Von diesen zwey Stücken weiß das ins Hertz geschriebene Moral-Gesetz nicht (omnem autem legem moralem cordi inscriptam putat) wohl aber vom Glauben an Gott, und der allgemeinen Liebe überhaupt.
- e) ibid. pag. 938. Das Gesetz kan gar nicht entdecken die Sünden wider die Gnaden-Oeconomie, und das Evangelium, den Unglauben an Jesum, die Verachtung, Feindschaft

ficia, etiam ea, quæ lex, secundum eius mentem, præcipit, ab eiusmodi rebus desumuntur, quæ ad œconomiam et fœdus gratiæ pertinent f). *Moralem hanc legem, in nouo testamento sublatam esse contendit, ita vt nullam obligandi vim habeat, atque actiones hac lege præscriptæ in nouo testamento non sint officia g).* Quamuis ex fide, quam solam, vna cum amore fraterno, pro veris officiis noui testamenti habet, sequi concedat, vt fideles eas obseruent, quoniam fidei aduersum est easdem omittere h). Vti legem hanc post lapsum tantummodo ludæis in specialem œconomiam reuelatam esse statuit, ita quoque eandem tantummodo in libris Mosâicis quærat, necesse est, proptereaque putat

CHRISTVM et Apostolos eam nunquam proprie docuisse, et officia quædam enumerat, quæ ex lege quidem deriuari posse concedit, non tamen nisi per longiorem quandam conclusionum et consequentiarum seriem; explicite autem et *κατὰ τὸ πρῶτον* nihil de iisdem in lege præcipi statuit; quæ tamen officia in libris noui testamenti infinitis locis expressis conceptisque verbis iniunguntur, siquidem præcepta de ebrietate et superbia euitandis, item de continentia, humilitate et patientia, aliaque plura huc referenda esse opinatur. Interdum tamen aliud quid per legem significare videtur, vti dum dicit: *legem in*

sebst wider das Wort vom Creutz, die eigene Gerechtigkeit, die Sünden wider des Menschen Sohn, ic. den Heiligen Geist. Denn das sind eigentlich Sünden, nicht wider das Moral-Gesetz, sondern wider das Evangelium, und von den Sünden, die wider das Gesetz sind, unterschieden.

f) Erläuterung der Mess. Relig. pag. 1023. Wenn man dieselbe (die Lehren, die eigentlich aus dem Sinaiischen Gesetz fließen, oder durch richtige Folgen können hergeleitet werden) aus Christo, die Sünden aus dem Unglauben, die guten Werke aus dem Glauben an Christum herleitet, so rechne ich es zu meinem Evangelio late sumto. Adeoque ad legem non refertur. Quod etiam exinde patet, quod legem in nouo testamento relicit, et tamen hoc loco et sæpius contendat *moralè legis*, vt ille loquitur, in euangelio contineri et ex CHRISTO doceri debere.

g) Erläuter. der Mess. Relig. pag. 1051. Zudem Unterscheid des Gesetzes und Evangelii nach dem Morale gehört, daß heilig seyn nach dem Gesetz eine Pflicht ist, nach dem Evangelio aber eine Gnade und Seligkeit sey. pag. 1003. Wir können das Gesetz nicht als eine Schulforderung lehren, denn Christus hat bezahlet. Mess. Relig. pag. 972. Gott erläßt dem Sünder die Pflicht. Gott hebet das Gesetz auf. p. 929. Im neuen Bunde dienet nicht sowohl das Moral-Gesetz, als vielmehr der Heiland den Gläubigen zur Vorsehrift und Norm ihres innern und äußern Wandels. Sie sind vom Gesetz frey.

h) Erläut. der Mess. Relig. pag. 1050. Was das Gesetz als Sünde bestimt, das ist auch wieder den Glauben und einem gläubigen Herten zuwider, und was das Gesetz als gute Werke bestimt, dazu hat auch ein gläubiges Hertz Lust und Neigung.

euangelio suo late sumto contineri; per illud erigi et instaurari; eamque in nouo testamento in et ex CHRISTO docendam esse. Tunc autem per legem illud intelligit, quod antea *Morale legis* eum nominare obseruauimus. Quæ eius in loquendo inconstantia sine dubio ex conceptibus et horionibus eius confusis, indeterminatis et male concoctis prouenit. Quin forsitan in hoc ipso admirari debemus insignem illius facilitatem, qua etiam aliorum hominum captui nonnihil se conformare et iis condescendere haud indignum duxerit.

§. XII.

Quid per Euangelium sibi velit.

Hæc præsupposita de lege natione, per euangelium, si alias sibi metipsum constare cupit, aut omnem doctrinam veritatis, quæ est secundum pietatem, quæ in œconomia gratiæ locum habet, intelligere deberet, excepta doctrina de speciali pædagogia Iudæorum, h. e. de legibus ceremonialibus (legem enim moralem perperam eo refert); adeoque sub euangelio complecteretur quicquid ad veram doctrinam reuelatam seu ad Religionem christianam referri potest (hinc quoque ipsam legem, etiam eius sensu sumtam, vt ex sequentibus patebit). Atque tunc controuersia summa ad hæc rediret momenta: primo num *lex moralis*, etiam HOLLAZIANO sensu sumta ad istud euangelium referenda esset, quod nos affirmaremus; deinde num liceret officiorum nostrorum demonstrationem ex libris veteris testamenti, speciatim Mosaisicis et præsertim ex Exod. XX. et Deut. V. desumere, quod quoque affirmaremus. Aut etiam per euangelium significare deberet eam doctrinam, docendique rationem, quæ in sola œconomia gratiæ locum habet, et in eadem fundata est; adeo vt *lex*, prout ille eam sumit, non sub euangelio comprehenderetur. Controuersia autem tunc eo rediret, num euangelium hoc sensu sumtum plane excludat legem, quoque HOLLAZII sensu sumtam, adeo vt illicitum sit in nouo testamento istam legem docere, quod nos negaremus. Ad plenum autem HOLLAZII de euangelio conceptum percipiendum notetur, eum per euangelium indigitare primo et præcipue, eas doctrinas, quæ ad naturam œconomia gratiæ pertinent, atque ex eadem oriuntur, si modo ita proponantur, vt sanguinis, mortis, vulnerum et cruciarum CHRISTI mentio vbique perferret; adeo vt tota doctrina, vt ipse loquitur, cruenta et sanguinea videatur; deinde et secundario eas significat doctrinas de bono et malo morali, seu de virtutibus et vitiis, quæ etiam in fœdere operum locum habuerunt, si modo eadem pertractantur ratione, vt totæ cruenta sint, atque vniuersæ ex fide et incredulitate, et ex exemplo, præcipue autem morte et cruce CHRISTI deducantur i).

§. XIII.

- i) *Enlæuterung der Mess. Relig. pag. 1023. Durch das Evangelium vorstelle ich die ganze Lehre von Christo, seine heilige Geburt und Menschwerdung, Leben, Leiden, Creutzestod,*

§. XIII. *Diuiduantur conceptus aduersariorum de Lege et Evangelio, ut sunt in*
Expositis, qui ab vtraque parte de lege et evangelio fouentur, concepti-
bus: de iis, quos aduersarii sequuntur, iudicium feremus, rationem simul,
cur eorum notiones amplecti nequeamus, reddiduri. — Quod, ut rite fiat, tam
conceptibus suis a libris symbi. dissentire aduersarios, quam quoque ab ipsis rei
eos aberrare veritate, atque sufficienti scripturæ sacre destitui suffragio, osten-
dendum est. Quod primo ad legem attinet, omnino hanc vocem aliter aduer-
farii sumunt, ac eandem Confessores nostri intellectam voluerunt. Hi enim pro
lege haberi volunt quamcunque doctrinam, quid iustum DE Oque gratum sit do-
centem k), voluntatemque diuinam, quales nos esse oporteat, ut DEO probari
acceptique esse possimus, (reuelantem l). Vnde ex eorum sententia omnia nostra
lex nobis exponit officia; atque non solummodo quid homines, non alio spe-
ctatos respectu, quam, qui etiam, quousque œconomia operum subessent, ob-
tinuit, prestare, qualesque eos tunc futuros fuisse, iustum DE Oque gratum
foret, docet: verum quoque quamam in œconomia gratia sit voluntas DEI
grata, bona et perfecta, Rom. XII, 2. declarat. Porro quicquid de peccatis no-
stris et de ira DEI docet, concionem legis pronunciant confessores nostri m),
immo ipsissimis LUTHERI verbis docent, quicquid peccatum arguit, ad legem
peruine, utpote cuius proprium est officium, quo sola fungitur, peccata arguere,
et ad agnitionem peccatorum adducere n), ita ut etiam passio et mors CHRISTI,
quandiu nobis iram DEI ob oculos ponunt, et hominem perterrefaciunt, non pro-
prie concio euangelii, sed legis doctrina esse dicantur o). Neque ipsi rei exacte
 respon-

Tod, blutiges Verdienst und Gerechtigkeit, Aufersehung, Himmelfahrt, dreyfaches
Am, Zukunfft zum Gericht, alle credenda und agenda, und also auch das Gesetz, in
so fern und wie es aus Christo, seinem Leben und Leiden gelehret und erklärt wird. —
Wenn die Sünde aus dem Unglauben, die guten Werke aus dem Glauben an Christum
hergeleitet wird, pag. 1004. Die Predigt des Gesetzes und Evangeliums überall vom
Blute und der Marter IESU angefüllt seyn, pag. 1005. Mir ist kein Euangelium
wenn ich nicht die Ursach des Trostes und der Gnade, daß Christus für
unsere Sünden gestorben, zu hören kriegte. Ist das Gesetz-Buch, die Moral, nicht
mit Blut besprenget, fehlt Christus und seine Marter, so siehet es auch nicht biblisch
aus, pag. 1060. Christus der gezeugete mit seinem blutigen Tode muß die einige
Haupt-Lehre seyn, auch alsdenn, wenn das Gesetz, oder Erkenntniß der Sünden und
gute VVerke gelehret werden.

l) *Form. Conc. Epir. pag. 592. lin. 10. 11.*
 m) *Form. Conc. Sol. Decl. pag. 713. lin. 32. 33.*
 n) *ibid. pag. 712. lin. 22. 23.*
 o) *l. c. pag. 714. lin. 1. 199.*
 o) *Form. Conc. Epir. pag. 593. lin. vlt. et pag. 594. lin. 1. 199. coll. Sol. Decl. pag. 712.*
lin. vlt. et pag. 713. lin. 1. 199.

respondet aduersariorum de lege conceptus, aut secundum cogitandi regulas rite formatus est. Iuxta has enim omnis doctrina a DEO profecta, in quam generalis legis supra exhibitae notio p) quadrat, *lex*, scilicet *diuina*, audire debet. Neque in usu vocis huius biblico conceptus adeo restricti circumscriptique apparet ratio, uti ex §. II — VI satis superque constat. Deinde quod ad euangelium attinet, nec magis in huius vocabuli usu cum *libris symb.* consentiunt aduersarii. Cum proprio et restrictiori significato, vocabulo *euangelii* in *libris symb.* attributo, suam componi posse conceptum ipse HOLLAZIUS desperat. Attamen *euangelii* vocem in *libris symb.* etiam late nonnuquam accipi, atque ea ratione cum *librorum symb.* pronunciatis sententiam suam conciliari posse prætendit. Sed vero primo immerito et dissentientibus *libris symb.* latior *euangelii* significatus restrictiori præferatur: siquidem hunc *propriissimum* pronunciant, suumque potissimum faciunt *confessores*, alterum istum latiorum præter *Apolog. A. C. pag. 71. lin. 7. et pag. 165. lin. 22.* vix vna alteraque vice ex propria adhibentes sententia q). Secundo præter consuetudinem et sententiam *librorum symb. euangelium* late sumtum legi opponit HOLLAZIUS. Illi enim expresse testantur, *euangelium late accipi, extra discrimen legis et euangelii r)*, atque quotiescunque legi opponatur, proprio ac restrictiori intelligendam esse sensu s). Quodsi autem *euangelium* late sumtum recte legi opponatur, per hanc intelligi oportet doctrinam eiusmodi, quæ aut eadem esset cum doctrina, quam Iudei tempore apostolorum præ se ferebant, aut etiam, quæ ea perfecte ac *uicæ* officia traderentur ratione, quæ, stante œconomia operum, eadem exponi opus esset, vel etiam fieri potuisset. Verum enim vero tunc incassum atque in auras abirent cuncta HOLLAZII sociorumque molimina, utpote cum studio genuinam religionem, doctrinamque vere christianam ac euangelicam, ut ipsi prætendunt, instaurandi actum omnino agerent: hæc enim, quæ DEI est gratia, nondum perit; et omnium minime in nostris cœtibus spuria ista præualuit verbum diuinum docendi ratio. Tertio euangelium, quod suum late sumtum appellat HOLLAZIUS, ne quidem cum *euangelio* late sumto *librorum symb.* idem omnino est. Nam ex *librorum symb.* sententia nomine *euangelii* late sumti vniuersa venire debet

p) vid. Cap. I. §. I. coll. Cap. II. §. II.

q) Fraudulenta itaque malæque fidei sunt verba HOLLAZII *Mess. Relig. pag. 950: Man weiß wohl, dass es (das Euangelium) zum Theil von unsern Lehrern auch libris symb. in engern Verstande, vor die Predigt von Vergebung der Sünden pflegt genommen zu werden.* Quasi hic significatus, si modo remissio peccatorum per metonymiam hic reliqua quoque beneficia diuina, remissionem peccatorum tam antecedentia, quam consequentia complectatur, ex parte tantum obtineret, et non communitè maximeque receptus, ac publice esset definitus.

r) *Form. Conc. Sol. Deel. pag. 710. lin. 25. 26.*

s) *Epit. pag. 593. lin. 1. 199.*

bet doctrina CHRISTI et apostolorum, adeoque vniuersus dogmatum religio- nis christianæ ambitus. HOLLAZIVS e contra suum euangelium late sumtum per vniuersam doctrinam de CHRISTO exponit t), qua alias ratione Theo- logi nostrates rectius euangelium stricte, immo stricissime sumtum definiunt u).

Et

t) Mess. Relig. pag. 950. et Erläuterung der Mess. Relig. pag. 1033.

u) vid. BARTHOLINI Elem. Theolog. Art. VI. §. 26. QYENSTEDII Syst. Theolog.

De Euangelio sect. 1. thes. VII. BRÖCHMANDI Syst. Theolog. Tom. II. De Euang-

gelio Cap. I. Sect. II. n. 4. WALCHII Einleit. in die dogmat. Gottesgelahrheit Cap. 22.

§. XXX. præferim pag. 827. Non itaque sine ratione HOLLAZIO vitio verte-

bat M. R. KRAFT in Theolog. Bibliothek Tom. II. 704. sq. quod significatum euangelii

latiorem præ se ferret, strictiori tamen retento. Ad hanc infimulationem repo-

nit HOLLAZIVS in Erläuter. der Mess. Relig. pag. 109. Darüber habe mich be-

reits erklärt, daß ich das Gesetz, wenn es aus Christo oder nach dem Euangelio

gelehret würde, wirklich mit unter dem Euangelio verstehe, aber eben dieses late

sumtum dem Gesetz entgegen stellte, wenn man es außer Jesu und nicht euangelisch

lehrete. Quo perspicimus, quam insufficiens sit hæc responsio, ipsum audiamus

quid sit legem ex CHRISTO et euangelice docere explicantem Mess. Relig.

pag. 935. Der Gebrauch des Gesetzes ist gesegnet, wenn mans aus Christo und dessen

Heil, Leben und Tode erkläret, und zwar (a) wenn man die Sünde, den Zorn Got-

tes, den Fluch des Gesetzes im Leiden Christi — — zeigt, wie bestig unsre Sün-

den den frommen Gott entzünden. (b) Wenn man zeigt, wie das ganze Urtheil

und Verdammung des Gesetzes Christus über sich genommen, für unsere Sünden ge-

büßet und unsere Strafe auf sich genommen. (c) Daß des Gesetzes strengen For-

derungen eines vollkommenen Gehorsams auch Christus — — ein Gnüge gethan.

(d) Daß alle Gebote des Gesetzes, wie sie der Heiland thätig in seinem Wandel er-

füllt, nach dessen Muster und Exempel, in uns durch den Glauben und neue Creatur,

nach auf neu testamentsische Weise in der Liebe erfüllet würden, et pag. 978. seqq. vbi ad

concionem legis ex CHRISTO refert (e) Wenn man den Bund und Vereinigung

mit Gott und Christo nicht im Gesetz und Haltung des Gesetzes. — — anweist,

sondern im Glauben und in der Liebe, zu Jesu. (f) Wenn man zeigt, daß

das ganze Gesetz mit seinen Vorbildern in Christo den Zweck, das Ende und die

Erfüllung erlanget. (g) Wenn man im ganzen Wandel und Heiligungs-Sachen die

Gläubiggewordene auf Jesum und sein Muster und Beispiel weist und nicht aufs

Gesetz, welches die Gläubigen im alten Testament zu ihrer Norm hatten). De hac

doctrina legis ex Christo obseruetur, quod momentum secundum, tertium,

quartum et quintum nemo præter HOLLAZIVM, et qui cum eo pariter qua-

drata rotundis miscere potest, pro doctrina legis vilo modo habere possit, ea enim

reuera et proprie pertinent ad euangelium stricte dictum. Momentum sextum,

quatenus de typis, quibus lex ceremonialis constabat, intelligitur, pertinet ad ar-

gumentum euangelii stricissime sumti; quatenus autem de lege moralis intelligi-

tur falsum omnino est. Primum et vltimum ad legis doctrinam omnino pertinet,

simulque ad vsus practicos doctrine de CHRISTO, adeoque euangelii stricis-

sime dicti, vid. S. V. PRALESIDIS Theol. Part. I. Art. VI. Cap. I. §. IV. et

Et ad doctrinam de CHRISTO iure referri nequit doctrina de natura et operibus DEI essentialiter spectati, ut et de nostris officiis, aliisque multis partibus fidei christiana; quamvis cum doctrina de CHRISTO coherentes. Neque ad euangelium, legi contradistinctum; regulis diuidendi conformiter annumerari potest doctrina de vllis officiis aut peccatis: talis enim doctrina lex est, et ad legem referri debet. Multo accuratior est diuisio *Apol. A. C.* pag. 170: *In hac duo opera (perterrefacere ac iustificare et viuificare perterrefactos) distributa est vniuersa scriptura. Altera pars lex est, quae ostendit, arguit et condemnat peccata. Altera pars euangelium, hoc est, promisso gratia in CHRISTO donata.* Nec denique cum vsu scripturae sacrae satis conuenit hic de euangelio conceptus. Etenim occurrit in scriptura sacra vox euangelii nonnumquam sensu latoiori; at tunc vniuersam complectitur doctrinam CHRISTI et apostolorum. Plerumque tamen, et fere vbique in scriptis Apostolicis significationem habet strictissimam et specialissimam: vti per singula loca eundo ex contextu et adiunctis patere possit. Omnium autem minime scripturae sacrae contentanem est, quod aduersarii requirant doctrinam euangelicam semper esse debere sanguineam et cruentam, ita vt non sit euangelium, nisi vbique inspergatur vulnerum et sanguinis CHRISTI mentio. Talem enim non fuisse doctrinam Apostolorum ipsa scriptorum eorum inspectio docet. Sed relicta de terminis et conceptibus

IX. Cap. II. §. VIII. XIV. XXII. XXIX. Cap. III. §. IV et IX. Ad euangelium autem late dictum ex sententia *librorum symb.* praeter talem legis doctrinam refertur quoque, vbi officia docentur et peccata reprehenduntur ex attributis et natura DEI, conditione hominum et explicitis scripturae sacrae verbis. Nec magis ad rem facit sequens responsio: loco antea cit. *Siehe Mess. Relig. da heist es; in dem Euangelio sunt seinen zwey Tafeln, Glaube und Liebe, 2 Tim. I. 20. nun ist die Liebe ja die Summa des Gesetzes, wird aber auf eine euangelische Art mit zum Euangelio gerechnet* etc. Nam praeter iam nunc de methodo euangelica, iuxta quam amor ad euangelium annumeratur, dicta: modo obseruandum est, quod per amorem, quem praecipuum euangelii esse dicit *HOLLAZIUS*, ipse intelligat amorem fraternum *Mess. Relig.* pag. 915. 962, de quo legem nihil plane scire asserit pag. 962. Adeoque serio dicere nequit amorem, quem pro altera tabula, vel altero praecipito euangelii habet, simul summam legis efficere. Nihil melius ipsi successit quod probare suscepit doctrinam de CHRISTO et doctrinam CHRISTI pari ambulare passus: *Christus hat vornemlich von sich, seinem Amt und Creuzes-Tode, und auch das Gesetz aus sich gelebet, Joh. 15. Luc. 23, 27.* (ergo simul quoque alia docuit. Legem vero quoque aliter quam ex semetipso docuit e. g. *Matth. E. VI. VII.*) *Hernach frage ich, ist die Lehre Christi eine andere als der Apostel von Christo? Mit dem Unterschied würden sie ihr eigen Systema vntrennen.* Respi doctrina CHRISTI eadem est ac doctrina Apostolorum; sub illa comprehenditur doctrina CHRISTI de semetipso, et sub hac, doctrina apostolorum de CHRISTO; hac vtraque autem eadem est. Sic systema optime sibi constat.

disceptatione ad præcipuam de usu ipsius legis controuersiam, ad quam confi-
ciendam hæcenus tractata necessaria duximus, transeundum est. Et cum iam
demonstrauimus conceptus aduersariorum de lege et euangelio multis scaterere vi-
tiis: in hac tractatione retinendus erit conceptus de lege in libris symb. definitus
et Theologis communis ac familiaris; maxime cum sub eodem comprehendan-
tur omnia, quæ ab aduersariis ad legem euangelio oppositam referuntur; adeo-
que in terminis uersemur uere contradictoriis.

CAPVT TERTIVM

DE
NECESSARIO VSV LEGIS PAEDAGOGICO.

§. I.

Quid et quoruplex sit usus legis.

Dupliciter sumi potest terminus complexus *usus legis*: uel nimirum ita, ut
fructus, effectus et utilitatem legis denotet; uel ita, ut ipsam legis,
tanquam medii, ad fructus istos obtinendos adhibitionem significet.
Vtrumque autem significatum heic combinari oportet. Ea enim mutua inter
se coherent relatione, ut usus legis posteriori sumtus significatu ob eundem
priori modo intellectum necessarius sit. Quod apertius patebit: si primo indi-
cati fuerint fructus legis; secundo hosce legis effectus necessarios esse ac sine de-
trimento abesse nequire ostendatur; et tertio eos nisi per legem uel omnino non,
uel non æque bene obtineri proberetur. Cæterum genera usus legis uarie solent
constitui. Alii enim quadruplicem usum legis numerant, scilicet *politicum*,
elencticum, *paedagogicum* et *didacticum* x). Alii triplicem eum numerant, *po-
liticum*, *paedagogicum* et *didacticum* y). Adequatius autem et diuidendi regulis
magis conuenienter ita constituitur usus legis diuisio: ut primo usus legis gene-
ratim, deinde uero speciatim consideretur z). Generalis legis usus is est, qui
legi per se, quia et quatenus lex est, competit, in officiorum præstandorum
determinatione consistens. Hic quatenus, respectu actionum futurarum, circa
conscientiam antecedentem informandam uersatur, *didacticus* dici potest. Et
quatenus, respectu actionum commissarum sese exerit, consequentem dirigen-
do

x) QVNSTEDII *System. Theol. de Lege DEI* Sect. I. Thef. XXXIII. BROCH-
MANDI *Syst. Theol. de Lege* Cap. V. Sect. 4. pag. 24.

y) *Form. Conc.* Art. VI. pag. 594. et 717. 10. MVSAEVS *Prælect. in Epit. Form. Conc.*
pag. 227. BARTHOLINI *Elementa Theol.* Art. VI. §. 14. aliique.

z) De aliqua diuisionis iam nunc dictæ trimembis inconuenientia uid. MVSAEVS
l. c. pag. 228. Quæ ibi dicuntur æque ualent de diuisione quadrimembri.

do conscientiam, præsertim quoad actiones malas commissas, *elencticus* haud immerito nominaretur. Generalem hunc usum apud omnes homines lex obtinere potest ac debet, et est proximus, ob quem lex data est, finis. Habito autem ad diuersas hominum conditiones respectu varie modificatur generalis hic usus, dum varios vltiores habeat effectus; qui si boni sunt, ita vt fines et scopi legis reputari possint, specialem legis efficiunt usum. Est vero hic triplex potissimum. Vel enim per generalem legis effectum irrogeniti adhucdum homines a grauioribus cohibentur externis sceleribus perpetrandis, vltiori deficiente interna immutatione ac emendatione; qui est usus legis *politicus* et *civilis*. Vel propius quicquam ad eorum conuersionem promouendum conducit; qui usus *pedagogicus* vocatur. Vel denique apud regenitos sanctificationem et studium bonorum operum prouehit. Et quoniam fideles *mente seruiunt legi DEI, in nouitate spiritus, facientes voluntatem diuinam ex animo: Rom. VII, 25. 6. Eph. VI, 6.* nihil fere amplius indigent, præter de officiis suis institutionem: certe cogendi suam vim apud eos lex non exercet, proptereaque usus, quem apud eos lex habet, eminenti sensu *didacticus* dici potest, alias quoque *normatiuus* nominatus a) Vti de *vsu legis politico* nulla proprie cum HOLLAZIO nobis intercedit controuersia: ita quoque *generalem* legis usum ille aliquatenus concedit. Verum enim vero ad *usum pedagogicum* et *didacticum* præstandos eam nec necessariam esse, nec aptam atque idoneam vna cum III. Comite a ZINZENDORF contendit. Hos itaque duo legis usus contra dissentientes adstruimus ibimus, in hocce capite primum de *vsu pedagogico* acturi.

§. II.

Quid sit usus legis pedagogicus.

Per *usum legis pedagogicum* plenius intelligimus rationem, quam ad hominum conuersionem verbum legis habet, tanquam eius inchoanda ac perficiendæ medium. Vnde sub hoc legis usu completi nos apparet omnes mentis humanæ immutationes ipsam antecedentes regenerationem, ad quas efficiendas *lege* Spiritus Sanctus iuxta officium suum *epanorthotico elencticum* b). Eo potissimum omnes hi legis effectus redeunt, vt de peccatis suis eorumque noxia conditione conuicti homines CHRISTO indigere se sentiant, proptereaque eum desiderent, ac fide auidè amplecti possint. Hæc ad conuersionem perficiendam necessaria esse, ex lege autem per illuminationem legalem prouenire, adeoque legem eum in finem reuera adhibendam esse: euictum dabimus.

§. III.

a) vid. S. V. PRAESIDIS *Erläut. der symb. Schriften* §. 129. De omni hac diuisione conf. VIRI S. V. *Theses Theolog.* Part. II. Art. XI. ad §. VI. et VII. *Thes. VI.*
b) conf. S. V. PRAESIDIS *Theses Theolog.* Part. I. Art. VII. §. VIII.

§. III. *Conuersio naturæ hominum conuenienter peragitur.*

Necessariam mentis nostræ ad vniõnem cum DEO assequendam emendationem c), cum ipsimet efficere nequiverimus, eam ipse DEVS Spiritu suo eiusque gratiosis operationibus procurandam suscepit; ita tamen, vt naturæ nostræ conuenienter agat, adeoque intrinsecam mentis nostræ libertatem non tollat, quin potius eam emendando ac prouehendo in bona ac debita flectat obiecta d). Cum itaque non absoluta quadam et irresistibili DEVS nos, nolentes licet ac reluctantes, conuertat virtute, nec spontanei cultus sibi ereptam vulerit gloriam: satis apparet, quod non prius nobis fidem ingenerare possit, quam eius ante in nobis accensum fuerit desiderium. Ipsum autem hoc desiderium DEVS quoque in nobis exciret necesse est; non autem physica quadam actione in voluntatem nostram operando, præter et contra animæ nostræ libertatem, immo cum eius sublacione, sed morali actione, intellectum illuminando ac de rebus cognitu necessariis conuincendo per verbum in scriptura sacra literis mandatum. Ea vero est naturæ humanæ ratio, vt nullam status sui commutationem homo appetat, nisi præsentem suam agnouerit conditionem pravam arque noxiam; aut saltem, mutato suo statu feliciorẽ se euasurum esse sibi habuerit persuasum. Quod itaque etiam in conuersionis negotio vsu veniat, necesse est.

§. IV.

De primo doctrinarum homini conuertendo cognitu necessariarum genere.

Homini conuertendo tria potissimum cognitu sunt necessaria. *Primum* vt DEVM eiusque sanctissimam cognoscat naturam, vt et propriam suam destinationem nec non sub potestate DEI subiectionem. *Secundum* vt qua ratione ex natua sua conditione ad DEVM et supremum existentia suæ finem se habet intelligat. *Tertium*, vt remedium quoddam adesse, viamque e sinistro ac difficili, in quo constitutum se deprehendit, loco euadendi parere perspectum habeat. Quæ primo posuimus loco omnis religionis ac pietatis fundamentum efficiunt: proptereaque omnibus creaturis rationalibus necessario innotescant, siquidem eas omnes ex æquo attingunt. Ergo quoque hominibus siue sub œconomia operum siue gratiæ vixerint ad religionis cultusque diuini exercitium cognoscenda requiruntur. Doctrinæ huc pertinentes sunt hæ, de vero DEO eiusque essentia, præsertim de attributis eius moralibus, de creatione, conser-

F 2

c) vid. S. V. PRAESIDIS *Theolog. Moral* §. 59. 63. 67. 275. 199. REINBECK. *Be- tracht. über die Augsb. Confess.* III. Theil. XL. Betr. §. XXXIV.

d) conf. S. VEN. WAGNER. *Untersuchung des wahren Begriffs von der Freyheit der Willens.* §. 96. n. 9. et §. 97. coll. §. 37.

uatione et gubernatione totius vniuersi, vt et de immortalitate animæ statuque post mortem huic vitæ exacte respondente. Ex hisce rebus necessaria fuit consequentia obligatio ad semetipsum actionesque suas recte et ad voluntatem diuinam conformandum, adeoque exinde demum apparet pietatis cultusque diuini necessitas. Qui vero harum rerum fuerit ignarus, non modo nullius de cæteris doctrinis salutaribus conuictionis capax est; sed quoque quodlibet sibi licere præsumens, nisi forsitan quod poenas externas legibus ciuilibus statutas, aut etiam damna vnâ alteramque actionem physico nexu statim excipientia metuerit: nullum DEO præstabit cultum, et *sermonem reconciliationis* derisus et contemptum habebit.

§. V.

Quatenus nota reddenda sint hæc doctrinæ hominibus a vera religione alienis.

Ad duo genera homines referri possunt, in quibus debita harum rerum desideratur notitia. Prioris generis sunt, qui extra ciuitatis christianæ pomeria vitam degunt, vel omnem insipientes, aut etiam impugnantes ac deridentes religionem, vel saltem christianorum sacra reprobantes. Quorum quoque emperæ et hostes religionis in medio christianorum viuentes pertinent. Cuius generis hominum tanto diligentius nostris temporibus habendam esse rationem quilibet facile concedet, quanto latius serpit venenum eorum, quantoque minus propalam illud disseminare verentur. Primo autem hi de naturalis religionis necessitate et veritate, si quidem eam negauerint, conuincendi sunt. Atque sic facilius deinde vt CHRISTI ciuibus se adiungant, reuelatamque profiteantur doctrinam adducentur. Prius nisi argumentis ex disciplinis philosophicis desumptis, diuersæ subiectorum capacitati ac captui accommodandis effici nequit. Ad posterius vero perficiendum argumenta tam intrinseca, quam extrinseca et historica diuinam scripturæ sacræ originem incorruptamque eius integritatem demonstrantia accedere debent. Huc autem non parum facit tam legis naturalis explicatio, vtpote necessitatem reuelationis cognoscendam exhibens; quam quoque reuelata explicatio. Hac enim optime demonstrantur doctrinæ reuelatæ sanctitas et præ naturali religione præstantia, quæ inter criteria scripturæ sacræ intrinseca non vltimum tenent locum. Neminem vero, nisi scripturam sacram pro verbo DEI fallere et falli nescio reputet, aut argumento ac dogmatibus eius fidem habeat, euangelio credere posse et fidem in CHRISTVM concipere, res ipsa loquitur. Luculento hac in re nobis exemplo præit PAVLVS diuino spiritu actus in sermone *Ad. XVII, 23—31.* descripto, quem ad infideles, verum DEVM ignorantes *Athenis* habuit. In hoc sermone de vero, at auditoribus ignoto DEO, vniuersi creatore et moderatore, de stultitia idololatriæ, et de futuro iudicio, mortuorumque resurrectione disserens ad vltimum demum

resur-

resurrectionis futuri iudicis, tanquam rei factæ omni fide dignæ mentionem inspergens e). Hac docendi ratione PAVLV M vsum fuisse quodque probatur ex *Act. XIV, 15 — 17.* vbi PAVLV S et BARNABAS argumentum doctrinæ suæ indicant. Idem præterea confirmant sermones apostolorum ad Iudæos habiti in libro actorum apostolicorum memoriæ proditi, quibus IESVM Nazarenum, morte a Iudæis multatam, verum esse MESSIAM, atque in evidenti-ssimum eius rei documentum certissime in vitam rediisse, continuo ex vaticiniis et rebus gestis ante demonstratur, quam cui vsui ea euenerint, quemque in finem CHRISTVS fide esset amplectendus ostenderetur. Evidenter hoc constat ex sermone PETRI *Act. II, 14. sqq.* vbi *com. 36.* prægressæ demonstratio- ni hæc subiungitur conclusio: *Certissime itaque sciat omnis domus Israelis, quod DEVS Dominum et CHRISTVM fecerit hunc IESVM, quem vos crucifixis- sis; verus autem huius CHRISTI vsus demum com. 38.* docetur. Inspiciantur quoque sermones PAVLI *Act. XIII, 16 — 41* et *XXVI, 1 — 23.* coll. *com. 25 — 28.* Quo vltimo loco ex conditione vitæ suæ anteaactæ et miraculosæ con- uersione doctrinæ suæ confirmat veritatem f). Ex hisce apostolorum exem- plis concludere licet: si apostoli, virtute et dono Spiritus sancti instructi, ipsamque habentes *Dominum cooperantem per signa sequentia, Marc. XVI, 20.* prius audi- tores suos de dogmatibus Theologiæ naturalis instruere; et apud eiusmodi quo- que homines, qui reuelationis diuinæ gnari erant, omniaque, quæ insolita cum IESV contigerunt, recenti tenuerunt memoria, argumentis pro veritate do- ctrinæ christianæ militantibus viam sibi parare necesse duxerint, quam de ipsa salutis via eos erudiuissent: multo magis vt hodierni doctores eandem sequantur docendi rationem necesse est g).

F 3

§. VI.

- e) Ex *com. 28.* coll. *com. 32.* constat concioni interfuisse Epicuræorum et Stoicorum nonnullos. Quorum illi DEVM mundi curam gerere et animas immortales esse negantes vanum esse contendebant inferorum metum; hi vero materialem suum Deum æque ac reliquas omnes res insuperabili fato absolutæque alligarunt necessitati, et pariter quoque animarum post mortem durationem insciebantur. vid. BRVCKERI *Instit. Hist. Philof.* pag. 225. et 179. sqq. MOSHEMII *Instit. Hist. Christ. Antiquioris* pag. 32. 33. 34. et *le Nouv. Test.* par BEAUSOBRE et LEN- FANT Tom. I. Abrege de l'Hist. des Apotr. pag. 55. et Tom. II. not. ad *Act. XVII, 18.*
- f) Ipsum itaque PAVLV M ducem habuit LYTTLETONVS qui nuperrime hanc, veritatem religionis christianæ demonstrandi, viam feliciter calcavit in libello, qui secundum versionem germanicam inscribitur *Anmerkungen über die Bekehrung und das Apostel-Ant Pauli zum Beweise von der Wahrheit der christlichen Religion, in einem Briefe an Hrn. Gilbert West.* etc.
- g) In confirmationem huius sphi conf. S. V. WAGNER. *Betracht. über die Glaubens- Lehren*

§. VI.

Quatenus eas edoceantur homines religioni vera addicti.

Posteriores generis homines meliori de primis pietatis et religionis fundamentis informatione indigentes ii sunt, qui salutarem doctrinam infestis impug-nare telis non ausi, et religionis fundamenta negarent de se impetrare quidem nequeunt; verum enim vero quo minus viua ac efficax sua euaderet noticia im-pediunt, conscientiam aut dormientem omnino habentes, aut eam consopire omni allaborantes studio, adeoque vitam agunt carnaliter securam h). Huius-modi homines, si conuerti fidemque in CHRISTVM concipere debeant, viuo quodam intimoque obligationis suae ad religionem colendam tangi oportere sensu; adeoque non qualemcumque sufficere de ipsis religionis fundamentis cognitionem: sed ita de iisdem conuincendum esse intellectum, vt voluntatem post se trahat, vel potius vt hæc lubens ac sponte sequatur, dum firme adeo-menti infigatur religionis officium, vt continuo oculis animoque obuerfetur, nemo, vt confidimus, negabit. Tali enim deficiente interno conscientia sensu, debiti absunt animi elateres, ad statum suum attento ac sollicito examinan-dum animo, auxiliumque deinde apud CHRISTVM querendum hominem adacturi. Nec ipsi aduersarii inficias facile ibunt, quin illic nonnihil conducere possit, si doctrinæ de natura et perfectionibus *Summi Numinis*, gloriola eius maiestate, prouidentia et moderatione totius vniuersi, felicitate in vita æterna obtinenda, vt et infelicitate et grauitate pœnarum post mortem, tam accurate ac sæcunde, tamque variis inculcentur modis, quam duce scriptura sacra fieri poterit; adeoque tot talibusque demonstrantur argumentis, illustrentur exem-plis et comprobentur documentis, quot et qualia sacra nobis exhibeant paginae, et circumstantiarum diuersitates, ad animos commouendos, postulauerint. Nos vicissim damus, quod fieri possit, vt per vitæ, miraculorum, resurrectionis, immo passionis et mortis CHRISTI considerationem quasi somno expergefiat eiusmodi homo, qui prædictas res in ignoratis plane non habet, atque ita ad attentiori posthæc easdem ponderandas cura commoueat, exinde ad religio-nem exercendam obstrictum se intelleturus. Sine autem earum rerum, qui-bus religionis innititur necessitas, noticia in subsidium vocata, ex sola mortis,

Lehren 2. Stück, §. 8. not. (***) et §. 9. not. (**). Plurima hac de re quoque deprehenduntur monita in EIVSD. *Betracht. über die Geheimnisse* passim. vid. præ-ferim §. 366. Contrarium tenetur Ill. Comes a ZINZENDORF, ipsam hominum a noticia veri DEI et religione christiana alienorum conuersionem ab institutione de agno, sanguine et vulneribus incipiendam esse docens, vid. S. V. HOFMANN. *Anzeige der Herrnbur. Grund-Frth. vom Gesetz und Euangelio.* pag. 4. 35. 36. Cui etiam suffragatur HOLLAZIVS. vid. *Erläuter. der Mess. Relig.* pag. 1022. 13.

h) conf. S. V. PRAESIDIS *Theolog. Moral* §. 54.

sanguinis et vulnerum CHRISTI inspectione haud facile equam DEO cultum deberi concludere licet. His utrinque concessis et obseruatis in eo vertitur controuersiae cardo: num doctori ecclesiae liceat, immo num debeat nonnumquam doctrinas omni pietati et religionis exercitio quasi fundamenti loco subiacentes institutionis suae publicae vel priuatae thema primum constituere. Cui assertioni annuentes nequaquam affirmamus vel hunc officii sui vltimum sibi proponere ministrum ecclesiae oportere scopum, vt auditores suos ad aliqualem, etiam vel tantum naturalem et philosophicam commoueat pietatem; vel istas doctrinas certo modo ad religionem naturalem referendas, nec palmarium reuelationis argumentum seu *nucleum scripturae sacrae* efficientes i) praecipuum argumentum et caput constituendis esse omnis institutionis, quam per omnem officii sui functionem auditoribus suis impertiet k); vel denique in ipsis istis doctrinis ex instituto tractandis nullam omnino doctrinam de CHRISTO, ceterorumque dogmatum proprie euangelicorum inspergendam esse mentionem l). Hae in re dissentientes habemus aduersarios, theologiam sanguinis et vulnerum, *Blut- und Wunden-Theologie* vniue ex instituto tractandam dicentantes. Sed vero praedictas doctrinas praeter ista de CHRISTO, et praesertim de sanguine et vulneribus eius, non omnino negligendas esse idoneis adstrui potest argumentis. Vitam enim aeternam ipse CHRISTVS praedicat noscere non modo semetipsum, sed quoque Patrem suum; solum verum DEVM. *Iob. XVII, 3.* Et recte ex his doctrinis ad DEVM coelestem incitamenta de umi demonstrant dicta *Iob. IV, 24. m) Matth. X, 28. Apoc. IV, 11. Gen. XVII, 1. Hebr. XI, 6. Act. XIV, 15—17. XVII, 24—29. Matth. VI, 13. Rom. I, 25.* Ad haec autem quinque potissimum congere licet rationes, cur non sint postponenda omnino haec doctrinae. Primo enim in libris sacris noui aequae ac antiqui foederis euidentissimis et clarissimis docentur ac confirmantur testimoniis. Hinc concludere licet, eas non inuiles ac superfluas esse; quin potius iisdem sicut *omni scripturae ad doctrinam, redargutionem, correctionem et disciplinam* uti liceat, *2 Tim. III, 16.* Secundo incitamenti ad pietatem et religionis exercitium, adeoque etiam ad conuersionem, ex redemptione CHRISTI defumendis alia ex hae doctrinis accedunt. Quo autem plura adfunt incitamenta, eo fortius voluntas mouetur. Igitur

i) vid. S. V. PRAESIDIS *Theses Theolog.* Part. II. Art. X. §. VIII. QVNSTEDII *Syst. Theol. de Script. Sacra* Sect. 1. Theol. IV. S. V. WAGNER. *Betracht. über die Glaubens-Lehren*, 1. St. 2. Betr. §. 16. 17. 220. 221.
 k) Vid. S. V. PRAESIDIS *Theolog. Moral.* §. 203. pag. 311.
 l) Conf. S. V. PRAESIDIS *Theolog. Bedencken. i Saml.* pag. 157. sq.
 m) Lectu dignissima sunt, quae in hoc dictum de attributis DEI et inde ipsi debito cultu commentatur saepius laudatus WAGNERVS l. c. 2. St. 3. *Betr.* Praesertim huc pertinent, quae inde a §. 321. vsque ad finem differuntur.

Igitur omnibus legitimis rationibus impellentibus, quotquot simul consistere queunt, vti licet. *Tertio* qui naturam ac indolem hominum vel leuiter cognitam habet, non potest non scire non omnes homines iisdem æque moueri rationibus et argumentis; adeoque plures tentandæ sunt viæ, nec quicquam eorum, quæ conducerent, omittere licet. *Art. XX, 20.* *Quarto* tota doctrina de CHRISTO eiusque redemptione has doctrinas præsupponit, adeoque sine iisdem nec recte doceri potest, neque ex eadem ad pietatem satis solidæ desumi queunt rationes mouentes; et e contra ex quo pleniori et veriori perspicientia cultus noster diuinus provenit, eo magis rationalis et firmus est. Quapropter quinto fieri vix potest, vt istis doctrinis negligentius habitis, vel plane omissis, duplex euitetur malum. Aut enim hominibus de necessitate et fundamentis religionis male instructis, præsertim si cæterum sagaciores fuerint, *Stultitia et scandalum* erit CHRISTVS crucifixus, *1 Cor. I, 23*; vnde euenire facile potest, vt eiusmodi homines, nisi doctrinis indicariis satis præmuniantur, dum nec rectum de amore DEI et CHRISTI ex redemptionis opere elucente iudicium ferre, nec eodem commoueri possint: empædarum sese adiungant gregi; cuius tristissimi euentus sat frequentia existant exempla. Aut, hæc euitata charybdi, in fanaticismi scyllam incident; cuius rei veritatem ipsi satis comprobant *Herrenbuhliani*. Quo autem magis epidemica hodie videntur quæ ista mala, eo sollicitius cauenda sunt, quæcunque alimenta iis præbere possent n).

§. VII.

n) Noxium huic doctrinarum reuelatarum, de quibus actum est, præ consideratione mortis cruentæ et vulnerum agni neglectum, inter abusus, quibus hodie obnoxia est doctrina euangelii quoque reulit S. V. PRAESES in præfatione libello Hollaziano *Lauere Gnaden-Spuren* præmissa, vid. HOLLAZENS *Sämtl. Schrifi.* p. 850. In responsione sua l. c. pag. 864. modestiæ, si Diis placet, præter morem suum studet HOLLAZIVS, *Auch muß noch etwas inquiring anmercken, darüber mich wundern, die Fröhlicher mag nicht sagen, daß einem Lutherischen Theologo vor- kommt, die Lehre von der Veröhnung, von dem Tode, Blute und Wunden des Heilandes, als des Lammes Gottes, werde zu viel getrieben, verdyenge andere Wahrheiten.* Quo autem hoc de Theologo Lutherano mirari desinat, attentius inspicat verba VIRI S. V. et deinde conferat *Form. Conc. Sol. Decl.* pag. 716. lin. 7. vsque ad finem, *Art. V.* pag. 712. lin. 26 sqq. pag. 713. lin. 16 sqq. pag. 709. lin. 3 sqq. *Epit.* pag. 592. lin. 4 — 8, *Artic. Schmalkald.* pag. 319. lin. 30. *Apol. A. C.* pag. 95. lin. 6. aliæque loca. Cæterum in Virum bonorum omnium communi suffragio, de re ciuitatis christianæ nostræque ecclesiæ optime meritum, maximique nominis Theologum petulanter adeo insultat HOLLAZIVS in responsione sua modesta, sed falso sic dicta, vt nemo vel bonis moribus imbutus sine indignatione illud animaduertere possit. Vt scribendi rationem regulis ciuilitatis profusus aduersam, quauis pagina obuiam, aliæque insolentiæ eius documenta taceamus, leuiter

§. VII. Obiectiones HOLLAZIANAE.

Obiectiones pleræque HOLLAZIANAE, quæ huc trahi possent, eiusmodi sunt, ut non minus sequentia attingant; quapropter infra eas discutiendas referuimus. Hic tamen de iis discipiendum est, quæ hac præcise in re opposuit HOLLAZIVS: quæ duo sunt. Alterum est monitum Paulinum (1 Cor. XI, 26. *annunciate mortem Domini donec veniat* o). Sed vero ut tacemus adiectam expresse limitationem: *quotiescunque ederitis panem hunc et biberitis poculum hoc, annunciate etc.* ita annunciari oportet mortem CHRISTI, ut eam ipse PAVLVVS annunciauit, qui nequaquam sexcentis quatuordecim pagina crucis, sanguinis et vulnerum CHRISTI mentionem iniecit, sed alias salutare doctrinas quoque opportune tractauit. Et cui calculos subducere lubitum fuerit, facile deprehendet sæpius gloriæ et exaltationis CHRISTI, præsertim maiestaticæ resurrectionis eius mentionem fecisse PAVLVVM ceterosque scriptores sacros, quam crucis et vulnerum eiusdem. Alterum quod opponit HOLLAZIVS hoc est: *quod doctrina de satisfactione, morte, sanguine et vulneribus seruatoris tantquam agni DEI sit articulus fundamentalis ob inde fluentem iustificacionem* p). Omnino doctrina de satisfactione et morte CHRISTI est articulus maxime fundamentalis; sed vero cum plures sunt articuli fundamentales, hos plane negligi minime decet q). Sed vero circumstantiam mortis CHRISTI, minime quidem vilispiciendam aut impie habendam, de quinque acceptis vulneribus, et præsertim de vulnere laterali, cuius præ aliis omnibus, quæ de diuino nostro Salvatore maxima prædicari possunt, etiam præ ipsa eius diuinitate memi-

leuiter tantummodo tangenda sunt, quæ ab HOLLAZIO in responsione ista num. VI. pag. 865. 866 et 867. indignissime effutiuntur, quibus turpissimum prodit animi habitum, palamque reum se facit criminum, quæ annotator vel apologeta eius, ipsi simillimus, auctori præfationis impudenter opprobriauit in nota præfationi, vel ut posthæc nominata est appendici adiecta pag. 840. Quo discat qua ratione cum *Viro Celeberrimo* agere ipsum deceat, de meliori ipsi commendari meretur libellus, quo lucifugi ALBINI cuiusdam SINCERI merito reprehensa est temeritas sub titulo: *Vorläufige Antwort auf die neueste ungeschliffene Schrift eines Herrnhuthers wider den Herrn Doct. Baumgarten.*

o) *Befcheidene Antwort* etc. pag. 864.

p) *ibid.*

q) Hoc contra HOLLAZIVVM vrgemus; Herrnhuthiani autem doctrinam de agno, sanguine et vulneribus pro vnicò articulo fundamentalis fidei christianæ habent. vid. S. V. HOFMANNI *Anzeige der Herrnhut. Grund-Jrrth. in der Lehre von der Dreieinigkeit.* Cap. 5. §. 2.

minisse *Herrnhutiani*, et ipse *HOLLAZIVS* volunt, articulum adeo esse fundamentalem vt per eam potissimum gratiam et iustitiam acquisitas esse putaretur, proptereaque eam potissimum fide spectare, vel potius continuo sibi imaginari, nec non seruatorem non nisi nominibus ex ea desumptis insignire ac invocare attineret, non facile idoneis comprobatur rationibus. Certe in scriptura sacra plerumque nominibus appellatur ex maiestate et gloria eius deriuandis. Et ipse *CHRISTVS* in cruce animam exspirans proclamauit *consummatum est, Iob. XIX, 30.* antequam latus ipsi fuisset perfossium. vid. *com. 34.*

§. VIII.

Qua ratione hæc doctrina ad legem pertineant.

Quid autem ad vsum legis demonstrandum faciunt? Non omnino nihil. Primo enim vox legis tam late nonnunquam sumitur, vt omnes doctrinas, quæ de fœdere gratiæ, et inde originem trahentibus, non agunt, sub lege comprehendantur ¹⁾. Quod quidem vt fiat necesse est: si diuisio verbi *DEI* in *legem* et *euangelium* pro completa habeatur. Nec huic sententiæ magnopere reluctabuntur aduersarii, vtpote quidquid ad theologiam sanguinis et vulnerum referri nequit, negligentius et susque deque habentes. Deinde hac tractatione iamdum demonstratum dedimus saltem supremam istam legem de *DEO* colendo, pietateque exercenda ad conuersionem promouendam, adeoque pædagogicæ loco, fufius docendam inculcandamque esse, et quidem aliter quam ex sola morte et cruce *CHRISTI*. Sed ad vsum legis pædagogicum propius adhuc ostendendum accedimus.

§. IX.

Alterum genus doctrinarum cognoscendarum.

Alterum, quod ab homine conuertendo cognoscendum requisuimus, erat naturalis suus status respectu ad *DEVM* et propriam suam destinationem, scilicet vitam æternam obtinendam, habito. Postquam secundum antecedentia ad religionem cultumque diuinum obstringi se homo conuictus euaserit: secundum est, vt de vera *DEVM* colendi ratione addiscenda sollicitus sit. Quum autem aliter *DEVM*, pro sua conditione homines recte colere nequeant, quam per fidem et ex fide in *CHRISTVM*: necesse est, vt de omnibus instruat talis homo, quorum cognitione, vt fidem concipere possit, opus fuerit. Ad insignem ac grandem mentis humanæ immutationem ac emendationem, qua ho-

¹⁾ vid. *HÜLSEMANNI Prælect. in Libr. Concord. Art. VIII. Sect. III. §. 3.* *Lex DEVM tanquam conditorem, seruatore, exactorem obedientiæ et præsentatorem proponit — — Doctrina de persona, diuinitate et essentia filii non minus quam tota doctrina de DEO et SS. Trinitate, nec non de vita æterna pertinet ad legem euangelio contradistinctam.*

hominēs convertuntur a tenebris ad lucem et a potestate Satane ad DEVM; Act. XXVI, 18. quæ per fidem in CHRISTVM perficitur: necessario requiritur pœnitentiâ strictiori sensu sumta, agnitione peccati, vna cum inde exortis dolore de peccato et odio eiusdem consistens, ipsamque absolvens a peccato avertionem s). Etenim tristitia, quæ est secundum DEVM, tanquam quæ respicientiam non pœnitendam, ad salutem, operatur, commendatur 2 Cor. VII, 10. e). Et gratis ad pœnitentiâ deprehenditur adhortatio post reprehensa vitia, quæ animum nondum conuersum prociunt: Iac. IV, 7. 8. 9. subiciite igitur vos DEO, obsscite Diabolo, et fugiet a vobis. Appropinquate DEO, et appropinquabit vobis, purificate manus, vos peccatores, et expiate corda, duplices animo. Sensus arumna tangimini et lugete et flete: risus vester in lacum conuertatur, et gaudium in mœrorem. Plura loca a que ac exempla pœnitentiâ probantia in libris N. T. exstant. Matth. III, 6. V, 4. IX, 12. XI, 28. Luc. IV, 18. VII, 37 38. XV, 18. 19. 21. XVIII, 13. XIX, 8. XXIII, 40—43. Act. II, 37 38. IX, 9. u). Non minus ipsa res pœnitentiâ, singularumque eius partium necessitatem docet. Primo enim fides, quæ altera est conuersionis seu pœnitentiâ εὐαγγέλιος sumta pars, lubenti recipienda est animo; eiusque si non initium, tamen progressum et incrementum serio homo desiderare ac exoptare debet. Illis enim solummodo medicina applicatur, qui eadem indigere se sentiunt Matth. IX, 12. u). Quam ob rem necesse omnino est, vt homo bene perscipiat quam vtilis, quamque valde opus ipsi fides sit. Igitur tam fidem sibi deesse noscat, quam quoque statum suum absque eadem infelicissimum esse et ad interitum ducere. Hoc ipsum autem scire nequit, nisi reatus sui coram DEO ob peccata sua conscius fuerit; adeoque tam iniqua et mala commississe semet, immo quotidie committere intellexerit, quam quoque grauissimam inde sibi contractam nouerit culpam atque iram in die iræ et reuelationis iusti iudicii DEI, qui unicuique retribuet secundum opera ipsius; Rom. II, 5. 6. paratamque sibi sententiam in isto die: non noui te, discede a me, qui iniquitatem operaris. Matth. VII, 23. Hæc autem cognitio vitæ esse nequit, quin mœrore animum afficiat, simulque odium ac detestationem peccati pariat. Deinde per fidem in regeneratione nouus pro-

G 2

s) conf. S. V. PRAESIDIS *Theses Theol.* Part. II. Art. XV. §. VII. *Thes. II.* et *Theol. Moral.* §. 68. 69. BROCHMANDI *Syst. Theol. de Pœnit.* Cap. I. Sect. I. QVÆSTEDII *Syst. Theol. de Pœnit. et Confess.* Sect. I. Thef. V. Quoque *contritio* audit. vid. BROCHMANDI. I. c. Sect. III. QVÆSTEDII. I. c. Thef. X. et *BYDDEI Instit. Theol. Dogm.* lib. 4. cap. 3. §. XXXVIII. pag. 963.

t) Conf. que in h. loc. commentatur Celeb. CANZIVS in *REINBECKS Betracht. über die Augsb. Confess.* V. Theil. LXI. Betr. §. XII—XVIII.

u) Conf. §. III.

ducitur animi habitus nouaque excitatur vita spiritualis, dominantem mentis versus DEVM inclinationem directionemque, et studium bonorum operum seu actionum legitimarum complectens x). Ex naturæ vero animæ humane scientia constat, quod voluntatis nostræ propensione versus duo obiecta inter se inimica et contraria simul, saltem diu, ferri nequeamus; quin potius vnus cupidine debilitetur, immo plane exstinguatur alterius desiderium, et e contra alimenta hoc ex alterius odio capiat. Porro eadem nos docet disciplina, nullam rem nos appetere nisi sub specie boni, nec quicquam auersari, nisi sub ratione et specie mali y); nec non, quod ex plenaria de pernicie et damnis, quæ altera res post se trahit, conuictione, multum vitæ et efficacæ accedat rationibus alteram rem, qua omnia ista mala euitantur, commendantibus. Præterea duarum rerum oppositarum altera utilis cognosci et approbari nequidem potest, quin altera simul improbetur damnoque esse videatur. Generalia hæc principia vbi de actionibus bonis ac legitimis, et, quæ hisce opposita sunt, peccatis ac vitiis intelliguntur: luculenter satis apparet, quod nouum istum habitum seu vitam spiritualem non modo multum promoueant, sed quoque ad eundem omnino requirantur peccati omniumque cum eo connexorum malorum agnitio et odium. Hæc duo autem sine dolore de peccato et contritione esse nequeunt. Ergo pœnitentiam, tribus enumeratis partibus constantem necessariam esse, immo quoque vitæ spirituali ordine saltem priorem esse hæc rationes satis demonstrant z).

§. X.

x) vid. S.V. PRAESIDIS *Theses Theolog.* Part. II. Art. VI. §. V. *Thef. I. Art. XV. §. VII. Thef. I. et Art. XVI. §. VI. Theol. Moral.* §. 68. 70. 72.

y) Qui hac de re conuinci cupit, eum adire oportet Systemata Philosophica, et Psychologiam perspectam sibi reddere; quod si autem longum nimis fuerit: instar omnium esse potest sapius laudatus WAGNERI Tract. *von der Freyheit des Willens.*

z) Difficile dictu est, num HOLLAZIVS pœnitentiam hanc admittat nec ne. Ipse quidem terminos, quibus pœnitentia eiusque partes exprimi solent, *Erkenntniß der Sünden, Zerknirschung des Hertzens et Reue* adhibet *Mess. Relig.* pag. 978. eaque omnia apud IESVM et in morte eius quærenda esse asserit. Ibidem autem aliisque locis grauitur reprobatur pedagogiam quandam seu preparationem legalem in nostra ecclesia, vt ille existimat, vltimatam. Quo nomine si pœnitentiam a nobis descriptam indigitatam voluerit, propterea quod legis in eadem efficienda negotium Theologi nostrates tueantur, operam non perdidimus, eius, si modo istis nominibus vocari fas est, necessitatem adfruentes. Sin vero aliud quidquam intellexerit, cum ventis semet pugnare meminerit. Apertius hanc doctrinam aggreditur Ill. Comes a ZINZENDORF, qui non modo vocabulum germanicum *Busse* tanquam inconueniens et pontificium improbat, quasi nullam aliam admit-

§. X. *Legis circa eas officium.*

Necessaria vero adeo hæc pœnitentia aliter quam per legis verbum omnino effici nequit. Omnium primo in pœnitentia requiritur, vt homo peccata sua agnoscat, h. e. vt peccata commississe semet intelligat. Hoc ipsum intelligere debent aduersarii, dum dicunt hominem conuertendum debere se vt miserum peccatorem ad CHRISTVM conferre, eique de gratia supplicare: nisi si voces sine sensu proferre voluerint. Nec quidem ipsos abnuturos fore

admitteret significationem præter propriam satisfactionem, sed ipsam quoque rem pro ambagibus habet et ex œconomia N. T. exterminatam vult. Aut saltem firale quid daretur: fidem demum et remissionem peccatorum, gratiamque acceptam illud consequi putat. Vid. loca et scriptis Zinzendorfsianis verbotenus transcripta in S. V. HOFMANNI *Anzeige der Herrnb. Grund-Frth. in der Lehre vom Gesetz* etc. pag. 72 — 77. 91. sq. et MEHLING *Gründl. Beweis* etc. Art. XVII. Obiectiones Zinzendorfsianas discussas vide præter II. cc. præprimis S. V. PRAESIDIS *Theol. Bedenck. 4. Saml.* pag. 471. sqq. coll. pag. 506. et *1. Saml.* pag. 159. Cum itaque Theologi nostrates semper ita pœnitentiam, *die Buße im engern Verstande*, desiniant, vt omnis excludatur satisfactionis species, et præterea de vitanda falsa vocis germanicæ significatione moneant, vt videre licet præter II. cc., S. V. PRAESIDIS *Theol. Moral.* §. 68. Schol. pag. III. et S. V. WALCHII *Einleit. in die dogmat. Gottesgel.* Cap. 20. §. XXXIV. facile diiudicantur verba *Christiani* cuiusdam *Philalethe in Hundert Fragen über D. Hoffmanns Schrift, von den Herrnb. Frthümern* etc. pag. 73. *VVenn man das VVort Buße allein abt so erkläret, daß es kein Thun und VVerck, sondern nur Seelen-Angst, Schrücken, Betrübniß und Traurigkeit über die Sünde bedeute, und Buße thun so viel heißen solle, als ein betrübter Sünder seyn: so würde über diesen VVörter eben kein Streit angefangen werden.* Quibus verbis, vt et in sqq. præsertim pag. 74. ne Herrnhuthiani ex ipso focii iudicio frustra excitasse controuersiam de voce ista viderentur, *Philaletha* ite per apertum mendacium, quod vel quodlibet *Compendium Theologicum* redarguit, Theologis nostratibus fallum de pœnitentia conceptum affingit, quasi per pœnitentiam intelligerent, *ein gewisses Thun, Bußwerck, Bußarbeit.* Contrarium patet ex *Aug. Conf.* Art. XII. pag. 12. coll. S. V. PRAESIDIS *Erläuterungen* etc. pag. 56. *Apol. Aug. Conf.* pag. 161. 165. lin. 18 — 20. coll. *Form. Concord. Sol. Decl.* pag. 711. lin. 4. vid. quoque *Apol. Aug. Conf.* pag. 162. sqq. et *Artic. Smalk.* pag. 321. sqq. Vnde constat, quod quicquid operum externorum, præter dolorem et odium peccati ad pœnitentiam vilo modo referatur, vt restitutio damni, confessio, fuga occasioneum et incitamentorum peccandi, et externa tristitiæ signa tantummodo pro effectibus et signis veræ et seric pœnitentiæ habeantur, quibus non magis quam pœnitentiæ ipsi vel minima satisfaciendi virtus adscribitur. Conf. S. V. PRAESID. *Theol. Moral.* §. 96. pag. 113. 114. QVÆSTED. *Syst. Theol. de Pœnitent. et Conf.* Sect. I. Theol. IV. not. l. et Theol. XVI. CARPOVII *Theol. Revel. Dogm.* Tom. II. §. 795. sqq.

fore existimamus, quin minime sufficiat, vt homo quidam *peccasse semet et peccatorem esse* verbis profiteri sciat, aut etiam persuasum sibi habeat, sed carbonaria quãdam fide, vt pote quid per voces istas intelligendum sit ipse nesciens. Quapropter concedant necesse est, hominem conuertendum *primo* scire debere quid sint peccata, quidque sit peccator, deinde vero conceptum peccatoris in se cadere, suasque actiones peccata esse intelligere. Peccata vero sunt transgressiones legis 1 *Iob. III, 4.* seu actiones ratione legi diuina contraria comparatæ; et subditus DEI, qui actiones suas ad legem diuinam non componit, seu peccata committit, peccator est. Ergo peccata absque lege neque dari neque cogitari possunt, assentiente PAVLO *Rom. IV, 15. vbi non est lex ibi nec est transgressio* scilicet legis. Igitur nec sine notitia legis vlla dari potest peccati cognitio; et qui lege solum se putat, neque peccare se sibi persuadere potest. Vnde simul patet, quod quicquid peccatum indicauerit, ipsam legem doceat. Et si tale quoddam peccati indicium a superiore, vt pote legislatoria potestate prædito, profectum fuerit, vera est *lex et legis publicatio*. Nullum huius rei argumentum clarius ac euidentius esse potest essato PAVLINO *Rom. VII, 7. Peccatum non novam nisi per legem: etenim concupiscentiam non noueram nisi lex dixisset non concupisces.* Ex contextu satis clarum est, quod hisce verbis vñum quandam et commodum, quod lex præstat; indicare apostolus voluerit. Nam in proxime antecedentibus *com. 1 — 6. coll. Cap. VI, 14. et sqq.* docuit, eum esse liberationis fidelium a lege fructum, vt postquam per fidem iustitiam adepti sint, adeoque non necesse habeant ex lege eandem anxie quærere; præterea quoque noua iis suppeditata sint motiua, ad recte agendum, aliunde quam ex metu; seu clara representatione pœnarum desumpta, ita vt lege DEI *delectentur com. 22. eidemque mente seruiant com. 25. et voluntatem DEI ex animo faciant; Eph. VI, 6.* et simul sublata sit dominans versus peccata propensio, quæ coactionem legis causata est, a qua proinde quoque exempti sunt, viiibus supernaturalibus ad hæc instructi a): *DEO fructum ferre, et in nouitate spiritus seruire possint, et non in antiquitate literæ, com. 4. 6. vti quondam cum in carne essent:*

cum

- a) In hisce rebus consistit liberatio fidelium a lege, aut legis coactione; non autem in eo, vt nulla amplius præstanda haberent officia et obligatione legis exempti essent. Conf. S. V. PRAESIDIS. *Anslegung des Briefes an die Römer*, ad Cap. VI, 14. VII, 4 — 6. *Theol. Moral. §, 66. 94.* Hic libertatis status non tam opponitur statui fidelium veteris Testamenti; quasi hi plane non gauderent libertate ista filiorum DEI; certe eius rei nullum in hoc contextu occurrit velligium: quam potius statui seruitutis irrogenitorum, in carne viuentium; qui status expresse libertati a lege opponitur *com. 5. 6.* Hæc obseruatio multis aduerfiorum obiectionibus refellendis inferuire potest.

cum ob defectum libertatis istius affectus peccatorum per legem, operabantur, in membris eorum ad fructum ferendum morti. *com. 5.* Ex his vero male intellectis peti posset obiectio: quod ipsa lex peccatum esset, siquidem ei non minus quam peccato mori oporteret fideles, *com. 4. 6. coll. Cap. VI, 11. 18. 22;* cui obiectioni PAVLVS occurrit *com. 7—12.* ostendens legem per se vtilem esse suumque habere usum, *com. 7.* licet peccatum seu corruptio naturalis eadem abutatur *com. 8—11.* Id quod amplius confirmatur tam conclusione *com. 12.* subiuncta, quam quoque particula aduersatiua *de. com. 8.* Ex ipsa hac intentione quoque colligere licet, PAVLVM heic semetipsum loco cuiuslibet hominis b); vt et concupiscentiam pro quouis peccato exempli gratia, et ob maiorem perspicuitatem, nec non certitudinem ex propria cuiuslibet hominis experientia obtinendam, et ad declarandum, qua ratione ex lege profisciscatur peccati cognitio substituisse. Ex pronunciatum hoc PAVLI, asseuerantis hominem non nisi per legem peccata noscere duas elicimus conclusiones. Prior hac est: homo peccatorem se agniturem legem sibi latam esse sciat, necesse est. Hanc conclusionem satis confirmatam reddidimus rationibus primum in hoc §. expositis. Posterioriorem autem, quod scilicet specialior peccati cognitio, qua quoniam actiones, tam in genere, quam quoque earum, quas ipse commisit quisquam aut commissurus est, peccata sint noscit, aliunde quam et penitiori legis notitia prouenire nequeat, vterius adhuc persequamur.

§. XI.

Speciali earum notitia opus est.

Ad diuinam tristitiam, qua respicientiam ad salutem operatur, efficiendam non sufficit vt quisquam generatim peccatorem se profiteatur, terminis etiam oprime intellectis, immo quoque vt reuera illud persuasum sibi habeat ex eiusmodi scripturae sacrae pronunciatibus, qua vniuersalem totius generis humani defensionem ac corruptionem adstruunt, omnes homines peccatores declarando et sub peccato concludendo, *Gal. III, 22.* Talis enim generalis notitia non satis viua ac efficax erit, siquidem non ex proprio et intimo quodam proueniat sensu; adeoque mere symbolica ac mortua manebit ad intuitum vix ac ne vix quidem perducenda, proptereaque nullam serium dolorem, nullumque odium erga peccata prouocans. Attestatur plerorumque hominum exemplum, qui, quorquot saltem reuelationem diuinam in ignoris plane non habent, peccatores sese aequae ac alios omnes homines profiteri non dubitant; non tamen dolore serio de peccatis suis, tanguntur, neque eadem satis haud fucato prosequuntur odio.

b) Conf. S. V. PRAESIDIS *Auslegung des Briefes an die Römer*, ad h. I. pag. 409.

odio. Potius communi humana infirmitate pro tegumento flagitiorum plurimi abutuntur. Præterea si ad generalem istam reprehensionem non specialis et propior accesserit peccatorum æque ac officiorum demonstratio: fieri facile potest, vt asserta scripturæ sacræ de omnibus omnino hominibus sub peccato venudatis in dubium vocare; et e contra perfectionem tantam, quanta obtineri et iure requiri possit, somniare quenquam inducat philautia male ordinata. Certe ipsa hæc malorum radix minime permittet, vt sine accedente speciali et pleniori legis explicatione, tantum sibi quisquam fingat legis rigorem, quantum reuera, docente verbo DEI, lex diuina habet; aut vt toties et tam grauiter in legem impingere se sibi homo persuadeat, ac quidem lege penitus perspecta, ipse deprehendet. Si denique autem nullum horum fuerit; quin potius ex generali ista de peccato et de lege diuina notitia oriretur dolor quidam, nec non detestatio quædam: hæc certe sine accuratori legis peritia non potest non admodum vaga esse ac incerta. Vnde cum maximo periculo euenire potest, vt homo iniquitatem certæ cuiusdam actionis non edocuit, eam pro innoxia habeat. Quod præsertim accidere potest immo solet, si subdulcius et illecebrosus aliquanto fuerit istud peccatum atque iamdum in id homo propenderit. Atque tunc hominem inescatum et sui amore constrictum tenebit, proptereaque a penitentia agenda, et ab amore DEI virtutumque sibi aduersarum eum reuocabit. Ergo explicita peccatorum officiorumque cognitione, adeoque legis scientia opus est, ad veram producendam penitentiam.

§. XII.

Quod vltius demonstratur.

Præterea ad alia quoque conuersionis et penitentia obstacula remouenda multum facere potest plenior legis diuinæ explanatio. Conuersioni et penitentia admodum sæpe impedimento est falsa de sufficientia externæ et ciuilibus honestatis, aut pietatis naturalis et philosophicæ, aut etiam celebrationis externi cultus diuini opinio. Is vero error feliciter tolli nequit nisi summum legis exponendo rigorem, eiusmodique commonstrando officia, quorum naturalis et philosophica pietas minime capax est, multo minus externa honestas. Huc quoque pertinet, quod de eo, quod fides in CHRISTVM necessaria et debita sit, neglectus vero eiusdem seu incredulitas peccatum sit mortemque æternam acceleret, nemo efficaciter satis conuinci possit nisi rigorem legis perspexerit, multoque alia et grauissima sua cum intimo animi sensu animaduernerit delicta. Aliud conuersionis et penitentia graue est impedimentum erronea de statu gratia iamdum impetrato, immo vel etiam inde ab inito pacto baptismali conseruato persuasio. Quæ quidem opinio plane et funditus euelli nequit, nisi is, qui eadem fuerit infectus ex factorum operumque suorum ratione intellexerit peccati se

se subesse dominio et peccatum facere, adeoque *ex diabolo esse* et non *ex DEO* *genium* 1 *Iob III, 8 9.* Hoc autem perspicere nemo potest, qui specialiter legem diuinam effici que sua singula non fuerit edoctus. Neque silentio prætereundum est tertium quoddam impedimentum, legis potissimum doctrina aufereundum: quod in eo consistit, vt quisquam mortis suæ spiritualis ignarus proprio Marte in rectum semet reducere tramitem suscipiat, propriamque emendationem naturalibus suis attentet viribus. Quam inanes sint eiusmodi conatus effectuque non possint non carere, satis quidem euincere possunt testimonia scripturæ sacræ, quæ spiritualem hominum, tanquam qui in peccatis mortuū sunt, peccatoque mancipati ab eo captiui ducuntur, impotentiam describunt, opique diuinæ adstruunt necessitatem. Quæ loca, quatenus diuinum polliceantur auxilium, omnino euangelium continent; quatenus vero aut simul, aut solum naturalem hominum in apertum proferunt corruptionem indeque consequentem miseriam et infelicitatem; equidem lætum non afferunt nuncium; atque hoc respectu non male pro legis concione habentur. Quamuis autem hæc iam ratione legis in obstaculo isto remouendo pater negotium: alio tamen adhuc modo lex huc conducit. Si enim singula sua officia inique a se neglecta homo secundum legem cognouerit, innumeraque sua animaduernerit delicta: facile exinde dominium, quod peccatum in se exercet sentiet; quapropter assertis scripturæ sacræ prædictis lubenter, utpote propria experientia internoque quodam sensu conuictus plenariam præbebit fidem.

§. XIII

Aliud legis officium.

Primum hoc legis officium, quo non modo generaliter homini peccatorem ipsum esse indicatur, sed quoque specialia commonstrantur officia violata neglectaque, viuaque homo imbuitur specialium delictorum memoria: alterum necessario consequitur eiusdem opus, quo quam detestabilis res sit peccatum aperit. Hoc ubi defuerit, nulla locum inuenit fuga peccati. Quia enim quisquam ratione fugiet et auersabitur, quod auersatione dignum non iudicauerit? Perficitur vero hoc comminationibus legis, quæ ad legem omnino requiruntur; si alias lex vllam obligandi habebit vim, sine qua nequaquam lex erit. Legis hæc comminationes omnem complectuntur malorum, quæ peccata concomitantur, pœnarumque omnium, tam damni, quam sensus, denunciationem; siue desertis ea in scriptura sacra fiat verbis, siue ex suppliciorum diuinorum peccatoribus inflictorum, iraque diuinæ in peccata demonstratæ exstantibus exemplis, præsertim in scriptura sacra memoriæ proditis, desumatur. Ipsam vero pœnarum, tam damni, quam sensus, grauitatem veramque conditionem nec non certitudinem ex beatitudinis in communionem DEI obtinendæ, vt et sanctitatis, iusti-

justitiæ et maiestatis diuinæ, nostræque ab eius arbitrio dependentiæ curatiōi consideratione recte demum intelligere licet. Vnde iterum doctrinas, de quibus §. IV — VIII egimus, docendi necessitas, ut et quo pacto legis doctrinæ possint annumerari nouo constat argumento. Per hoc legis negotium debita ac necessaria efficitur detestatio peccati, immo odium eiusdem. Nec tunc tristitia et pudor, nec non metus de peccato atque inde oriundis malis, deesse possunt; ac ita demum peccatorum delictorumque vere pœnitet, et quidem eo vehementius, quo plura malorum genera sub peccatis latere animaduertuntur, et quo certius pluribusque illud consiterit argumentis.

§. XIV.

Tertium genus doctrinarum cognoscendum.

Verum enim vero ut vere salutaris euadat hominis pœnitentia, tertium adhuc, quod supra indicauimus, cognoscendum restat: nimirum salutis via ratioque e tot eluctandi imminentiſſimis malis, quam euangelium aperit et ostendit. Quamquam itaque maximum hic euangelium trahat momentum: nō tamen nullum plane est legis officium. Primum de lege hoc respectu obseruetur, quod ita illius doctrina euangelio sit temperanda, ut ad apprehendenda, quæ euangelium præmonstrat beneficia et malorum remedia homo commouetur; adeoque nec in animi induritiem et plenariam indolentiam, nec in desperationem abeat. Deinde ex euangelii coniunctione noua legi enascuntur officia pedagogaui eius inseruientia. Quorum primum est remotio obstaculi, quod secundo posuimus loco §. XII. Alterum vero, quod peccatis, quæ in omni generis humani statu talia sunt, ratione in antecedentibus descripta detestis ac reprehensis, idem quoque circa peccata præstet, quæ in œconomia gratiæ tantum committi possunt. Hæc enim cum vera sint peccata, non nisi lege de iisdem lata cognita, detegi possunt, et similes quoque sibi annexas habent comminationes, ac reliqua qualibet peccata; et proinde illorum æque ac horum hominem conuertendum pœnitere oportet, quo posthac ab iisdem desistere dicat.

§. XV.

Consensus praxeos CHRISTI et Apostolorum.

Ad maiorem hactenus de vii legis pedagogico demonstratis conciliandam fidem, exemplum allegamus CHRISTI et Apostolorum, qui eadem vii sunt detestati ratione. In concione montana *Matth. V — VII* descripta singularia reprehenduntur vitia officiaque inculcantur. *Cap. XII. 31 — 37* culpatur peccatum blasphemiz, eiusque grauitas et promerita indicatur pœna. *Cap. XIX. 1 — 12.* CHRISTVS de coniugio et repudio docet. *Com. 10 — 22.* adolescentem perfectum sese somniantem responsione animo interrogans et temporum rationi accommodata de rigore legis erudit. Totum *Cap. XX* nihil aliud est, quam le-

gis doctrina. Vide quoque *Luc. XII, 37—54. XIII, 1—9. XIV, 7—14.* Huc quoque pertinet sermo *Petrinus Act. II, 14*, quo IESVM, quem Iudæorum magistratus e medio sustulit, CHRISTVM esse ostenditur: quo peripetito facile intellexerunt auditores maximum commissum fuisse delictum, gravissimamque contractam culpam; proptereaque *compuncti corde, quid faciendum ipsis esset*, vt grauis deleteretur reatus, quasiuerunt com. 37. Etiam STEPHANVS oratione sua *Act. VII* descripta vehementer Iudæorum ingratitude, duritiem ac impietatem increpat. Vid. præpimis v. 51—53. Fere omissemus grauem IOANNIS, præcuroris CHRISTI, orationem, *Matth. III, 8—12* et *Luc. III, 1—20* descriptam, qua peccata reprehendendo ad poenitentiam agendam et CHRISTVM fide amplectendum exhortatur. Luculenter autem præpimis methodus conuertendi Paulina (vt cum ZINZENDORFIO loquamur) elucescit ex argumento sermonis ad *Felicem et Drusillam* habiti: *Act. XXIV, 25. Dissidente autem PAVLO de iustitia et de futuro iudicio, expauescens factus est Felix.* Non itaque PAVLVS *Felicem* tantummodo ad agnum deducens legem sicco præteribat pede; sed potius iniustitiam Felicis, quam magnam admodum fuisse testantur rerum gestarum monumenta c), atque incontinentiam eius, in qua eo vsque progressus erat, vt trium simul mulierum maritus esset, et *Drusillam* istam, quæ vna adfuit, a priori abalienaret marito d), reprehendens, vitia hæc in futuro iudicio punitum iri docuit. Vnum adhuc addamus argumentum ex structura epistolæ *Pauline ad Romanos* pædagogicum legis vsum vindicatori e). Thema huius epistolæ primarium hoc est: iustificationem per fidem in CHRISTVM, et non ex operibus legis quaerendam esse. Quod vt euentissime constet, demonstratur neque gentiles neque Iudæos per opera legis iustificari *Cap. I, 18. III, 20*. Tota autem demonstratio ita instruitur, vt commonstrentur multa atque grauisima gentilium aq̄e ac Iudæorum peccata, poenæque diuina certo superuentura denuncietur: quo exinde colligere possint gentiles ac Iudæi peccatores ipsos esse et destitui gloria DEI, atque ideo iustitia aliunde quam ex operibus legis, nimirum ex gratia diuina per fidem, adipiscenda indigere. Ipsa igitur lege PAVLVS vitur, vt homines ad iustitiam per

H 2

fidem

c) vid. S. V. PRAESIDIS *Kirchen-Geschichte 1 Theil, §. 62. Schol. pag. 299.*

d) vid. *I. c. et le Nouv. Testament* etc. ad h. l.

e) Ipse HOLLAZIVS libellum edidit: *Die Lehr-Art des heiligen Apostels Pauli in seinem Briefe an die Römer, bey ictzigen sonderbaren Zeiten und überhäuften Mezhuden so wohl zum Mastel als Prüfstein vorgestellt*, qui deprehenditur in *Sämtl. Schrifften* pag. 342 sqq. Ex eo apparet, quod HOLLAZIVS tunc temporis multas doctrinas in ista epistola PAVLI deprehenderit, quas in posterioribus suis scriptis reprobat. Tanto itaque magis dolendum est, quod ipse ab hoc canone et regula discesserit.

fidem in CHRISTVM, adeoque etiam ipsam fidem, si defuerit, quarendam adigeret. Per legem itaque eos ad CHRISTVM compellit, et hic est ipse ille vñs legis pedagogicus, quem adstruendum voluimus. Cæterum neque Ill. Com. a ZINZENDORF neque HOLLAZIVS hanc epistolam Paulinam pro vere evangelica habere possunt: cum in satis proluxa tractatione mortis CHRISTI tantum duodecim vicibus, scilicet *Cap. V, 6. 8. 10. VI, 3. 5. 9. 10. VIII, 34. XIV, 9. 15*; sanguinis autem non nisi bis, *Cap. III, 25. V, 9*; et crucifixionis tantum vnica vice indirecte *Cap. VI, 6* mentio fiat, cæterum autem de vulneribus et cruciatibus nihil omnino legatur, adeoque theologiam sanguinis et vulnerum non quantum satis illi putant, PAVLVS tractat.

§. XVI

Obiectiones Hollazianæ quotuplicis sint generis.

Quæ hucusque de vñs legis pedagogico demonstratis ab HOLLAZIO opponuntur, triplicis sunt generis. Alia controuersiam non attingunt, sententiæ Theologorum nostratium aut non aduersa, aut eandem nefarie deprauantia. Quorum pertinent omnia, quibus in neglectum euangelii et doctrinæ de CHRISTO eiuque satisfactione, iusticiam ex legis operibus quarendam, et talem pedagogiam legalem, qua peccatores, etiam e somno peccati excitati ad legem remittuntur, et sub eadem diutius detinentur antequam admittantur ad euangelium, et ad CHRISTVM semet recipere illis liceat, inuehitur. Alia nostræ sententiæ aduersantur, simulque omnem tollunt legis, temporibus N. T. vñsum. Alia denique hunc speciatim impugnant legis vñsum. Prima hic plane omitimus de reliquis quantum satis esse potest dispecturi.

§. XVII.

Obiectio generalis prima.

Obiectiones itaque HOLLAZII primo generales sunt, quibus omnem legis vñsum vult euertere. Huius generis prima est: quod nullibi in libris noui tæderis vñsum deprehendatur de lege annuncianda mandatum: quin potius nonnullos absque Apostolorum iussu legem inculcasse, animos fidelium eo ipso conturbantes constat *Act. XV, 5. 24 f.* Sed si etiam nullum hac de re memoriæ traditum esset mandatum, immo si ne quidem Apostoli expressum tale quoddam accepissent; implicite tamen iis iniunctum est, cum vbi euangelium annunciare et homines ad DEVM conuertere iussi sunt, siquidem hoc sine legis doctrina fieri nequeat, vti in antecedentibus demonstratum dedimus; tum vbi legem reuera ex diuina inspiratione docuerunt. Deinde autem expressum ea de re deprehendimus mandatum *1 Tim. V, 20. VI, 1. 2. 17. 2 Tim. IV, 2. Tit. II, 1 sqq. 15. III, 1 sqq.* Quod denique ad *Act. XV, 5. 24* attinet, perperam hic lex moralis in-

f) *Mess. Relig.* pag. 940. 952.

telligitur. De ritibus enim cultus diuini externis exortam esse discerptionem patet ex *com. 29*. et *Cap. XXI, 21 sqq. X, 12, 16*, col. *Col. II, 16, 17*. Locutio ista, *seruare legem MOYSIS*, non obseruationem legis moralis, vt HOLLAZIVS putat g), indicat: sed talem erga libros Mosaicos obseruantiam, qualem Iudaei ante CHRISTI aduentum debebant. Hos enim absolute obstrinxerunt libri Mosaici, legesque in iisdem iustæ ad vnam omnes; christiani autem non ad officium quoddam tenentur solummodo propterea quod per MOISEM mandatum sit: nisi ex aliis simul contulerit rationibus ad legem moralem ac vniuersalem illud pertinere.

§. XVIII.

Obiectio generalis secunda.

Altera generalis obiectio huc redit, quod Apostoli vnice euangelio vsi sint, siquidem non fuerint *ministri literæ, sed spiritus*, 2 *Cor. III, 6. h)*, nec quidquam præter CHRISTVM crucifixum scruerint, 1 *Cor. II, 2 i)*; quod præterea quoque patebit ex *Rom. I, 16. Act. XIV, 15. 1 Cor. IV, 15. Act. VIII, 5, 25. XI, 20. XVII, 7, 21, 18. 2 Cor. XI, 14.* (erit procul dubio *com. 4.) Rom. XV, 9, 20. 2 Cor. XI, 7. 1 Cor. IX, 18, 16. 1 Thess. I, 5, II, 2, 4, 8. Phil. I, 7. 2 Tim. I, 8, II, 9. Philem. 13 k)*. Responderetur 1) quod ad 2 *Cor. III, 6* attinet, difficilior est ille locus, quam vt eius hic susciperemus explicatorem. Interim tamen ex hoc tenus de legis vsu demonstratis, et quoque demonstrandis satis apparet per ministerium literæ hic reprobatum et ministerio spiritus oppositum intelligi nequire talem legis doctrinam, qualem nos asserimus: alias enim ipse CHRISTVS, PAVLVVS reliquique Apostoli ministri literæ forent, nec sine tali ministerio literæ constare posset spiritus ministerium, 2) Ex 1 *Cor. II, 2* colligi nequit legem omittendam esse, et e contra nihil doceri oportere præter crucem, mortem et vulnera CHRISTI, hoc enim consuetudinibus ipsius PAVLI et CHRISTI, aliisque a nobis adductis in contrarium rationibus certissimis repugnaret 1). Hoc estatum non opponitur doctrinæ legis, sed doctrinæ *sapientie huius mundi v. 6*, seu quæstionibus inutilibus philosophicis, quas Græci inhiabant. vid. *Cap. I, 22, 23.* 3) Reliqua excitata loca nihil amplius probant, quam legatos CHRISTI euangelium (strictissime sumtum) docuisse: de legis autem omissione nihil inibi habetur; nec non, quod aut omnis eorum doctrina euangelium nominata sit, aut euangelium strictissime sumtum præcipue et primario docuerint, legem autem secundario, quatenus nimirum euangelio eiusque

H 3

sub

g) *Mess. Relig. pag. 878.*

h) *ibid. pag. 939.*

i) *ibid. pag. 956.*

k) *ibid. pag. 952. sq.*

l) *conf. S. V. PRÆSIDIS Theolog. Bedenck, 1 Saml. pag. 169. et 4 Saml. pag. 449. 610.*

subseruiret annunciationi prouehendæ. 4) Speciatim obseruetur *padagogos*, de quibus habetur i *Cor. IV, 15*, nequaquam esse doctores, qui ante *PAVLVM* *Corinthios* per legem ad *CHRISTVM* conuertere conati fuissent, vt *HOLLAZIVS* pratendit, sed vero praceptores, qui *PAVLVM*, a quo primum plantata erat ecclesia corinthiaca, secuti sunt, quorum itaque tanquam praceptorum non tanta apud *Corinthios* deberet esse auctoritas ac *PAVLI*, a quo primum geniti, seu primum doctrina salutari, vitam spiritualem efficiente, imbuti essent. vid. *Act. XVIII.* coll. i *Cor. III, 6. 10.* Posita *HOLLAZII* interpretatione insulsa admodum esset allegoria ab Apostolo achibita, siquidem *Corinthii* praceptores habent, antequam geniti essent. 5) Ex *Act. XIV, 15.* coll. *17.* clarissime constat: tam *PAVLVM* non vnice euangelium stricte aut strictissime sumtum docuisse; quam quoque vocem *εὐαγγέλιον* latius patere, quam in euangelium etiam sensu *Hollaziano* sumtum.

§. XIX.

Obiectio generalis tertia.

Tertia huius generis obiectio ita instruitur, vt iuxta singulos, quibus in veteri Testamento lex gaudebat, vsus, excepto, qui politicus vocatur, ostendatur legem in nouo Testamento sublatam esse, dum eos amplius nec prestare possit nec debeat; euangelium autem e contra eius implere vices tam de singulis vsibus sigillatim, quam quoque generatim effatis nonnullis tibiis demonstretur m). Vt hanc oppositionem recte exponamus et plene resoluamus indicandum est, quod septem legis ante *CHRISTI* aduentum vsus statuat *HOLLAZIVS*. *Primus* est, quod Israelitis *padagogia* fuerit loco, dum desiderio aduentus Messie apud eos excitando continuandoque inseruierit. *Secundus*, quod ministerium literæ fuerit peccata detegendo, penasque denunciando. *Tertius*, quod fidelibus Israelitarum fuerit norma et regula vite. *Quartus*, quod foederi inter *DEVM* et populum israeliticum inseruierit. *Quintus*, quod typus et apographum *CHRISTI* fuerit. *Sextus*, quod testamentum iis fuerit, num eam seruare, adeoque sine *CHRISTO* saluari possent. *Septimus* denique, quod externam promoueret honestatem n). Ix hac recensione apparet, quod septimus vsus *Hollazianus* idem sit cum eo, qui ex mente Theologorum nostratum primus numeratur et politicus vocatur; et cum eum in nouo quoque Testamento *HOLLAZIVS* admittat, intactum eum praterimus. Tertium vsum *Hollazianum* quoque Theologi tertium numerant, et didacticum nominant; de hoc itaque *Cap. seq.* speciatim agendum est. *Secundus* et *sexus* vsus *Hollaziani* vsum *padagogicum*, in antecedentibus a nobis adstructum efficiunt;

m) *Mess. Relig.* pag. 926 — 935. 966 — 977.n) *Mess. Relig.* pag. 916 — 926.

ciunt; igitur argumenta, quibus eos non lege sed evangelio in nouo Testamento effici HOLLAZIVS probare conatur, obiectionibus posterioris generis seu specialibus annumeramus §. sq. eadem discussuri. De reliquis in hoc §. agemus. Quod itaque ad dicta scripturae sacrae, quibus vno quasi icu omnem legis vsum in nouo Testamento profertere posse sibi videtur HOLLAZIVS: primo occurrit dictum *Eph. I. 9. 10. o*), in quo verba: ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ interpretatur: *omnia in CHRISTO et ex CHRISTO summarim docenda esse* p) existimans docendi rationem nouo Testamento propriam et accommodatam isto loco tradi. Sed vero alia omnia ibi magis tradi quam docendi methodum satis commonstrant verba sequentia, quibus propius designantur: quae in CHRISTO summarim, vel in vnam summarim et sub vnum caput sunt recolligenda, scilicet *omnia, siue fuerint in caelis, siue in terra*, quae in doctrinas nullo trahi possunt modo. Causa sua non satis consuluit HOLLAZIVS exceptione, quod vltima haec verba ad sequentia ἐν αὐτῷ pertinent. Si enim etiam simul capienda sunt omnia haec verba, vtique quoque ea omnia cum praecedente verbo ἀνακεφαλαιώσασθαι combinari oportet, vt pote nullo subsequente verbo, ad quod vel vilo modo possent referri. Adeoque nihil aliud haec verba continere possunt, praeter propiorem, quam sint ista omnia in CHRISTO in vnum colligenda, declarationem. Potius de solemniter et vniuersali omnium gentium in regnum CHRISTI inuitatione omniumque ouium in vnam gregem et sub vno pastore, coniunctione, de qua CHRISTVS praedixit *Ioh. X. 16.* sermonem esse e scopo totius epistolae et e contextu abunde constat. Verbum ἀνακεφαλαιῶσθαι et ἀνακεφαλαιῶμα non modo *summarim repetere* significat, vt HOLLAZIVS contendit, sed generatim in vnum colligere, sub vnum caput et vnum conceptum generalem ac comunem reducere. Deinde dictum *2 Tim. I. 13.* in suas vocat partes HOLLAZIVS q), existimans verbis ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ indicari argumentum et contentum τῶν ὑποκειμένων λόγων. Quod si etiam verum fuerit, tactum modo sequeretur fides et amorem, non tantum in CHRISTVM, sed et in CHRISTO, hoc est, qui operatur in communiione et virtute CHRISTI et exinde profluit, erga DEVM et homines, esse praecipuum argumentum et scopum sanioris institutionis; adeoque omnem eo dirigendam esse institutionem vt fides et amor excitentur, hoc est, vt homines regenerentur et sanctificentur: non vero agenda

o) Erläuter. der Mess. Relig. pag. 1003.

p) Quid HOLLAZIVS per id sibi velit, vt omnia, adeoque etiam lex in et ex CHRISTO doceantur, vid. Cap. II. §. XIII. not. u) pag. 39. et eo tantum sensu illud reicitur.

q) Erläuter. der Mess. Relig. pag. 1004.

æque ac credenda non nisi in et ex CHRISTO vel euangelice docenda esse. Sed natura uoculæ ἐν et ordini constructionique verborum conuenientius vltima commatis verba ἐν πίσει etc. cum verbo ἐξ combinantur, ita vt tam necessarium ac debitum quoddam rectæ et vera doctrinæ adiunctum, sine quo illa non multum proderit, quam quoque quoddam formam sanorum verborum accurate retinendi medium: æque ac incitamentum exhibeant. Iuxta hanc interpretationem parallelus, quoad verba, huic est locus 2 Tim. III. 9. Tertius denique, ad quem HOLLAZIVS prouocat, locus huic pertinens est 2 Tim. III. 16, vbi varias utilitates legi alias adscribi solitas euangelio tribui contendit. Per πᾶσαν γραφὴν euangelium esse intelligendum inde constare putat, quod euangelium, non autem lex, ad salutem instruat per fidem in CHRISTVM com. 15. Vltima autem vesiculi verba τὴν ἐν διδαχῶσιν interpretatur aus dem Grunde der Ver-söhnung, exinde illaturus omnem doctrinam, redargutionem, correctionem et disciplinam ex cruenta satisfactione, morte et cruce CHRISTI deriuari oportere, CHRISTVM in cruce simul vnicam pronuncians propriam euangelii doctrinam r). Quam parum autem cum discretis in textu existantibus verbis hæc conueniat interpretatio nemo non videt. Inusitati nil est, quod vox γραφὴ, vt et γραφαί, in libris noui fœderis ipsum significet sacrum codicem. Adeoque hic significatus in hoc quoque retinendus est loco: maxime cum nec occurrat alius quidam locus, in quo vox γραφὴ euangelium exclusiue significaret; prætereaque heic discrete dicatur πᾶσα γραφὴ. Hac enim vniuersalitate aperte statuitur quamlibet scriptura sacra particulam diuinitus esse inspiratam, et vnamquamque sua ratione et proportione ad doctrinam, redargutionem et rel. conductionem suam æque lare pater. Quod enim sacra hæc litera ad salutem per fidem in CHRISTVM instruere posse dicantur, minime probat solum per eas intelligendum venire euangelium. Adeoque nec sequitur utilitates com. seq. enumeratas de euangelio vniuersaliter esse intelligendas. Primo enim in quouis sermonis genere crebro accidit, vt proprietas vel effectus partis cuiusdam toti adscribatur. Adeoque recte in vno eodemque sermone de toto plures enunciari possunt affectiones, quæ proxime tamen diuersis eiusdem competunt partibus. Non multo itaque sanior est hæc huius loci interpretatio Hollaziana, quam vbi quisquam de altero enarrauerit homine, eum cogitare, simulque tres habere vlnas in longitudinem, HOLLAZIVS autem hunc in modum eius interpretari veller sermonem: homo, qui cogitat, hoc est anima hominis (hæc enim sola cogitat, minime vero corpus) tres in longitudinem habet vlnas, ergo anima tres habet vlnas in longitudinem. Deinde per principii petitionem HOLLAZIVS præstruit

r) Mess. Relig. pag. 963 sq. nec non pag. 981.

fruit verbum legis non quoque remotiori modo et subordinate ad salutem per fidem in CHRISTVM obtinendam instruere. Contrarium potius, vbi recte hic locus intelligatur, riteque lex et euangelium discriminentur, *com. 16. 17.* aperte probant. Per *παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ* non disciplinam, cuius regulæ et præcepta æque ac incitamenta vnice ex iustitia CHRISTI acquisita, aut vel etiam, quod aduersarius potissimum vult, ex sola crucifixione CHRISTI, sanguinis effusione et vulneratione sunt deriuanda; sed disciplinam et institutionem in iuste et sancte viuendi arte intelligi: satis comprobatur sequens comma, quo institutionis istius in iustitia, nec non doctrinæ, redargutionis et correctionis scopus declaratur. Potiori iure *κατ' ἀνθρώπων* argumentando ipsum hoc dictum in aduersarium nostrum retorquemus. Nam libros antiqui fœderis proxime hic intelligi dubitare nos non sinit enunciatio, qua inde a pueritia TIMOTHEVS eos nouisse dicitur *com. 15. s.* In hisce vero exemplum CHRISTI claræque satis euangelii et doctrinæ de cruce et morte CHRISTI expositionem deesse, huiusque defectus supplendi gratia intextam esse legem ipse HOLLAZIVS concedit ac asserit. Et nihilo tamen minus post CHRISTI adventum, adeoque exemplo eius doctrinæque de cruce, sanguine et morte eius in sua claritate suppetentibus, eorum vsum TIMOTHEO commendat PAVLVS. Quod itaque licitum legis vsum aperte comprobatur. Examinatis itaque effatis scripturæ sacræ, quibus legis vsum in genere omnem destrui, euangelio in eius suffecto locum, HOLLAZIVS arbitratur: nunc de singulis supra enumeratis vñibus, et quidem de iis, quorum non commodius infra suscipitur examen, nimirum *primo*, *quarto* et *quinto* sigillatim dispiciemus. A quarto incipiamus, vtpote cui ex parte innituntur, quæ de reliquis HOLLAZIVS docet. Hunc autem in eo ponit, quod lex fuerit loco tabularum fœderis cuiusdam secundarii et peculiaris DEVM inter, bona tantum terrena et secularia repromittentem, populumque Israeliticum τ). Fœdus vtrique cum Israelitis DEVS pepigit; ea autem comparatum non fuit ratione, qua illud HOLLAZIVS describit. Aequè enim late patebat ac vniuersa gratiam dispensandi ratio ante ipsam promissi seminis exhibitionem inde a liberatione Israelitarum e seruitute, in quam in Aegypto redacti erant, necessaria DEOque sapientissimis de causis probata; immo cum hac coincidit et idem est; adeoque non sola illuc lex pertinebat, verum quoque euangelium, quatenus hoc tunc temporis obtinuit; nec solis confirmatum erat promissionibus terrenis, verum quoque spiritualia et æterna bona sibi annexa habuit. Probatur hoc *primo* ex conditionibus fœderis antea cum Abra-

I

hama

s) vid. S. V. WAGNERI *Betrachtungen über die Glaubens-Lehren*, 1. St. 2. Betr. S. 4. et *le Nouv. Testament* etc. ad h. l.

t) vid. *Mess. Relig.* pag. 922 sq.

hamo isti, ad quas quoque pertinuit promissio de Messia venturo, et speciatim ex eius oriundo posteris, *Gen. XVII, 5. coll. Rom. IV, 11. 12. 16. Gal. III, 16. 17. Gen. XXII, 17. 18. et XVII, 21. coll. XXVI, 3. 4. XXVIII, 14.* Hoc autem fœdus posteriori isti cum populo Israelitico tanquam fundamenti loco substratum erat u). *Deinde leges ceremoniales ad hoc fœdus pertinuerunt. Exod. XXXIV, 27. XXIV, 4. 7.* Hæ vero non modo promissionem de futuro expiatore continebant, sed quoque fidem in eum postulabant. Sæpius enim in libris Mosiacis is indicatur sacrificiorum vsus, quod per ea peccata expiarentur. Hanc autem efficaciam, nisi ex et cum fide in promissum Semen peracta fuerint, nequaquam habuerunt, *Hebr. X, 4. 5.* nec alioquin DEO grata esse potuerunt. Denique ex conditionibus et promissionibus in hoc fœdere ab vtraque parte reciprocatis idem hoc patet. Ab Israelitis enim postulabatur, *vt ex toto corde et ex toto animo suo ad IEHOVAM DEVM suum se conuerterent. Deut. XXX, 10.* atque ita eum diligere, et eique adherere, *com. 20. VI, 5.* Talis autem plenaria mentis versus DEVM conuersio et inclinatio, intensissimusque DEI amor fidem complectebantur promissionibus diuinis de Messia venturo habitam, et sine ea adesse nequiverunt. DEVS autem in vicem spondebat *eos ipsi futuros fuisse peculiū præ omnibus aliis populis, regnum sacerdotale et gentem sanctam Exod. XIX, 5. 6.* Ipsi autem se DEVM fore, *Deut. XXIX, 13.* Quæ stipulatio præcipue ad Messiam ex iis oriundum respiciebat, et Abrahamo reliquisque Patriarchis, vt et populo Israelitico sæpius data erat atque repetita x). Præterea conditum erat, vt DEVS circumcideret animum eorum ad diligendum IEHOVAM DEVM suum ex toto corde suo et ex tota anima sua, vt viuerent, *Deut. XXX, 6.* Quod beneficium gratiam conuertentem denotat, sine qua homines non magis ante aduentum CHRISTI, quam post eundem boni quidquam perficere potuerunt. Adeoque fœdus quod DEVM cum Israelitis pepigisse in sacris literis traditur, non mere legale fuit, nec solas habuit bonorum terrestrium sponiones. Quod vero etiam hæc adiecta sint miri quid non est, cum etiam in novo testamento pietas iis gaudeat, *1 Tim. V, 9. Matth. VI, 33. Eph. VI, 2. 3.* Fœderis itaque huius summa huc redibat, quod Israelite ex sua parte fidem obstrinxerint idolorum cultum se abnuturos fugiturosque fore, et e contra viuo obsecuturos DEO, in promissionibus eius de nascituro semine benedicto spem ponentes, huiusque spei declaranda confirmandaque gratia fœdulo se obseruatos esse mandata de externis ritibus, quibus iste fiducia eorum scopus praestitit.

u) vid. CARPOVII *Theolog. Reuel. Dogm.* Tom. III, §. 426. 427. 430. Schol. 2.

x) vid. *Ier. XXXI, 33.* conf. *Die heilige Schrift nebst einer vollständigen Erklärung,* Theil ad Exod. XIX, 5. 6. Gen. XVII, 9. CARPOV. I. c. §. 384. Schol. 2.

gürabatur, præsertim condonationis delictorum gratiæque diuinæ pignora inde petentes, cæterum vero sanctimoniam et sincero DEI et proximi amoris pro virili studentes; DEVS vero hanc redditurum se vicem sponponderit, ut DEVS eorum, illisque propitius esse voluerit ob vadimonium sponforis originem ex iis ducturi, ob eamque causam bonorum quatuor genera iis retributurus. De diuturnæ possessionis terræ Canaan, eiusque fertilitatis et similibus bonorum stipulationibus huic fœderi annexis obiter monendum est, non tam singulorum in hac gente hominum, quam potius integræ gentis, aut maximæ et præcipuæ eius partis obedientiam earum expletionem præmii loco laturam fuisse. Nam sicut ubi bonis omnibus affluentissimus fuerit populi Israelitici externus status, non defuerint impii, ipsi sæpius externæ felicitatis copia abundantes: ita quoque dubium non est, quin in summa gentis a vero DEO defectione, adeoque etiam ubi quam maxime afflicta fuerit eius conditio semper superfuerint nonnulli *iusti et religiosi, consolationem Israelis expectantes, Luc. II, 25.* quorum itaque pietas non suo destituebatur præmio, licet non terrena exornata fuerit beatitudine. Ex hisce apparet quartum hunc, ex mente HOLLAZII, usum legi ab euangelio diuersæ peculiarem non fuisse, cum quoque euangelio innitebatur hoc fœdus: multo autem minus legem tantummodo, quatenus officia ex œconomia gratiæ non proprie oriunda imperabat, illuc pertinuisse. Simul quoque quam male a sublatione huius fœderis ad legis antiquationem argumentatio procedat, facile perspicitur. Sublatam vel potius immutatam est hoc fœdus, non vero ex omni sua parte. Prima et præcipua, quam hoc fœdus subiuit vicissitudo inde petenda est, quod nunc non amplius fide respiciendus sit expiator olim aduenturus: sed IESVM CHRISTVM reuera exhibitum intueri nos oporteat. Ex hac immutatione altera consequitur: quod ad leges ceremoniales seruandas non obstringantur recentioris fœderis fœciti. Inde tertia fluit varietas, qua recentius fœdus non tantum ad populum iudaicum restrictum sit, sed ad omnes gentes æqualiter pertineat, *Eph. II, 14 — 16.* vnde nec vterius obtinere potest speciale promissum de inhabitatione terræ Canaan, utpote quod, respectu omnium gentium, cum quibus iustum est recentius fœdus, nihil commodi afferret. Lex autem moralis nullam in fœderum vicissitudine passâ est mutationem, eadem enim in nouo fœdere retinet officia, quibus in antiquo iure fungebatur; adeoque a sublatione antiqui fœderis ad legis moralis abrogationem vel mutationem nulla valet consequentia. Contrarium non firme satis adstruunt, quæ ab HOLLAZIO allegata sunt, argumenta. *Primo ad Hebr. VIII, 13.* prouocat y); ubi tamen, quod prius fœdus antiquatum dicatur propeque fuisse ut euanesceret, recentique opponatur, non probat omnia,

I 2

y) *Mess. Relig.* pag. 933.

omnia, quæ in isto fuerunt, æque esse antiquata ac sublata. Alias enim falso asseruisset MOSES *Deut. V, 3.* aliud cum ipso iisque, qui vna erant, DEVM pepigisse foedus, quam cum maioribus eorum, siquidem vtrisque foederibus commune erat circumcissionis mandatum. Deinde *Hebr. VII, 12. 18.* allegat 2); ex quo tamen loco vnice euinci potest legis ceremonialis abrogatio. Nam *com. 12.* asseritur *legem mutari mutato sacerdotio* scilicet leuitico; quoniam *de* et super hoc *legem acceperat*, vel instructus erat *populus com. 11. a).* Ergo non asseritur sublatio legis, sicut nec sublatum plane est sacerdotium, sed immutatio eius, in iis nempe præceptis, quibus de sacerdotio leuitico rebusque in hoc fundatis statutum erat. Et in seqq. quoque de eadem lege, eodem respectu, quatenus nimirum iuxta eam perficienda erat satisfactio, h. e. de lege ceremoniali, quæ est *lex præcepti carnalis com. 16,* sermo continuatur.

Ad quintum vsum, quem HOLLAZIVS legi ante CHRISTI tempora attribuit, et in eo ponit, quod fuerit apographum et typus CHRISTI, progredimur. Satis hoc suo asserito prodit se minus recte scire, quid sit typus. Ex omnium communi sententia et consensu constat typos fuisse res singulares aut facta singularia. Cum itaque lex moralis enunciatis vniuersalibus constet, nec sit res singularis, nisi quatenus, ut voluntas DEI, intra mentem diuinam consistit et est actus volendi perpetuus, quo quidem respectu eam typum CHRISTI esse, vix ipse dissentiens affirmabit: nullo iure pro typo CHRISTI habenda est. Ob hanc causam ne ipsa quidem lex ceremonialis, quatenus mandatis constat vniuersaliter enunciatis, typus recte dicitur; sed typos continet, quoniam actiones præscribit, quarum singulae typi fuerunt. Hac non obseruata differentia: sensus typicus, qui mysticus est, cum sensu literali inique confunderetur. Quod si vero eodem sensu de lege morali affirmatum voluerit HOLLAZIVS, eam typos continere, quo idem de lege ceremoniali recte asseritur: sequeretur vnumquemque hominem quotiescunque actionem legitimam olim perpetraverit, CHRISTVM adumbrasse, quod tamen admitti nequit, nisi quis in typis quærendis nimius esse voluerit. Si vero tantummodo in nonnullis solemnibus promulgationis Sinaiticæ circumstantiis typos quærere voluerit: non multum obloquemur; modo meminerit ipsam legem a promulgatione sua, et multo magis ab huius circumstantiis esse discriminandam. In contrarium adducit HOLLAZIVS b) primo loca *Hebr. X, 1. Coll. II, 17.* quæ tamen

2) *ibid.*

a) Conf. BENIGEL, *Gnom. N. T.* ad h. l. ad verba *ἐν αὐτῷ* et *νενομοτόντο*. nec non *le Nouv. Testam. etc.* ad h. l.

b) *Mess. Relig.* pag. 924. sq. coll. 934. et 975. sq. 931.

amplius nihil probant, quam in lege Mosaica typos latuisse, quod de ritibus et ceremoniis verum est, et de his quoque tantum locis cit. asseritur. vid. *Hebr. X, 1—6. Col. II, 16.* Deinde opponit *Rom. X, 4.* τέλος per finem, scopum et antitypum vertens. Sed vltima hæc significatio idoneis non adstructa est rationibus. Et CHRISTVS alio sensu vere dici potest finis et scopus legis c). Reliqua, quæ ad probandum similitudinem et conuenientiam CHRISTVM et legem moralem intercedere ab HOLLAZIO coniecta sunt d), partim non demonstrant legem moralem fuisse typum CHRISTI, siquidem ad id non quælibet sufficit conuenientia, partim cum iis conferantur, quæ de antiquo fœdere dicta sunt. Quæ vero ad efficiendum legem fuisse apographum CHRISTI in medium proferuntur, citius probant CHRISTVM et legem moralem duo esse eotypa vnius archetypi scilicet sanctitatis diuinæ essentialis, atque tunc in CHRISTO respicienda est sanctitas vita et actionibus externis expressa. Si vero conclusio de CHRISTO, quatenus verus DEVS est, adeoque de sanctitate diuinæ eius naturæ essentiali, intelligatur, concedi potest, saluo tamen legis vsu.

De primo iam quoque vsu legi ante CHRISTVM natum ab HOLLAZIO attributo, iuxta quem lex fuerit pædagogia specialis populi Iudaici vsque ad CHRISTVM, iudicare possumus. Opinata hæc legis pædagogia alia est atque vsus eiusdem pædagogicus in superioribus a nobis adstructus. In eo enim ex mente HOLLAZII consistit: quod lex tanquam graue onus et iugum populo Israelitico imposita fuerit, vt CHRISTVM suspiraret eiusque desideraret aduentum, et ne ad instar mundi antediluuiani in carnalem incideret securitatem; et hunc vsum pro præcipuo et primario habet e). Negari simpliciter et ex omni parte nequit hic legis, etiam moralis vsus. Indubium enim est fructum publicationis legis moralis fuisse, quod Israelitæ sciuerint, qua ratione eos verum DEVM colere oporteret; adeoque simul ea ipsa cautum esse ne aut in humano ingenio consistam religionem aut in idolorum cultum plane abriperentur, sicut ante solemnem legis publicationem crebræ eo spectabant apparitiones. Nec omnino inficias ibimus eo ipso etiam ad aduentum Messia aliquo respectum fuisse modo. Non enim commode satis fieri potuisse videtur, vt exhiberetur promissum semen, si omnis plane extincta fuisset veri DEI notitia, adeoque etiam promissionum eius memoria. Verum enim vero æque facile apparet legi peculiarem et proprium non fuisse hunc vsum, cuius potius reue-

c) vid. S. V. PRÆSIDIS *Ausleg. des Briefs an die Römer*, ad h. 4.

d) *Mess. Relig.* pag. 921.

e) *Mess. Relig.* pag. 916. sq. 926. sq. 966. sq.

reuelationi diuinæ, siue legali, siue euangelicæ communem. Et adhucdum hic legis vsus, aut etiam similis quidam obtinet. Nam legis noticia adhucdum cauetur ne vniuersa ciuitas christiana aut carnali securitate et torpore ac socordia spirituali obrepatur, aut falso opprimatur cultu diuino. Præterea quoque opus est vt CHRISTI noticia eiusque memoria posteris continuo tradatur, cui rei ipsa hac ratione lex inseruit; maxime autem de eo prospectum est beneficium verbi diuini in genere, adeoque etiam legis, in literas relati, diuinæque huius scriptæ reuelationis conseruatione. Deinde nec multum refragabimur, quia fieri potuerit, vt ex legis moralis, reatusque delictorum contra eandem consideratione, desiderium quoddam apud fideles ante CHRISTVM natum exoriretur, ita vt cito expletum iri promissionem de futuro expiatio valde optaret, maxime in fiducia suæ confirmationem et incrementum. Vbi vero asseruerit HOLLAZIVS desiderium Messæ ideo apud Israelitas, per legem moralem excitandam fuisse, quod per aduentum Messæ a lege morali tanquam graui iugo, minus alioquin necessario liberatum iri sperare potuissent; omnino principii petitionem committit. Potius tale desiderium effectus fuit legis ceremonialis, ad cuius quoque principales fines et scopos pertinuit. Desiderium autem aduentus Messæ per legem moralem prouocatum principalis eius esse nequiuit finis, quia ipso hoc desiderio nullam aliam ob causam opus erat, quam ob obligationem, qua lex moralis eos obstrinxit, et reatum ex peccatis contra hanc legem exortum. Neque hoc desiderium Messæ per quodcumque demum efficiebatur medium, a solis requirebatur Israelitis, sed per eos ad reliquas quoque gentes propagandum erat f); adeoque pædagogia ista populo Israelitico propria omnino et peculiaris non fuit. Ergo pædagogia legi morali ab HOLLAZIO adscripta neque eidem ex omni parte competebar, neque quatenus in eam cadit ipsi peculiaris fuit, neque in solos Israelitas se exserere debuit, neque omnino sublata est, atque nec omni respectu pro vsu et scopo eius principali et primario haberi potest. Adeoque nec ab eius sublacione, quatenus ob ipsam rerum naturam locum pariter non amplius inuenit, ipsius legis inferri potest abrogatio. Inter rationes, quas a sua parte stare HOLLAZIVS putat, prima ex Gal. III, 23—25. IV, 2. petitur. Quibus tamen locis religionis habitum, vel cultus diuini rationem, temporibus aduentum Messæ antegressis accommodatum et proprium intelligi, cuius norma et præscriptum in lege, h. e. in libris Mosæicis traditur, proprium autem characterem, quo a modo DEVM colendi post promissionum de CHRISTO expletionem tenendo differebat, lex ceremonialis confi-

f) Conf. hac de re REINBECK. *Betracht. über die Augsb. Conf. III. Titul. XXXIX. Betr. §. XXXIV. sqq. XXXIX. sqq. Ll. sqq.*

constituebat, qui propterea iure *lex* vocari potest: tam ex occasione et scopo huius epistolæ constat g), quam quoque ex *Cap. IV, 3. 10, 1, 2. 6.* Alteram rationem ex *2 Cor. III, 9.* petit, ubi per vocem *Klarheit*, qua in versione germanica δόξα redditur, *perspicuitatem* intelligens (cum tamen LUTHERVM vocem *Klarheit* pro splendore sumsisse aperte ex *com. 7.* apparet) inde infert ministerium noui testamenti et iustitiæ recta et sine ambagibus et legali præparatione et manuactione ad CHRISTVM ducere h). Sed vero posita etiam interpretatione vocis δόξαι per *perspicuitatem*, quam tamen significationem nunquam hæc vox habuit, tamen non probat legis moralis eiusque pædagogicæ sublationem. Nam neque in veteri testamento vllas agnoscimus ambages; quin potius etiam tunc recta ad CHRISTVM, sed in fasciis et typis quarendum, deducebantur homines. Certe lex moralis per nullas eos duxit ambages, eius enim, respectu singulorum hominum, officium erat efficere, vt tanto lubentius et alacrius ad CHRISTVM, seu Messiam futurum, sacrificiis et aliis ritibus præfiguratum confugerent. Speciatim pædagogia, de qua hic sermo est, non ad singulos homines, in eorum conuersione, sed ad vniuersum populum pertinuit. Et talem pædagogiam, certe similem etiam in nouo testamento locum inuenire iamdum monuimus, nullis tamen admissis ambagibus. Adeoque hæc ratio nihil contra nos probat. Aliquanto maioris momenti videtur quarta ratio a *Luc. XVI, 16.* desumpta i). Sed vero *lex* hic non legem moralem significat, sed libros Mosæicos, vt videre licet ex oppositione *Prophetarum.* Vnus autem legis et Prophetarum, qui desuisse dicitur, coll. *Matth. XI, 13.* omnino ad pædagogiam, de qua iam sermo est, pertinuit; non autem quiuis alius librorum veteris testamenti, qui heic legis et Prophetarum nomine insigniuntur, vsus post tempora IOANNIS negatur; multo minus legis moralis asseritur abrogatio, vt pote quam non in libris Mosæicis solum, sed quoque in tabulis noui fœderis æque deprehendimus. Simul autem hoc effatum probat pædagogiam sæpius dictam non sola lege, sed quoque vaticiniis Prophetarum, quæ euangelici erant argumenti, et quidem proxime præstitam fuisse. Reliqua, quæ in hac causâ adduxit HOLLAZIUS testimonia scilicet *Iob. I, 17. Eph. II, 5. k)* nihil omnino probant; in priori enim loco ne verbum quidem de sublatione legis habetur; in posteriori autem ipsa verba satis aperte legem ceremoniam designant.

Ex-

g) vid. le Nouv. Testament etc. Preface sur l'Épître aux Galates §. IV. V. HEIDEGGERI Enchirid. Biblic. libr. III. Cap. XI. §. III.

h) *Mess. Relig.* pag 927.

i) *ibid.*

k) *Mess. Relig.* l. c.

Expeditis itaque difficultatibus, quas vsui legis in nouo testamento generatim obiicit HOLLAZIVS, antequam ulterius progredimur par obseruationum adiicimus. Primo ex adductis rationibus HOLLAZII contrariis in suo de sublacione legis vsusque eiusdem defendendo errore commode ipsi subuenire confusionem legis moralis cum ceremoniali supra indicatam 1) apparet. Eius enim ope in legem moralem trahere posse sibi videtur, quæ de ceremoniali in facris literis dicta sunt. Deinde ex oppositionum adductarum nonnullis haud obscure videtur ac si nonnunquam omni sua de abrogatione legis eiusque vsus assertionem nihil amplius sibi vellet HOLLAZIVS, quam legis doctrinam, vel, vt ipsi loqui libet, morale legis, ex libris Mosaicis, aut etiam antiqui fœderis, verbisque et argumentis inde petitis, proponi ac consumari non oportere. Certe nonnullæ adductæ rationes, si vel omnia concessa fuerint, quæ vilo modo populari possent, nihil amplius efficerent. Hæc vero si fuerit HOLLAZII sententia, non tam circa ipsam legem moralem, vtpote quæ in libris noui testamenti æque euidenter ac in antiqui fœderis codicibus traditur, quam potius circa argumenta et probandi rationem controuersa versaretur; simul autem nos affirmatiuam, adhibita tamen aliqua cautione et restrictione, tueremur sententiam, præter alias rationes ad *Matth. V, 17—19. 21. 27. sqq. XXII, 37—46. Luc. X, 27. 28. Rom. XIII, 8—10. Eph. VI, 2. 3. Iac. II, 10. 11. 1 Petr. I, 17.* prouocaturi.

§. XIX.

Prime obiectionis specialis solutio.

Specialibus aduersarii rationibus, quibus vsum legis pædagogicum a nobis adstruendum deicere posse sibi videtur, examinandis nos accingimus, insimul de vsu secundo et sexto, quos ante CHRISTVM narum legem habuisse HOLLAZIVS concedit, vtpote huc pertinentibus, acturi. Prima huius classis obiectio ex satisfacione CHRISTI eiusque perfectissima petitur pensione debitique nostri solutione, dum inde inferitur peccatores nullo amplius teneri debito m), nec iis annunciandam esse condemnationem lege dictatam n), in confirmacionem adductis locis 2 *Cor. III. coll. com. 97. Coll. II, 14. o.* Ad hæc respondemus: 1) Falso HOLLAZIVS asserit, aut vel etiam tanquam verum præstruit, homines in œconomia gratiæ, siue in veteri siue in nouo testamento per vicariam CHRISTI satisfacionem officio legem diuinam obseruandi, hoc est, actionibus legitimis

1) *Cap. II. §. XI.*m) *Erläuterung der Mess. Relig. pag. 1003. Wir können jetzt das Gesetz nicht als eine Schuldforderung lehren, denn Christus hat bezahlet. vid. quoque Mess. Relig. pag. 972.*n) *Mess. Relig. pag. 947.*o) *L. c. pag. 928.*

gitiis et moraliter bonis, et speciatim quidem iis, quæ non in sola œconomia gratiæ et ob eius instaurationem tales sunt, solutos esse exemptosque; propterea quoque nullo modo legis comminationes, seu denunciations pœnarum, et speciatim earum, quæ etiam extra œconomiam gratiæ cum officiorum neglectu connexa sunt eos attingere, legemque adeo moralem abrogatam esse. Contrarium enim in superioribus satis adstruxisse nobis videtur p). 2) Quæ propius et determinatius ad hanc causam faciunt, supra dictis hic adiciamus, officia quæ homines integros, et quoque reatui obnoxios, nullo dato expiatoire obstrinxissent, eadem omnino etiam post ictum fœdus gratiæ debita esse, ut supra eucimus; circa pœnarum autem denunciations legis debitationes legis aliquam obtinere quidem diuersitatem, quæ tamen tantum abest ut usum legis pedagogicum tolleret, ut eam potius confirmet ac adstruat. Nimirum æternæ mortis et condemnationis comminatio eos non attingit, qui et quatenus in IESU CHRISTO per fidem sunt, quoniam peccata eorum, si eisdem non fide exciderint, venialia sunt, et actu secundo damnationem non inferunt. Irregentorum autem non est hoc privilegium. Fide enim CHRISTI meritum non apprehendentibus nulla liberationis a damnatione, remissionis peccatorum et iustificationis a CHRISTO acquirenda obuenit portio. *Iis enim solummodo nulla est condemnatio, qui in IESU CHRISTO sunt. Rom. VIII, 1. Qui vero non credit in filium, super eum manet ira DEI. Ioh. III, 36. Et propter eiusmodi flagitia, qualia enarrantur, Eph. V, 3. 4. 5. ira DEI venit super filios incredulitatis com. 6. conf. quoque Rom. I, 18. 32. coll. com. 29 — 31. II, 2. 8. 9.* Ergo recte et vero conuenienter peccatoribus nondum conuersis ira diuina ob peccata eorum quævis, pœnarum feracissima denunciatur, quo ad CHRISTVM confugiant. Ergo liberatio fidelium a condemnatione legis non tollit usum legis pedagogicum, sed eius euincit utilitatem et necessitatem, maxime cum ne quidem pro noui Testamenti prerogatiua haberi possit; nihil enim magis fideles ante CHRISTVM defuncti ob peccata infirmitatis aut inuoluntaria actu damnati sunt. 3) Quod ad 2 Cor. III, 11. atinet: ministerium veteris Testamenti ibi abolicum dicitur, cuius proprium essentiale erat lex ceremonialis: adeoque quoad hanc potissimum abolicum est, usu legis moralis etiam in ministerio noui Testamenti retento. Vocatur autem *lex*, vel *ministerium literæ* in oppositione ad *spiritum*, quatenus ut ex mera lege constans considerabatur, nullo ad diuinam et supernaturalem vim et euangelicam, quam sibi adiunctam habuit, significationem habito respectu. conf. *Ioh. VI, 36. q).* Et hoc

K

re-

p) Cap. I. §. XII. XIII. et sqq. coll. §. VI. et II.

q) vid. S. V. PRÆSIDIS *Ausleg. des Briefs Pauli an die Römer ad Cap. II, 27. pag. 199. ad com. 20. pag. 203. et ad Cap. VII, 6 pag. 407 sq.*

respectu recte asseritur, quod *occidat*, et quod sit *mortis et condemnationis ministerium* r). Ergo ex abolitione ministerii veteris Testamenti, titulisque eiusdem, prædictis respectibus considerati, non nimis honorificis ad legis moralis sublationem eiusque licitum despectum nullo iure concluditur. 4) Dicitur *Coll II, 14.* nullum satis firmum suppeditat argumentum, si vel etiam lex moralis ibi intellecta fuerit, vti *HOLLAZIVS* contendit. Nulla enim alia tunc intelligi posset ille locus ratione, si non aliis apertissime repugnaret scripturæ sacræ effatis, quam *CHRISTVM* morte sua peccatorum promeruisse remissionem, sed tantum credentibus in ipsum *Act. II, 38 XIII. 38 39.* Quo nequaquam tolleretur peccatorum denunciatio non credentibus impertienda. Verum enim vero ne moralem quidem hoc loco significari legem, sed potius ceremonialem, satis demonstrant tam verba *τοῖς δόγμασιν*, coll. *Eph. II, 15.* quam quoque *com. 16. 17.* nec non *com. 8.* coll. *Gal IV, 3* et *com. 11.* Quas autem in contrarium adducit *HOLLAZIVS* rationes s), nihil valent. Altera enim, quod lex ceremonialis non *aduersus gentiles* fuerit, utpote solos spectans Israelitas, rem non tangit: cum neque hoc in textu isto asseratur. Sub voce enim *ἑθνεῖς* Iudæi hic comprehenduntur, in oppositione ad *ἑθνεῖς*, hoc est, gentiles, ut clare demonstrat *com. 13.* nec non *II et 16,* sicut alibi quoque duæ hæc sibi inuicem cum hoc discrimine opponuntur denominationes, e. g. *Eph I, 4 — 12. 13 II, 1 sqq 5. 11, 13 14.* Altera vero ratio, qua neque *aduersum Iudæos* fuisse legem ceremonialem asseritur, falsa omnino est. Vt enim ritus et ceremoniarum cultus leuitici, et præsertim sacrificia ex vna parte euangelium visibile merito audire possunt: ex altera tamen parte peccata eorumque reatum et penas, promeritas conspiciendas exhibuerunt, proptereaque in iis dicitur fuisse *annua peccatorum commemoratio*, *Hebr. X, 3. t).*

§. XXX.

Secundæ obiectionis specialis solutio.

Alterâ huius ordinis obiectio a legis moralis ad effectus ad vsum eius prædagogicum referri solitos præstandum insufficientia ac ineptitudine deriuatur. Singularia omnem hanc obiectionem efficientia momenta sequentia sunt. 1) Quod cognitio peccatorum e lege oriunda nimis angusta sit, cum *et multa* peccata e. g. ebrietas, temulentia, superbia et rel. non proprie et discrete in ea reprehendantur, alia vero non nisi per longiorem indagacionem ex ea eruantur u), *et peccata in œconomiam gratiæ et contra euangelium a lege plane non notentur*

r) Conf. *le Nouv. Testament* etc. ad *2 Cor. III, 6 — 9. 11.*s) *Mess. Relig.* pag. 920.t) Conf. quæ obieruauit M. R. KRAFT in *Theolog. Biblioth.* Tom. II. pag. 459.u) *Mess. Relig.* pag. 938.

tur x), praesertim autem incredulitatis peccatum, quod peccatum praecipuum et praeter reliquis damnabile est, ita ut etiam per se damneret, absentibus licet aliis peccatis et fontem ac radicem omnium reliquorum constituat peccatorum, iisque proprie det, ut mala veraque sint peccata y). 2) Quod propter id ipsum lex non satis conterat corda, cum infelicitatem statumque peccaminosum et impium extra CHRISTVM eiusque sanguinem non denudet z). 3) Quin potius tantum contrarios et noxios habeat effectus, quales describuntur *Rom. IV, 15. VII, 5. Luc. XVIII, 11. 21. Rom. VII, 10.* praetereaque a DEO deterreat, atque aut desperationem aut fucam et tantum externam pariat emendationem a). 4) Quod tractio patris non fiat per legem, quia haec non est testimonium de filio; nec usquam exstet Spiritum Sanctum per eam convertere b). Ad haec sequentia regerimus: 1) Mirum omnino est, quod HOLLAZIVS peccata noscat, etiam legi contraria, assumpta eius inter peccata contra legem et non contra legem distinctione, quae tamen lege non prohibita sunt. Ex nostra sententia peccatum lege non prohibitum est conceptus falsus, semetipsum destruens. Qui enim ebrietatem, incredulitatem, aut aliud quodcumque vitium peccatum esse noverit, eo ipso lege illud esse prohibitum intelligit. Dum nonnulla peccata in lege discrete prohibita non esse, aut non nisi post longiorem indagacionem ex eisdem erui posse asserit HOLLAZIVS, per *legis* vocem non ipsam doctrinam, de qua tamen potissimum controversia agitur, sed loca aut verba scripturae sacrae, legem continentia intelligat, necesse est. Atque tunc amplius nihil sequitur, quam totam legem non discretis et conceptis reuelatam esse verbis. Id quod nostra causa non multum nocebit, siquidem etiam quae per bonam consequentiam ex scriptura sacra de officiis et peccatis eruuntur legi annueramus, praetereaque legem quoque habemus naturalem. Caterum ex hoc assero apparet HOLLAZIVM existimare legem nullibi in scriptura sacra, praeterquam in libris Moisaicis, aut vel etiam tantummodo *Exod. XX, 1-17. et Deut. V, 12-27.* esse reuelatam. Enumerata enim ab ipso peccata non modo toties in libris noui Testamenti expressis reprehenduntur verbis, ut ipsum HOLLAZIVM latere nequeat: verum quoque in libris antiqui foederis explicitam in eadem deprehendimus animaduersionem *Prov. XX, 1. XXIII, 20. 21. 29-35. XV, 25. Hab. V, 15.* Iuxta nostrum de lege conceptum, rationibus satis, ut vobis quidem videtur, idoneis superstructum omnino lex etiam peccata in oeconomiam gratiae, incre-

K 2

duli-

x) *ibid.* et pag. 978.

y) *l. c.* pag. 965. *Erläuter. der Mess. Relig.* pag. 1050.

z) *Erläuterung der Mess. Relig.* pag. 1080.

a) *Mess. Relig.* pag. 941. 967 et 938 sq.

b) *l. c.* pag. 938 et 939.

dulritatemque ipsam reprehendit. Nam quotiescunque actiones quædam in scriptura sacra vituperantur, arguuntur, aut vel tantummodo peccata pronuntiantur, toties lex habetur. Legem vero HOLLAZIANO sumtam sensu, quo quidem in ista non animaduertit peccata, ad penitentiam efficiendam sufficere, equidem non dixerimus. Infidelitatem peccatum esse præcipuum et proprie damnabile, si vt finalis illa consideratur, recte quidem asseritur, quoniam nimirum hæc est ratio determinans et proxima reprobationis, aliaque peccata actu non damnant vbi ea non adfuerit c). De infidelitate autem in genere pariter affirmari nequit. Id vero falsum omnino est, quod infidelitas in se spectata, quatenus defectum et absentiam fidei denotat, sola ob suam naturam damnaret, si vel etiam nulla alia adessent peccata. Tunc enim certe de hominibus in statu integro et de bonis angelis actum esset. Potius infidelitas non damnat, immo nec peccatum est, præterquam apud creaturas ob alia peccata diuino obnoxias reatui, quibus expiator datus est. Reliqua quæ de infidelitate adstruit aduersarius, talia sunt, vt perfectam inferant regentorum impeccabilitatem, siquidem apud eos infidelitas, adeoque fons et radix omnium reliquorum sublata est peccatorum; ergo eorum per se vnicuique apparet falsitas. 2) Si lex, genuino sensu sumta, corda non satis conterit, nunquam ea satis conteruntur. Quicquid enim contritionem et dolorem ob peccata efficit eatenus legem inculcat. Si vero hoc de lege sensu HOLLAZIANO intelligitur, non multum refragabimur, modo contententes illud non satis eius euincere inutilitatem. Omnis infelicitas, quæ hominum quatenus extra CHRISTVM est, premit, ex peccatis grauique eorum culpa ortum trahit; adeoque, nisi lege cognita, non animaduertitur. 3) Enumerati omnes noxiæ legis effectus tantummodo ex illegitima et spuria proueniunt lege vtendi ratione, aut ex insufficienti eiusdem notitia, vbi aut euangelii non satis admiscetur doctrina, aut non eius rigor satis exponitur. Rom. IV, 15. particula exclusiua, cui potissimum innititur HOLLAZIVS in textu græco non conspicitur. Nec eodem omnino iure in versione germanica hoc loco inserta est, quo illud Cap. III, 28. factum est d), quamuis si vel etiam

e) De infidelitate tantum finali adstruuntur ista in QVNSTEDII *System. Theol. de morte æterna Sect. I. Thef. XXX* et not. II. conf. de *Prædestinatione Sect. I. Thef. XXXI. CARPOVII Theolog. Reuel. Dogm. Tom. II. §. 1404. 1409.*

d) Dum hæc feribimus, nobis asseritur nouissima pars Nouæ Bibliothecæ Theologicæ Ven. DNI KRAFF, scilicet *Neun und dreyßiges Stück*, vbi sub num. II referentur scriptum quoddam: *Diatriben, qua de origine peruersæ sentiendæ licentiæ, et inde in religionem redundantis detrimenti ex Bibliorum versione D. Martini Lutheri non repetenda differit lob. Nicol. Hambach, V.M. C. Guelpherbyri 1749. in 4to.* Inde comperimus auctorem istius tractatus non dubitare versionem Bibliorum Dani-

etiam iure supplenda esset; non tamen errori Hollaziano vellicaret, per priorem

Danicam inter versiones numerare ex Germanica LUTHERI mere confectas eademque longe inferiores. Hoc eius assertum M. R. KRAFT in recessione sua pag. 793. hisce exponit verbis: *Einige* (puta versiones Bibliorum aliae praeter istam LUTHERI) *sind lange so gut nicht, als Luthers seine. Es müßten durch die Uebersetzungen vor Luthero, und durch die, so nach dessen Dolmetschung gemacht, als die Dänische und Schwedische noch mehr Freygeister geworden seyn* etc. *Andere sind gewisser maßen besser, oder haben doch die Fehler nicht, die man an Luthern aussetzet, z. E. die Englische und neue Holländische.* Iuxta cum ignarissimis ignorare videmus HAMBACHIVM Danos plures habere Bibliorum sacrorum versiones, aut saltem versionem Danicam pluribus vicibus nouis curis reuisam et iuxta textus originales emendatam esse. Si enim tantummodo antiquissimam illam versionem Danicam statim post reformationem regnorum *Daniae* et *Norwegiae* auctoritate CHRISTIANI III. gloriosissima memoriae anno MDL primum prodeuntem intellectam voluerit, ipsum fugere non posset scilicet prorsus esse, quo contra aduersarium suum vitur, argumentum a versione Danica cum paucioribus in *Dania*, quae DEI est gratia, insurgentibus religionis hostibus comparari petitur. Neque tunc versionem Danicam simpliciter nominare posset: quod vbi fit, intelligi oportet versionem, quae hodie communissima est, et vulgi etiam veritur manibus. Id quod de ista non valet, utpote cuius tam prima praedita editio, quam quoque altera, cura Gloriosissimi FRIDERICI II circa annum MDLXXXVII in lucem emissa inter libros rariore pertinet. Sciat itaque HAMBACHIVS, et qui cum eo rerum proxime extra *Germanie* terminos, publica licet auctoritate, gestarum aequae fuerit imperitus, in Bibliis Danicis recendis non variantibus cuiusdam versionis lectionibus colligendis deligendisque operam esse impensam, sed vt RESENI et SVANINGII curas taceamus, etiam post hosce viros plus vna vice plurimum Doctissimorum Virorum communi studio id actum esse, vt interpretationem Bibliorum sacrorum Dani haberent omnem vim et sensum fontium exhaurientem, quae textus originales ita pressis sequeretur vestigiis, vt simul perspicuitas nec non linguae vernaculae puritas obtinerentur. Cum itaque viri, qui istam in se susceperunt curam, aut quibus etiam auctoritate REGIA commissa erat propriis oculis videre potuerunt et voluerunt, immo debuerunt, cum summa erga eosdem inuitia versio Danica nil nisi Germanice LUTHERI in sermonem Danicum interpretatio, aut ex ista confecta dicitur. Ex argumento hoc externo prona consequentia colligit quilibet, necesse est, qui cerebrum habet, si vel etiam recentiore Danicam et Germanicam LUTHERI inter se contendere non valuerit, istam facile huic palmam praeripere posse, vbi modo praeter praecellentissimam virorum, quorum opera perfecta est versio Danica, eruditionem et egregia merita orbi erudito notissima, insignia cogitauerit studii exegetici inde a LUTHERI temporibus vsque ad annum huius seculi XXXVII, quo nouissime emendata, quam adhuc integram habent Dani, Bibliorum versio prodit, incrementa, nec non diligentissimum isti negotio magis et recentius in *Dania*, quam in villo alio regno, impensum studium, vt et quam facile sit ea saltem expungere vitia, et defectus cauere, quibus Germani-

rem nostram responſionem. 4) Tractionem Patris ad Filium, vbi de conuerſione
intelli-

cam nonnihil laborare iamdum detectum fuit. Non extollemus hic verſionem Danicam recentiorem pro eo, ac meretur, cum laudibus noſtris fidem facienda locis non ſufficiat. Quo tamen leuiuſculo comprobemus documento, in eorum gratiam, qui rem noſtiſſimam ignorant, ex textibus originalibus et non ex germanica LUTHERI eam conditam eſſe, citamus loca, de quibus diximus *Rom. III. 28. IV. 15* quibus in locis neque in editione anni MDCXXXII, quam ad manum habemus, cuius verſio tamen non vltimam experta eſt limam, neque in emendationi et recentiſſima verſione, quam edit. MDCXXL quoque ad manum habemus, particula excluſiua deprehenditur, verſioni Germanicæ LUTHERI inſerta. Non vituperamus admodum hæc in re verſionem Germanicam; modo argumentamur, ſi leuiores verſionis Germanicæ a textu originali vitæ ſunt aberrationes, multo magis grauiores et notabilioreſ cautoſ eſſe eiuiſdem defectuſ. Cum negare auſus non ſit HAMBACHIVS, quin verſio Anglicana ſi putat, credimus, noſtiſſimam vulgo Biblia Regia, *Kings-Bible* nominatam, quod tamen cur additum non ſit, cum de Belgica ſollicite ſit notatum noſtiſſimam indigitari, non videmus) Germanicæ ſit præferenda, forſan quod meruerit, vt vllus concitium ſuorum imponi ſibi pateretur, ſi eam quoque Germanicæ longe inferiorem pronunciauerit: otium nobis ſumimus, verſionem Danicam, Germanicam et Anglicanam aliquot locis ſtudio inter ſe comparandi, atque ita parem ex omni parte, ſi non maiorem deprehendimus diſcrepantiam verſionem Danicam inter et Germanicam, ac inter hanc et Anglicanam. In tribus prioribus, e. g. capitibus epistolæ ad *Ephesios*, non attentis diuerſitatibus pluribus, que vt mere grammaticales ſenſui nec quicquam demere nec addere viſe ſunt, earum ſolum calculum ineuntes, quibus aut verior ſenſus exprimitur, aut emphatiſ textus Græci pleniſ exhaeritur, atque ex quibus ſimul interpretes Danos textum originaleſ ſecutos eſſe, non vero Germanicam in ſermonem Danicum tranſfundere in animo habuiſſe cuilibet ad oculum patet, Danicæ et Germanicæ XXXIII inuenimus diuerſitates, quarum XVIII ſunt, in quibus Anglicanam Danica conſentientem habet. Anglicanæ a Germanicæ diſſerentias XXXII omnino deprehendimus. Loca X ſunt, in quibus omnes tres inter ſe diſcrepant. Per conſequentes in V locis Danica diſſert a Germanicæ, Anglicana cum hæc conſentiente, et IV ſunt loca, in quibus tres vice verſa ſe habet. Similiter in Euangelii *Luce Cap. I.* diſſerentia verſionis Danicæ a Germanicæ XXXV ſunt, inter quas XXIV Anglicanæ cum Danica communes ſunt. Omnes autem Anglicanæ a Germanicæ diſcrepantiæ XXXII numerantur. In VIII autem locis nulla alteri plane aſſentitur. Hinc in III locis Danica a Germanicæ diſſert, Anglicana vero non, nullus vero locus contraria ſe habet ratione. In collatione hæc inſtituenda Danica verſione noſtiſſima, vti par erat, vſi ſumus, edit. MDCXXL, Germanicæ *Cantſleiniana* et Anglicana impreſſa *Londini* MDCXXXIX. Qui ſimilem committere voluerit collationem ſateri cogetur, Danicam ipſi Anglicanæ haud parum præſtare, vbi in locis, quibus Danica et Anglicana diſſentiunt, Germanicæ aut tertiam ſequenti ſententiam, aut iſtarum alterutram aſſentiente, Danicam plerumque optimas ſequi partes obſeruaerit. Quilibet itaque videt, quam aut malæ fidei ſit HAMBACHIVS, aut, quod

intelligitur, non remotius etiam fieri per legem, est principii petitio. Silem *Iob. VI, 44.* non exstat per solum testimonium de filio suo patrem ad eum trahere. Quod nullibi conceptis verbis dicatur Spiritus Sanctus per legem convertere nihil omnino probat. Sufficit enim aliis rationibus ex scriptura sacra constare legem esse quoddam conversionis medium. Concedimus simul euangelium proprius in conversionem perficiendam influere.

§. XXI.

Ad tertiam specialem obiectionem responderetur.

Tertia obiectio ex euangelii ad poenitentiam efficiendam sufficienti efficacia desumitur. In eo hac euangelii efficacia ponitur, quod incredulitatem damnet et redarguat e), simulque in hac reliqua omnia peccata, quarum ulteriori non opus est reprehensione, si modo ea fructus esse incredulitatis indicatum fuerit f); ex incredulitate omnem deriuat culpam, infelicitatem et miseriam g); praesertim autem peccata eorumque grauitatem et poenas promeritas peccatoribus ob oculos ponat. saluatorem cruce suspensum ostendendo, et ita vere eos conterat h); neque lege tentamenti loco opus sit, siquidem euangelium continuo nobis succlamat per legem saluari aut iustificari, aut etiam legem seruare nos nequire i). Porro, quae hisce opponenda habemus, sequentia sunt: 1) Non euangelium proprie sumtum, sed lex incredulitatem damnat et redarguit. 2) Incredulitas satis redargui et reprehendi nequit, nisi doctrina adhibita, quam ipse HOLLAZIUS pro lege habet. Primo enim nemo incredulitatem in CHRISTVM peccatum esse recte satis intelligit, nisi suam erga DEVM perspectam habuerit obligationem. Deinde nemo incredulitatis coargui et conuinci potest, ipsemet

quod potius videtur, quam hospes sit in notitia versionum Bibliorum Danicarum, simulque quanta sit eius temeritas, cum de re ipsi plane ignora audacter pronunciare haud erubescit, vnice dictamen securus praconceptae infaustae cuiusdam opinionis, qua mentibus nonnullorum ita firme insidet, vt si sexcenties atque sexcenties quibusuis falsa proberetur documentis, euelli tamen nequeat, immo eam expellas furca, tamen usque recurret.

Vt itaque iniuria isti versionis Bibliorum Danicae culpationi nos opponeremus, non modo patriae debuisset nobis visi sumus, sed quoque existimationi et laudi promeritae Virorum Doctissimorum, quos operam et oleum perdididisse adeo leuiter effuitur, et maxime nunquam satis depraedicandae cura, quam pro versione Bibliorum vernacula ad purissimos textus originalis fontes quam proxime accedenti condenda semper gesserunt Gloriosissimi Danicae et Noruegiae REGES.

e) *Mess. Relig.* pag. 981. 915.

f) *l. c.* pag. 965. 963. 968. *Erläuter. der Mess. Relig.* pag. 1060 — 1065.

g) *vid. l. proxime citr.*

h) *Erläut. der Mess. Relig.* pag. 1074 sq. *Mess. Relig.* pag. 979. 968.

i) *Mess. Relig.* pag. 934 sq. coll. pag. 926.

contrarium in persuasis sibi habens, nisi ex *operibus carnis*, quæ perpetrat non secundum spiritum se ambulare. convictus fuerit. Adeoque facta sua mala esse et *carnis opera* e lege edoceatur quilibet, necesse est, proptereaque propiori specialium opus est peccatorum reprehensione. 3) Ipsa infidelitas non vltima est infelicitatis infidelibus imminens ratio. Si enim reatus non adesset corruptione naturali aliisque peccatis contractus, fidei defectus non noceret. Ergo noxia infidelitatis conditio non recte perspicitur reliquis peccatis eorumque reatu et poenis ignoratis. 4) Passio, mors et cruciatus CHRISTI equidem gravitatem peccatorum iramque diuinam luculento demonstrant exemplo: eatenus autem non sicut concio euangelii, sed legis et MOYSIS doctrina, vt libri symbolici loquuntur k). Quam vero actiones peccata sint, ex passionis et mortis CHRISTI consideratione, nemo intelligit, nisi infinita rerum connexion perspicendi facultate fuerit præditus: adeoque ad poenitentiam perficiendam ea non sufficit. Immo si legis diuine et peccatorum accuratior et penitior ex aliis rationibus et argumentis cognitio non accesserit, variis modis eludi potest argumentum ex passione et morte CHRISTI desumptum, teste Socinianoꝝ exemplo, qui corruptionem naturalem nec non essentialem DEI iustitiam vindictiuanam negantes, passioni autem et morti CHRISTI longe alias tribuentes utilitates quam satisfactionem pro peccatis; magnum peccatorum reatum, gravitatemque poenarum exinde colligere posse haud facile sibi videbantur. 5) Nunquam quidem in id lex data est, vt homines ex composito eius eo animo tentarent impletionem, vt, num per eam saluari possent, compertum sibi redderent: de contrario tamen lex hominem optime convincere potest: quod, quæ ratione fiat, sicut et cætera, quæ heic respondenda essent, supra diximus l).

§. XXII.

Quartam denique rationem, quam vltimam legis pedagogicum impugnatu-
 rus adduxit HOLLAZIVS, ex eiusmodi peccatis facilis ac euentibus in scriptura sa-
 cra commemoratis, ex quibus Apollolos in conversione hominum adiuvanda lege
 vfos non fuisse patere putat; hæc referens quod Corinthiis per euangelium ge-
 nitum sint 1 Cor. IV, 15. 2 Cor. III, 3; quod Spiritus Sanctus in gentes illapsus sit
 sine lege; Act. X, 44 m) et quod PATERVS statim eunuchum de CHRI-
 STO erudierit haud a lege incipiens n). Nullum vero horum id probat,
 cuius probandi gratia allegata sunt. Nam 1) 1 Cor. II, 15. euangelium strictissime
 dictum fuisse caput doctrinæ, per quam Corinthios ad fidem in CHRISTVM

PAV-

k) Forin? Concord. Epir. pag. 594. lin. 2. 3. et Sol. Decl. pag. 73. lin. 1 fgg.

l) vid. supr. §. XI.

m) Mess. Relig. pag. 939.

n) l. c. pag. 953.

PAVLVS adduxerat, proptereaque eam totam euangelii insigniri nomine tantum modo probat. De hoc tanto minus dubitare licet, cum per pædagogos, quorum ibidem fit mentio non doctores legis, vt HOLLAZIVM existimare supra vidimus, intelliguntur; adeoque verba, διὰ τῆς εὐαγγελίας non exhibeant notam quandam distinctiuam, sed potius declaratiuam, quo iure, quoque sensu filios eps. PAVLVVS nomet *com. 14.* declarantem. 2) Locum *2 Cor. III, 3* allegans HOLLAZIVS sine dubio verba respicit ἐ μέλανι et ἐν πλαξὶ λιθίναις etc. metonymice de lege morali eadem intelligens, ac si hic locus sibi veller conuersionem Corinthiorum non per legem esse perfectam. Sed vero ipsa verba, si sensum conuenientem parient, non admittunt vt ita intelligantur; neque de medio conuersionis Corinthiorum ibi quidquam queri oportet, potius enim indicatur, cuius generis literæ commendatiuæ Corinthii fuerint. Verba ἐ μέλανι ad declarandam, qua Apostolus vtitur, allegoriam adhibentur, atque indicant, Corinthios non esse tales literas commendatiuæ, atramento exaratas, quales aliæ et propriæ sunt literæ commendatiuæ; sed idem eos Apostolo præstare commodum, quia per eius ministerium, per Spiritum Sanctum a CHRISTO conuersi sunt: ac veræ præstarent literæ commendatiuæ, etiam ab ipso CHRISTO data. Verbis ἐν ἐν πλαξὶ λιθίναις alluditur ad tabulas, quibus Decalogus ab ipso DEO, modo miraculose inscriptus erat, quæ propterea fidem MOST apud Israelitas conciliare valuerunt; et negatur, Corinthios tales esse literas in fidem datas, ductibus visibilibus consignatas. Verba ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας idem significant, quod ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν *com. 2.* 3) Quod ad Cornelium atinet eiusque domesticos, de quibus *Act. X, 44*, illi neque legem ignorarunt, neque impenitentes fuerunt, *com. 1, 2, 3, 30, 35.* Præterea ab extraordinaria et miraculosa hac conuersione ad ordinariam quamcumque non vndiquaque rura procedit argumentatio. 4) Eadem fere de eunucho quoque valent *Act. VIII, 36.* coll. *com. 27.* Saltem ex confessione eius *com. 37.* edita: *credo, IESVM CHRISTVM esse filium DEI*, apparet non vniue doctrinam de cruce, morte et sanguine CHRISTI eum nuncium diuinam edocuisse.

C A P V T Q V A R T V M.

DE

NECESSARIO VSV LEGIS DIDACTICO.

§. I.

Quid tertius seu didacticus legis usus sit.

Ad vsum, quem regentis lex præstat, qui comunissime *tertius* numeratur, considerandum accedimus. Cum homines regenti per fidem et ex hac prouenientem vitam spiritualem nouumque habitum, gratiam diuinam

diuinam, iustitiam in iudicio DEI, vnionem cum DEO, adoptionem in filios DEI, atque certissimam iustissimamque vitæ æternæ spem et reliqua bona spiritualia adepti sunt: nihil amplius habent; quod desiderent, quam vt tantorum bonorum causæ, hoc est, fides, vita spiritualis nouusque habitus conferrentur atque adangeantur. Quicquid itaque ad horum continuationem et augmentum, quæ sanctificationis et renouationis nomine veniunt, lex conducere valet, id omne tertium hunc eius vsum, didacticum seu normatiuum vocatum absoluit.

§. II.

Necessitas bonorum operum regentorum demonstratur.

Ex supremo decretorum omnium atque operum diuinorum, rerum contingentium, cunctarumque earum circumstantiarum et mutationum scopo et fine, nempe gloria DEI promouenda ac manifestanda facile euinci potest per totum conuersionis negotium nullam aliam intendi producendam, conseruandam augendamque fidem, quam quæ actionum legitimarum seu moraliter, quantum maxime fieri potuerit, bonarum esse potest causa ratioque determinans, adeoque quæ bonorum operum est feracissima. Actiones enim moraliter bonæ splendidissima sunt mundi, tanquam operis a summo perfectissimoque Numine profecti ornamenta, tanto artifice digna; aliorum, quibus opera manuum Domini condecorantur, bonorum largissimi sunt fontes; iis, si recte fuerint comparata, cultus DEI absoluitur, et denique ab infinita DEI sanctitate summaque omnis boni cupidine maxime et proxime cupiuntur. Sed vero huius rei demonstrationi explicatiue euoluendæ breuitatis causa superfedemus: maxime cum e doctrinæ christianæ institutionibus vniciuique constare possit, fidem mortuam nihili prodesse, ibidemque ex scriptura sacra tradatur omnia diuina beneficia spiritualia eo tendere ac dirigi, vt sancti et perfecti homines euadant, *ad omne bonum opus perfecte instructi* 2 Tim. III, 17. o). Ergo bona moralia homini regenito necessaria sunt necessitate consequentiæ, ita vt vere regenitus non sit, saltem qua regenitus non agat, qui non, quam prima data occasione bonum morale decernit et quoque exsequitur, immo etiam occasionem studiose quarrit. Dum autem porro hominum plurimum interfit vt fides et quem sibi annexum haber, nouus et supernaturalis legitimus habitus vsque ad vitæ finem continent; omnis autem habitus non crescens decrescat; exercitio autem incrementa capiat, quo neglecto, imminuitur et situm ac aruginem quasi trahit: homini regenito necessum est necessitate morali bonis moralibus operam nauare. Ad

o) vid. S. V. PRAESIDIS *Theses Theolog.* Part. II, Art. IX. §. II. pag. 237. BVD
DEI *Instit. Theol. Dogm.* libr. 4. cap. 5. §. XVIII.

Ad hæc gloriæ in vita æterna gradus, exactissima suadente DEI iustitia, pro diuersa in studio boni præstita fidelitate et diligentia distribuuntur, præmiaque sunt recte peccatorum. Ergo regenito bonis moralibus studendum est, quo tanto illustriorem in altera vita obtineat locum. Ob eas ipsas causas necessum est vt mala moralia studiosissime fugiat. Cum autem lex diuina omnia imperet bona moralia, oppositis malis cunctis prohibitis: homini regenito triplici indicata necessitate necessarium est *ea, quæ legis sunt, facere*, seu legem diuinam pro virili implere. Triplex autem hæc ad legis obseruationem adstrictio in generali obligatione supra p) exposita partim continetur, partim eidem, tanquam fundamento innititur.

§. III.

Bona opera sine legis notitia perpetrari nequeunt.

Vt vero huic officio regenitus satisfacere possit, ipsi non modo utilis sed vero plane necessaria est legis notitia, eiusque consideratio et memoria. Adeoque lex magnum respectu hominis regeniti habet vsum. Rationes, quibus huic lex conducit, vnã post alteram enarrabimus. Nulla actio bonitate moraliter et per se gaudet, quæ non per libertatem decernitur, et libere committitur. Tunc autem demum actio per libertatem determinatur, vbi ob clarã ac distinctã bonitatis, æquitatis ac decentiæ illius cognitionem eam quisquam eligit, reprobato eius opposito ob contrariam eius conditionem. De omissionibus et commissionibus hoc æque valet. Vt itaque regenitus idem facere possit, necesse ipsi est, vt quamam speciatim actiones moraliter bonæ vel malæ sint, sciat, quo istas eligere has vero possit reprobare. Si vero ea poller cognitione, legem diuinã perspectã habet. Quapropter nemo rite conuersus esse potest, qui legalis compos factus non fuerit illuminationis, vtpote cuius post collatã vitam spiritualem amplissimã ac maxime necessarius ei faciendus est vsum. Non minus apparet ampliori et maiori istius generis notitiæ, quibuscumque quam optime fieri poterit modis, acquirendæ studere hominem regenitum oportere: siquidem cuiuscumque rei non nisi successiue apud homines exoriatur plenior cognitio, eaque ab omni parte semper finita limitibusque circumscripta incrementorum continuo capax sit, immo indigeat. Præsertim eo dirigendum est hoc studium, vt de pluribus specialibus actionibus ex pluribus et certioribus conflet rationibus et argumentis, moraliter eas bonas esse, dignasque quæ eligantur; de oppositis autem; mala eadem esse, proptereaue fugienda. Hunc autem potissimum habet fructum, vt tanto plures actiones tanto sint meliores, adeoque tanto maiorem prodant fidem et recte agendi habitum, eundemque simul tanto

L 3

insignius augeant, tantoque amplior *in caelo coaceruetur thesaurus.* *Matth. VI, 20.* Cum autem ea peritia aliunde plenior, adæquatior, verior et certior non hauriatur, quam ex diuinæ voluntatis in sacris literis muneri nobis concessæ revelatione, ex qua quoque omne ad salutare cognoscendum doctrinas mentis nostræ illuminationis initium proficiscitur: porro quoque purissimum hunc potissimum adire fontem oportet; quamuis nec improbanda sint, quin potius laudem mereantur eorum studia, qui profundæ in lege diuina latentis sapientiæ ex actionum ipsarum natura et conditione, rerumque sese excipientium nexu indagandæ operam impendunt. Ergo in id primum regenitis prodest legis notitia, vt eorum actiones veram obtineant bonitatem moralem.

§. IV.

Sine legis notitia regeniti DEO seruire nequeunt.

Inter omnes rationes mouentes, ex quibus si actio bona decernitur, bonitas moralis ei accedit, nulla nobilior et dignior est ea, quæ a voluntate DEI et Domini nostri IESV CHRISTI desumitur, nullaque, quam hæc, formosiore actioni parit moralitatis speciem, aut clarius splendere facit *bona nostra opera coram hominibus, vt bi patrem nostrum caelestem glorificent.* *Matth. V, 16.* Neminem autem rectum quid eo animo, vt alterius obsequatur voluntati, committere posse, nisi alteri illud gratum fore eiusque responsurum esse voluntati ac desiderio nouerit, res ipsa loquitur. Ergo nec fideles actionibus suis voluntati DEI et CHRISTI oblequi velle possunt, nisi DEVM et CHRISTVM quicquam ab ipsis postulare, et quid illud sit, perspectum habuerint. Qui hoc autem nouerit, is legem DEI et CHRISTI cognitam habet. Alia autem quam per legem intelligi nequit ratione. Ergo legis notitia regenitis opus est, vt DEO possint seruire. Is enim alteri seruit, qui temetipsam actionesque suas ad alterius voluntatem et nutum, tanquam normam et regulam obligantem, quam itaque noscere debet, studiose componit. Regenitos autem non modo DEO et CHRISTO seruire debere, sed quoque illud inter præcipuas referendum esse rationes, actiones eorum quasunque maxime fortissimeque determinantes, clarissime euincunt multa ista loca, quibus fideles DEO et CHRISTO seruire dicuntur ac iubentur, *Rom. VI, 18 VII, 6. 25. XIV, 18. Eph. VI, 7. Col. III, 24. 1 Thess. I, 9.* et serui DEI et CHRISTI vocantur, *1 Cor. VII, 22. Eph. VI, 6. 1 Petr. II, 16. Apoc. II, 20. VII, 3. XIX, 5. XXII, 3.* Huc quoque spectant longe plurima loca, quibus DEVS, et præcipuis CHRISTVS Dominus noster vocatur, quo nomine hic omniau frequentissime in libris noui foederis insignitur.

§. V.

Lex regentis officia ipsorum commonstrat; quod cum noua eorum indole et directione Spiritus Sancti non pugnat.

Hæc legis cognoscendæ necessitas minime cum natura noui habitus et vitæ spiritualis, quæ a DEO genitis inest, aut cum inhabitatione et directione Spiritus Sancti, qua ciues CHRISTI fruuntur pugnat. Diuina enim hæc beneficia ita minime concipere decet, vt per ea hominum tollatur libertas, cum potius eo tendant, vt liberum arbitrium in spiritualibus, quod in hominibus irregentis desideratur, iterum restituatur ac adiuuetur. Adeoque in eo ponendus est nouus habitus in regeneratione productus, vt per libertatem suam homo efficaciter decernere atque exsequi possit, quicquid moraliter bonum vel voluntari ac legi diuinæ consentaneum cognouerit. In regeneratione itaque vires naturales ad bonum peragendum sufficientes conferuntur, quarum tamen exercitium et vltus in libertate ac arbitrio ipsius hominis positus est. Quo itaque sciat homo viribus idoneis instructus, qua ratione rite eas collocare ipsum oporteat: ex lege edoctus esse debet quid DEO gratum sit, quidque propterea faciendum aut fugiendum. Deficiente enim hac cognitione aut ob incertam et dubiam conscientiam ab operositate spirituali et exercitio boni detinebitur, atque nec a peccatis contra conscientiam dubiam satis sibi cauere valebit, ac proinde vel angoribus conscientia discruciatibus, vel otio et fœcordia spirituali se tradet, simulque ad incuriam, animumque irreligiosum delapsus carni, eiusque locum faciet cupiditatibus; aut ex erronea conscientia εὐδαιμονίαν eligeret, atque commentitio cultui diuino incumbens, non modo vere bona omittet, maxime ob eadem dissuadens naturale omnis boni fastidium, sed quoque eiusmodi operam impendet negotiis, quæ vt legi diuinæ non congruentia sua non deserviunt noxa, ac non modo vitam spiritualem non congruentia sua non deserviunt, sed quoque vanitate sua et iniqua conditione eidem aduersantur atque eam opprimunt. Hisce quidem malis obicem ponit atque mœderat DEVS per benigna sua inhabitatione et gratiosa operatione, et præsentem Spiritus Sanctus officio suo pædæutico. Fit autem hoc potissimum salutarem legis procurando promouendoque cognitionem q̄). Hæc itaque non tollunt legis necessarium vltum, sed potius eam eius confirmant vtilitatem, quam officia commonstrando, et edocendo præstat.

L 3

§. VI.

q̄) vid. S. V. PRÆSIDIS *Thef. Theolog. part. I. art. VII. thef. I. II. part. II. art. IX. thef. I. Theolog. Moral. §. 88.*

§. VI.

Lex regentis de peccatis cauet.

Cum vitæ spiritualis exercitium et virium diuinitus collatarum vsus hominis subfint arbitrio: ita vt apud ipsum stet vtrum bona peragendo vteriora vitæ nouæ præbere velit alimenta, an vero peccata sequi, atque ita nouum hominem extenuare velit; præterea adfit continuo malorum radix, originalis scilicet concupiscentia; nec reliqui hostes spirituales homini regenito negotium faceffere atque malorum obiiicere illecebras definant: exinde apparet hominem regentum non extra labendi postum esse periculum. Ergo continuo ipsi opus est, vt a peccatis diligenter et studiosè sibi caueat. Ergo primo peccata a bonis et legitimis actionibus internoscere sciat, necesse est: quo ista fugere possit, ne ex ignorantia, aut vel etiam ex conscientia, sed erronea peccet; qualia peccata minime innoxia sunt, sed vti sunt fructus ignorantia et tenebrarum, quæ nobis insunt, ita quoque in se iniusta atque DEO improbata sunt, et veterem hominem, qui exuendus esset subigendusque, potius nutriunt et diabolo locum faciunt. Quapropter PAVLVS a vita in vanitate mentis transacta dehortatur, *Eph. IV, 17.* et ad ambulandum ad instar filiorum lucis, explorando quid Domino placeat, sicut sapientes intelligentesque que sit voluntas Domini adhortatur, *Eph. V, 8. 10. 15. 17.* et exercitatos commendat sensus ad discretionem boni et mali. *Hebr. V, 14.* Talis autem notitia non nisi ex lege recte petitur, vtpote cuius est officium vti officia et bona opera monstrare, ita quoque vitia ac peccata detegere ac arguere. Aut potius talis cognitio nihil est præter legis notitiam. Deinde requiritur vt turpem peccati faciem noscat et quasi viuus depictam coloribus ante oculos habeat, adeoque venenum in eo latens, pestemque, quam infert, vna reuoluat memoria: quo fastidium nauisæque peccati eum capere possit, et præsertim vt fucos, quos ipsi faciunt deceptrices suæ cupiditates et reliqui hostes spirituales, detegat, inescantique eorum speciei resistere valeat. Hac vero scientia sola quoque lex eum imbuere potest; immo ipsa cognitione legis absoluitur. Lex enim est, quicquid peccata arguit, adeoque eorum ostendit damna et dedecora, siue ea, quæ peccata semper et in omni statu secum ferunt, siue ea, quibus tantummodo in gratiæ œconomia nocent, et speciatim quoque, quæ solis regentis, qua talibus proprie sunt extimescenda. Posteriora peccata redarguendi argumenta lex quidem ab euangelio, quasi mutuo petit: sola tamen hunc in finem iis vtitur; vel potius hic eorum vsus per se et sua natura legis est doctrina et expositio. Quod autem etiam prioribus apud regenitos cum fructu uti liceat, inde apparet, quod primo cum rei veritate consentiant; deinde vero iis commo-

diffime resistatur vehementioribus ad peccandum illecebris, eorumque succurratur infirmitati, qui ob inualefcentem vim cupiditatum carnis prioribus satis commoveri nesciunt, cum propterea parum abest, quin de spiritu victoriam caro reportet.

§. VII.

Lex pœnitentiam quotidianam stantium promouet.

Regeniti non modo in continuo versantur labendi periculo, sed quoque sapius multis modis a recto aberrant tramite, variisque impingunt peccatis. Quæ nisi rite fuerint deleta noxiique eorum sublari effectus: aliorum multorum erunt radix et scaturigo, nouoque homini perniciosa immo lethifera euadent. Euitatur autem hoc malum, si consensus in peccata datus reuocatur eadem improbando damnandoque, adeoque eorum pœniter, culpa coram DEO agnoscitur simulque meriti CHRISTI renouatur apprehensio vna cum certo proposito idem illud aut simile non amplius committendi facinus. Testatur admonitiones ad *purificandum semetipsum ab inquinamento carnis et spiritus*; 2 Cor. VII, 1. *crucifigendum mortificandumque carnem cum affectibus et cupiditatibus*; Gal. V, 24. Col. III, 5. *et exuendum veterem hominem* Eph. IV, 22. quæ tam vnum post alterum deponendum abolendamque esse peccatum, cum in instanti non perficiatur sanctificatio; quam quoque ab hominibus scientibus volentibusque illud fieri oportere euidenter probant. Vnde nemo non concludat, necesse est, homini regenito, vt quotidianam agere possit pœnitentiam necessum esse vt peccata sua agnoscat, non solum generaliter sed etiam specialiter singularia, quantum fieri poterit, sua delicta eorumque animaduertens reatum. Cui conclusioni euidentissime suffragantur loca *Iob. I, 8 p. 10. Iac. IV, 16.* Qua autem ratione lex, et quidem sola hanc præstare possit cognitionem ex superiori reperendum est paragrapho. Adeoque legem ad quotidianam vnicuique regenitorum in hac vita necessariam pœnitentiam vtilem esse, immo omnino requiri apertum est.

§. VIII.

Regeniti e lege solatium haurire possunt.

Alia adhuc restant legis apud regenitos vtilitates, quibus consolationi is esse potest, conscientiam dirigendo tam concomitantem quam consequentem; vt taceamus, quod conscientiam antecedentem rite informando sapius externam regenitorum felicitatem promouere, aut saltem a damnis incolumes eos præstare possit. Fieri enim potest vt media suppetant iusta et legitima, ne dicamus bona acquirendi externa, saltem tamen vitam, facultates externas
et

et famam tuendi, qua tamen homo vere regeneratus ob dubiam aut erroneam conscientiam intermittere, adeoque semetipsum bonaque sua aliorum iniustitiam et rapacitati spoliū tradere cogetur. Quo facto non modo in semetipsum, adeoque quoque in DEVM, graviter peccat, sed quoque laeores suos in graviolem praeter necessitatem inducit culpam, nec improbitati et iniustitiam, quantum in ipso est, obicem ponit. Sed ut haec omittamus, primo ab angoribus, et dubiis conscientiam concomitantis regeneratum eximere potest legis noticia. Evnere hoc potest tam ubi ex naturali se suaque tuendi stimulo, quam quoque ubi ob illatam vim externam aut ob iussum superiorum ad rem in se licitam cogitur ac impellitur, quam tamen ipse homo aut illicitam esse sibi persuadet, aut de qua saltem num licita sit dubitat. Inter alia exempla huc referri potest, ubi quis militiam pro re illicitam habens, eidem nomen dare cogitur. Deinde autem inquietam conscientiam consequentem cauere quoque potest recta legis noticia. Qui enim indifferentismo *Herrnhutianorum* in sanctificationis negotio infectus non fuerit, actiones suas sedulo ad examen vocat. Quo facto, debita deficiente legis intelligentia, varii minus necessarij, hinc quoque noxii exoriri possunt conscientiam scrupuli, quibus gaudium spirituale, adeoque etiam alacritas in bono progrediendi insigniter turbatur retardaturque. Praesertim praestantissimus huc pertinet legis usus, per quem, legitimo semetipsum ad normam legis divinae instituto examine de praesenti suo gratiae statu homo certus evadere potest. Vti enim nullum certius est mortis spiritualis et alienationis vitae DEI, *Eph. IV, 18.* documentum, quam peccati non subactum dominium et praevalens in opera carnis perpetranda inclinatio: ita quoque nullo tutiori quisquam cognoscit argumento *ex morte in vitam se transcendisse, vitamque aeternam in semetipso manentem habere, 1 Iob. III, 14, 15.* quam bonis operibus tanquam *fructibus spiritus*, mandatorumque divinatorum observatione. Ergo ut homo regeneratus hoc suscipere possit examen, necesse est, ut quid legi divinae conveniat, quidue eidem repugnet cognitum habeat. Ea tamen haec in re adhibenda est cautio, ut non tam bonitatis moralis, vel cum lege divina convenientiam, quam actiones in abstracto consideratae habere possunt, ratio habeatur: quam potius actiones determinationibus suis individualibus vestita spectentur et potissimum rationes, ex quibus profectae sunt, impulsivae, harumque moralis conditio in censum veniant. Unde simul eo feliciter hoc examen succedere apparet, quo perfectiori quisquam gaudet legis peritia. Comprobari potest hic legis usus tam ex indole fidei, et *novi hominis*, quam ex eulentissimis sacrarum literarum testimonijis. *1 Iob. II, 3—5. III, 14. 15. 18. 19. 21. 22. 24. V, 2. 3. Rom. VIII, 1. 5. 8. 9. 14. 16. coll. Gal. V, 16. Eph. V, 9. Col. III, 12—14.*

§. IX.

Confirmatio ex exemplo Apostolorum desumta.

Explicato hactenus, quantum pro rerum nostrarum ratione vacat, vsu legis didactico, maioris confirmationis gratia adiuicimus adhuc eiusmodi nonnulla scripturæ sacræ testimonia, quibus *viri DEI* accuratam legis cognitionem renatis ac fidelibus aut commendant, aut ipsi impertiunt, utpote quibus legem eiusque notitiam fidelibus egregie prodesse clarissime demonstratur. Prioris generis præcipua librorum noui fœderis loca sunt. *Rom. XII, 2. Eph. V, 8. 10. 15. 17. Phil. I, 1. 9. 10.* coll. *Rom. II, 18.* Posterioris generis innumera sunt. Quoties enim virtus quadam fidelibus commendatur, laudatur aut imperatur, aut vitium quoddam culpatur et quacunq; dissuadetur ratione, toties legis pars explicatur. Illustriores tamen legis explicationes in fidelium vsum existant. *Rom. XIII. Gal. V. VI, 1—10. Eph. IV, 17. Col. III, IV, 1—6.* Præterea huc quoque pertinet integra epistola *IACOBI*, nec non prior *PETRI*.

§. X.

Opposita HOLLAZII sententia exponitur.

Discutiendæ adhuc restant contrariæ ab *HOLLAZIO* in hac causa adductæ rationes. quas itaque ad finem properantes summam respondendo breuiter expediemus. Quicquid disperse hac in causa opposuit coniunctim et simul sumi oportet, si non modo breuiter ad ea respondendum erit, sed quoque aliquam obrinebunt speciem. Quapropter obiectiones illius omnes, in aliquem, quantum in re perplexa fieri potest, redactas ordinem, sequentibus includemus momentiis. 1) A fidelibus in nouo testamento tantum postulantur fides et amor r). 2) Has virtutes non lex sed euangelium iubet s). 3) Ad legis autem obseruationem fideles non obligati sunt, 1 *Tim. I, 9.* quia in œconomia euangelii *DEVS* peccatoribus officium omne remisit, alioquin enim merito *CHRISTI* quicquam detraheretur, et obligatio ad obseruationem legis secundum eius rigorem in circumcissione fundata erat *Gal. V, 3. t).* 4) Ipsa sanctitas iuxta œconomiam euangelii non est officium sed gratia, et provenit ex fide et noua fidelium indole, quoniam nouæ sunt creaturæ u). 5) Normæ autem fidelium in negotio sanctificationis vicem non lex sustinet, quia fideles non sub lege sunt, sed spiritu *DEI* aguntur, *Gal. V, 18. Rom. VII, 6.* lex tantum

r) *Mess. Relig.* pag. 945. 972.

s) *L. c.* pag. 962. 939. *Erläuter. der Mess. Relig.* pag. 1070 — 1073.

t) *Mess. Relig.* pag. 972. 931. 945.

u) *Erläuter. der Mess. Relig.* pag. 1051. *Mess. Relig.* pag. 972. 974.

tum respiciebat externam sanctitatem et mundiciem; spiritualiter autem intellecta obedientiam postulat omnimode perfectam, qualis hominibus in hac vita impossibilis est, et propterea vocatur *iugum oneris*, *virga humeri* et *baculum coactoris* diebus Messiae confringendum *Ies. IX, 4.* coll. *Matth. XI, 30*; nihilo tamen minus nimis est particularis, cum non omnes præcipiat virtutes, quæ tamen omnes in CHRISTO conspiciuntur, cuius propterea exemplum perfectior est norma, quam fideles sequi debent x). 6) Neque conuictio de præsentia fidei et status gratiæ ex bonis operibus legi conformibus quaerenda est, ne quis salutem ex operibus legis, uti *Iudei* quondam, deriuare incipiat y).

§. XI.

Respondetur ad primum momentum.

Ad horum *primum* respondemus: 1) neque plura a fidelibus ante CHRISTVM viuentibus postulabantur, nam amor est summa totius legis, adeoque omnia alia præcepta aut virtutes sub se continet. *Matth. XXII, 36—40.* *Luc. X, 27. 28.* coll. *Rom. XIII, 8—10.* Et hoc sensu ipsa fides sub amore continetur, *Iob. XIV, 15. 21. 23. 24.* 2) Falso autem inde concluditur nullas alias speciales inculcandas esse virtutes, hoc enim consuetudini Apostolorum repugnat.

§. XII.

Item ad secundum.

Ad *secundum* momentum regerimus. 1) Si fides et amor mandata sunt, lege sunt mandata, quotiescunque enim DEVS quicquam præcipit, postulat aut requirit, toties eo ipso legem fert et promulgat. 2) De amore, etiam fraterno, hoc indubium plane reddit *Rom. XIII, 8. 10.* nec non *Gal. V, 13. 14.* 3) Qua ratione lex quoque fidem iubeat, supra ostendimus z). Hic tantummodo respondemus ad obiectiones aduersarii supra iunctas a). Prima obiectio tripartita est. Primo existimat HOLLAZIVS in lege tantum tradi præceptum de vno, et non pluribus Diis credendis. R. Ergo putat gentiles, si solum suum credidissent Iouem, primo præcepto satisfacisse? Deinde obiicit legem tantummodo iubere in DEVM, nondum hominem factum credere; euangelium autem enarrare ipsum istum DEVM hominem factum esse, atque propterea iubere in DEVM credere, qui homo factus est. R. Restrictio ista neque in Decalogo neque alibi adiecta est. Ipse Decalogus iubet credere in verum DEVM, siue is homo factus fuerit, siue non. Recte affirmat HOLLAZIVS euangelium enarrare DEVM factum esse hominem. Non autem iubet

x) *Mess. Relig.* pag. 929 — 931. 969 sq.

y) *Mess. Relig.* pag. 945. 965.

z) Cap. I. §. XIV sqq.

a) Plenissime existant *Erläuter. der Mess. Relig.* pag. 1070 — 1073.

iubet in eum credere, quia euangelium lex non est. Lex suppeditat *maio- rem propositionem*; euangelium autem *minorem*, quæ est res facti; unde fluit *con- clusio*, quæ lex est. Ante aduentum CHRISTI lex iussit credere in DEVM hominem futurum. Tertio obuertit HOLLAZIUS fidem saluificam iuxta veram euangelii sententiam in humanitatem CHRISTI, officium eius mediatorium, mortem crucis, sanguinem et vulnera dirigenadmodum esse. R. Ex vera euangelii sententia fides saluifica CHRISTVM ΘΕΑΝΘΡΩΠΙΟΝ et gratiam diuinam, iustitiam reliquaque bona salutem nostram spectantia ab ipso nobis promerita respicere debet. Ceterum longa opus non est disquisitione ex quoniam generaliore fides saluifica deriuanda sit officio, cum mandatum de ea, adeoque legem habeamus conceptis verbis expressam. 1. *Iob. III, 23. Iob. VI, 29. coll. com. 28. Marc XVI, 16.* Si ad aliud generalius quoddam referenda est officium, rectissime ad obsequium in omnibus DEO debitum, vt et ad officium propriam nostram summam felicitatem in gratia DEI et vnione cum eo quæren- di, adeoque omnia, quibus ea obtinetur amplectendi media. *Secunda obie- ctio* inde desumitur, quod si fides lege esset mandata, voluntas hæc diuina: *credes in IESVM* esset voluntas DEI secundum legem, atque ita lex et euangelium confunderentur. R. Si per voluntatem DEI secundum legem intelligitur vol- untas DEI, quæ lex est, omnino ista voluntatis diuina: enunciatio talis est. Hæc autem a priori nonnihil diuersa: *omnis qui credit in vnigenitum DEI fi- lium non peribit, sed habebit vitam æternam Iob. III, 16. euangelium est.* *Ter- tia* obiectio hac absoluitur deductione ad absurdum: ergo lex est doctrina de CHRISTO, fide in eum, merito eius et gratia. R. Non ex omni parte le- gitima est consequentia. Doctrina de CHRISTO est, quæ CHRISTVM eiusque qualitates nobis describit, et talis lex non est. Lex docet fidem esse officium, non autem hominem per eam iustificari et saluari. De merito CHRISTI lex nihil habet, nec de gratia diuina, perfecta deficiente obedientia. Instantiam ex *Gal. III, 12*, desumptam ipse refutat aduersarius adducta inter- pretatione LANGII, in qua posteriora verba priora explicant et determinant. *Quarta* obiectio inde desumitur, quod lex vocetur *lex operum*, euangelium au- tem *lex fidei. Rom. III, 27.* R. 1) Vox *νόμος* in isto loco quamlibet significat doctrinam b) 2) Per legem et doctrinam operum talis intelligatur, necesse est, doctrina, qualem Iudæi, cum quibus controuersia PAVLO intercedebar, tuebantur, hoc est, quæ ita alia docuit legis opera vt fides, etiam tanquam opus spectata, excluderetur plane et superuacanea redderetur. Fides tantum

M 2

vt

b) vid. S. V. PRAESIDIS *Ausleg. des Briefs an die Römer* ad h. I. et FLACII *Clauis script. sacr. part. I. tit. Lex* ab initio.

vt officium et bonum opus spectat ad legem pertinet. In iustificationis autem negotio, de quo PAVLVS in isto discursu dislerit, non spectatur vt opus, adeoque hoc respectu operibus recte opponi potuit. Prior fidei respectus in posteriori fundatus est, non autem v. v. Eadem hæc responsio quoque ad quintam pertinet obiectionem, quæ inde petitur, quod ex nostra sententia necessario fluat fidem esse opus legis, cum tamen PAVLVS eam continuo operibus legis opponat, et ulterius inde consequatur per legis opus nos saluari. Respondemus enim fidem quidem esse opus legis, non vero vt tale eam in iustificationis negotio spectari; lege enim mandata est, quia iustificat, adeoque non iustificat quia lege est mandata. Vbi igitur de iustificationis negotio agitur fides recte sibi metipsum, vt opus spectatæ, opponitur, multo itaque magis aliis legis operibus, vtpote quæ, si per ea iustitia obtineri posset, fidem hanc etiam vt opus spectatam excluderent. Ergo neque sequitur nos per legis opus, quæ tale, saluari c). *Sexta* obiectio merum est sophisma, ita enim sonat: principis theologicis repugnat legi credenda tribuere. Nam ex nostra sententia lex non enarrat credenda, sed fidem ab euangelio enarratis haberi iubet. *Septima* obiectio a duplici deriuatur peccatorum genere, altero contra legem, altero contra euangelium, quod *Hebr. X, 28.* deprehendere sibi videtur aduersarius. Resp. Ibi grauiores legis Mosaicæ transgressiones, quibus MOSES auctoritas violabatur, quibus proinde poenæ capitales statuta erant, quales tamen non fuerunt omnes Mosaicæ legis transgressiones, contentui filii DEI non tam opponantur, quam potius comparantur, argumentationis neruo non in legis et euangelii comparatione, sed in maiori CHRISTI, tanquam filii et hæredis præ MOSE, qui seruus erat, præcellentia conf. *Cap III, 1—6.* *Octaua* obiectioni supra satisfactum est d). *Nona* obiectione asseritur legem non posse fidem et fiduciam in DEVM præcipere, quia in lege DEVS se tanquam DEVM ira accensum manifestauit. Falso huic assertio responsionis loco opponimus explicationem primi præcepti decalogi ex Catechismo LUTHERI minori desumptam: *debemus DEVM super omnia timere, diligere et illi confidere.* In *ultima* obiectione ex *Iob. XVI, 9.* coll. *2 Cor. VII, 6.* concluditur infidelitatem per solum euangelium reprehendi. Resp. Per principii petitionem præsupponitur per *ministerium legis* posteriori loco solum intelligi euangelium.

§. XIII.

e) conf. Cap. I. §. XIV.

d) Cap. I. §. XIV.

§. XIII.

Tertium momentum excutitur.

Circa *tertium* momentum obseruamus sequentia. 1) Merito **CHRISTI** acceptum referre debent fideles, quod non sub æternæ mortis et damnationis pœna ad obseruationem legis omnibus numeris absolutam teneantur. 2) Tamen quicquid legi diuinæ contrarium est, fugere debent, alias enim quædam saltem peccata licita essent, quod impium dictum, et immutabilitati legis diuinæ repugnat. Adeoque ad obseruationem legis diuinæ perfectissimam alio respectu obligantur. 3) Fieri nulla ratione potest, vt **DEVS** homines officio, quo ipsi deuincti sunt, exsolueret. Repugnat enim essentiæ et naturæ **DEI** æque ac hominum. 4) Ergo pretium meriti **CHRISTI** nihilo imminuitur vbi fideles ad legem seruandam obligati pronunciantur e). 5) Locus *1 Tim I, 9.* aliter intelligi nequit ac *Gal V, 23.* 6) *Gal V, 3* intelligitur lex, vti inter ludæos accipiebatur, de complexu omnium quæ per **MOSEN** mandata erant. Hæc lex integra seruabatur, obseruatis quoque legibus cunctis ceremonialibus et forensibus.

§. XIV.

Ad quartum momentum respondetur.

Ad *quartum* momentum peruenimus. 1) Gratia diuina vti que acceptum referant, necesse est, fideles, quod sancti esse, adeoque officio suo satisfacere possint, ipsa tamen sanctitate officio immutabili et æterno manente. 2) Ex noua indole et natura regeneritorum, hoc est ex viribus diuinitus collatis quidem prouenit quicquid boni legique conuenienter perficere possunt regeneriti. Ipsa autem hæc noua indoles consistit in facultate et alacritate ea decernendi ac exsequendi, que legi diuinæ conformia, adeoque sui officii esse regeneritus intellexerit; adeoque non tollit legis vsum, sed eum confirmat. Ergo 3) nouæ istius indolis pretium, neque ita est extenuandum, vt in cæco quodam et bruto ponatur in eas res insinctu, quas alia creatura rationales libere, quia supremus eorum Dominus eas postulat, decernunt et exsequuntur; neque ex altera parte ita nimis est extollendum, vt perfecta asseratur fidelium *divinæ gratiæ*, et necessitas peccato reluctandi tollatur.

§. XV.

Nec non ad quintum.

Quod ad *quintum* attingit: 1) Quicquid vitæ et morum norma et regula est, illud lex est. Aut itaque nulla datur vitæ instituendæ regula, aut lege

M 3

uten-

e) conf. Cap. I. §. XIII.

vtendum est 2) Quo sensu fideles, *Gal V, 18.* non sub lege esse dicantur aperte declarat *com. 23* nempe quia lex iis non contraria et inimica est. 3) Si per spiritum hoc loco intelligatur Spiritus Sanctus eiusque directio: obseruetur eam potissimum per procuratam idoneam legis cognitionem fieri, quia spiritu Sanctus mediante verbo agit. Si intelligitur noua indoles, sicut *Rom. VII, 6.* tenenda iunt, quæ § sup. diximus. 4) Non fideles veteris testamenti, *Rom. VII, 6.* dicuntur in antiquitate literæ seruissse, quia ad legem moralem seruandam tenebantur; sed de irrogenitis, qui iustitiam ex lege querunt, nec liberati sunt a coactione et condemnatione, illud pronunciat. *conf. com. 5.* 5) Legem tantum externam præcepisse sanctitatem et munditiam, nequidem de legibus ceremonialibus, multo minus de morali veritate consentiente asseritur. Lex enim moralis semper spiritualis intelligenda est et fuit. 6) Quod maiorem postulet obedientiam, quam quæ hominibus in hac vitæ præstita possibilis est, non impedit, quo minus sit norma et regula, ad quam actiones suas pro virili componere debent fideles, non neglectis plane doctrinis euangelii. 7) *Ies. IX, 4.* Legem moralem indigitari, vt et *Matth. XI, 29. 30* intelligi euangelium, exclusa lege, est petitio principii f). 8) Legem diuinam non omnes præcipere virtutes æque impie asseritur, ac contradictorium est g). 9) Omnino CHRISTVM imitari debent fideles, eiusque exemplum est norma ac regula vitæ instituendæ, sed eo ipso legem docet. Immo ideo imitandum est CHRISTI exemplum, quia cum lege perfectissime conuenit. Ergo si ad seruandam legem fideles non obligati essent, neque ad imitandum exemplum CHRISTI tenerentur. Etiam exemplum CHRISTI perfectum et consummatum est, et est perfectissimæ obedientiæ exemplum. Quod si itaque lex fidelibus regulæ loco inseruire nequiret, quia perfectissimam postulat obedientiam, vtiqueidem imitationi exempli CHRISTI obici potuisset. Lege tamen perfectior norma exemplum CHRISTI esse nequit, quia lex diuina est perfectissima, maxime cum exemplum CHRISTI sub lege comprehendatur. Præterea autem, si non adesset alia legis manifestatio præter exemplum CHRISTI, hoc non potuisset esse perfecta, sufficiens et adæquata fidelibus hodie viuentibus norma. Primo enim CHRISTVS non in omnibus constitutus fuit circumstantiis, in quas fideles incurrere possunt. Deinde exemplum CHRISTI aliter fidelibus iam viuentibus normæ loco esse nequit, quam quatenus in rerum CHRISTI gestarum monumentis descriptum est. Ibi autem vti multa facta CHRISTI recitentur, ita quoque non omnes eius virtutes explicite enarratae sunt, adeoque ex-

f) vid. *le Nouv. Testament* etc. ad *Matth. XI, 28. 29.*

g) *conf. Cap. III. §. XX.*

emplum CHRISTI perfecte depictum non habemus, nisi in lege diuina. Denique cum exemplum CHRISTI nihil aliud sit, quam fons quidam legis cognoscendæ; vnus autem legem cognoscendi modus alterum non tollat, siquidem in sacris literis præter expressa mandata, et exemplum CHRISTI, etiam exemplum DEI essentialiter considerati; vt et sanctorum hominum imitandum proponitur *Matth. V, 45 — 48. Eph. V, 1. 1 Petr. I, 16. 1 Cor. IV, 16. XI, 1. 1 Theff II, 14. Hebr. VI, 12*; quin ex quo pluribus hauriatur riuis, eo perfectior colligitur legis cognitio: ex debita imitatione CHRISTI concludi nequit officia alter quam ex exemplo CHRISTI omnino docenda non esse; multo autem minus legis doctrinam respectu vitæ regentorum formandæ nullam habere vtilitatem.

§. XVI.

Et denique ad sextum.

Quod tandem ad vltimum momentum attinet, quicquid aduersarius in medium produxit, tantum docet cauendum esse indicatum ab ipso legis abusum, non autem tollendum esse a nobis indicatum eiusdem vsus. Ex bonis operibus regeneris de statu suo gratiæ conuictus euadere potest. Non autem istum statum ex bonis suis operibus deriuare eum oportet, sed ex fide, cuius illa fructus et signa sunt. Adeoque neque bonis suis operibus confidere debet, sed omnem suam felicitatem ob meritum CHRISTI per fidem exspectabit.

T A N T V M.

DOCTIS-

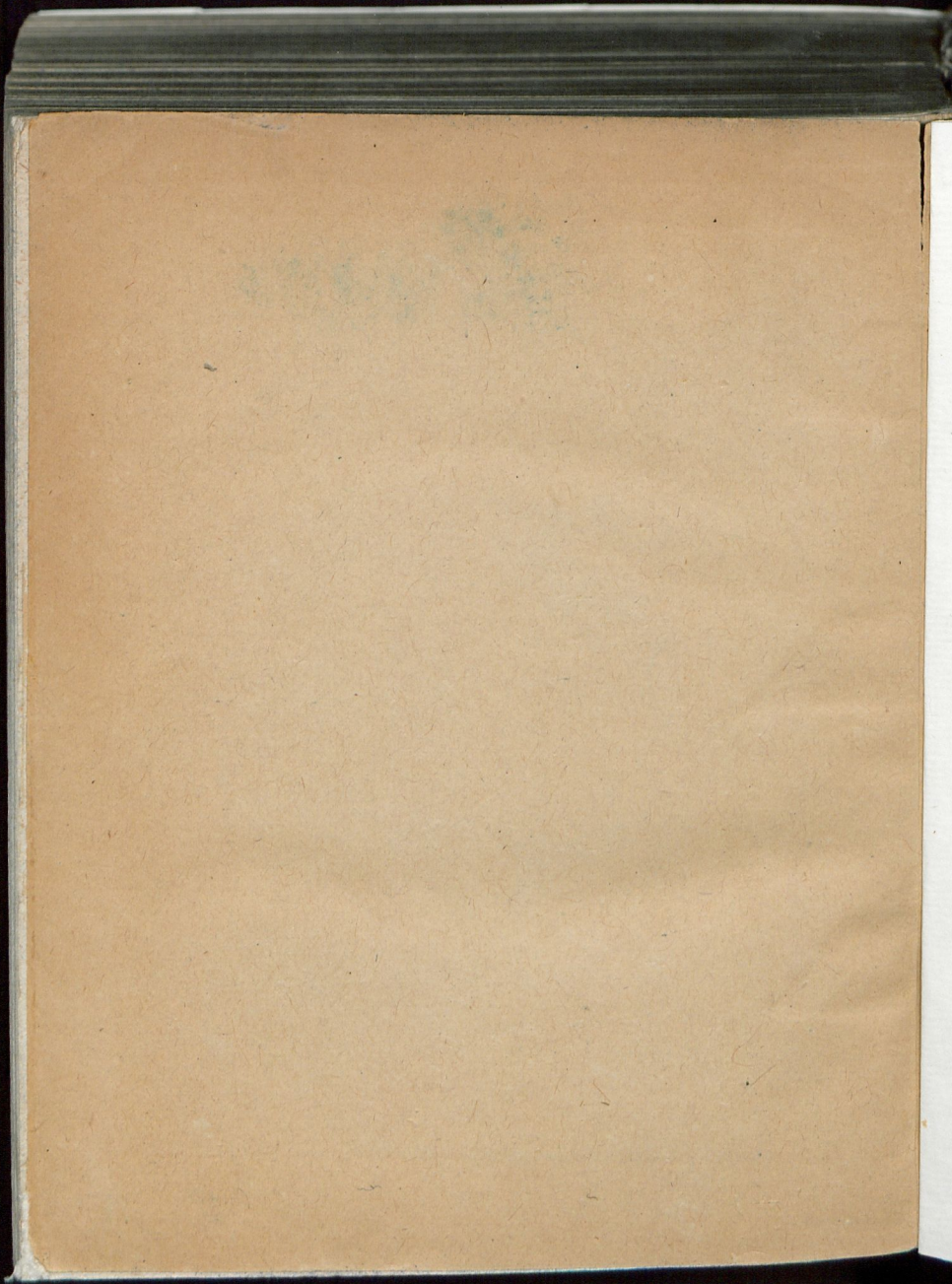
DOCTISSIMO DISSERTATIONIS HVIVS
NON DEFENSORI SOLVM,
SED ETIAM AVCTORI,
CLARISSIMO
N A N N E S T A D ,

S. P. D.

CHRISTIANVS BENEDICTVS MICHAELIS.

Quo rariores sunt sacrarum literarum cultores, qui solida in studio theologiae reuelata iaciunt fundamenta, eo maiore in pretio habentur ab his, qui promouendis ecclesiae Christi commodis cuperent quam plurimos ita preparari ac instrui, ut idonej euaderent ad veritatem non intelligendam docendamque solum, verum etiam, propugnandam vindicandamque, si opus sit, ab aliorum deniationibus. In horum numero cum et Te esse, docta haec tua prodat exercitatio, equidem adfectum erga Te meum dissimulare non debui. Potius gaudeo, tempus, quod colendis sanctioribus studiis, cum alibi, tum in nostra academia transegisti, ita a Te collocatum esse, ut non solum sperari, verum etiam confidui omnino possit, fore, ut fructus, tique salutares, inde in ciuitatem Dei redundent. Quare ut Tibi, qui et ex meis aliquando fusti auditoribus, de eximijs profectibus impense gratulor, sic, ut et abhinc magis magisque in omni cognitione et experientia spiritali crescas atque abundes, ex animo precor. Hale d. 18. April. A. MDCCL.

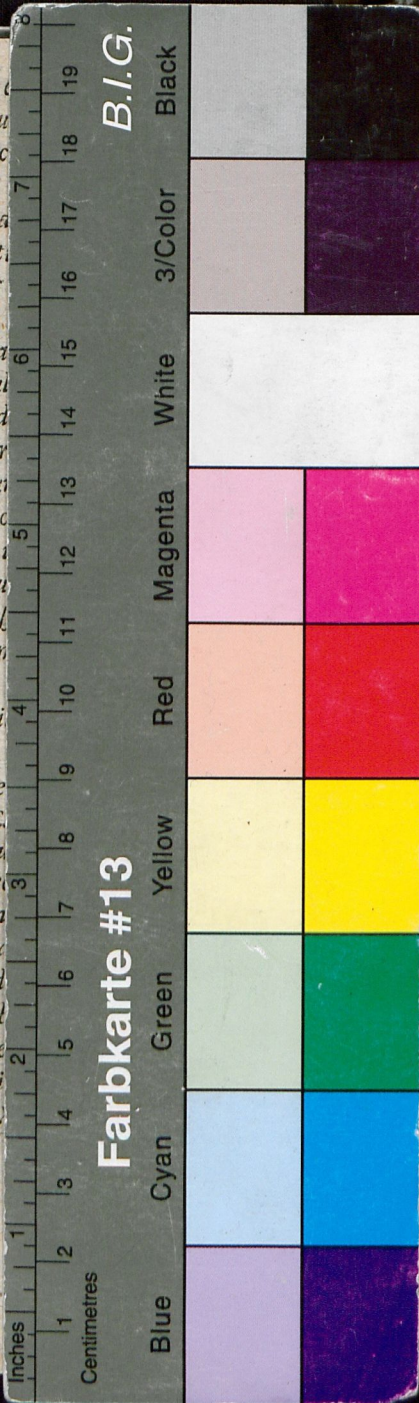
Pon Ti 1383

ULB Halle 3
004 128 761

A standard 1D barcode representing the number 004 128 761.

111
SPECIMEN THEOLOGICVM
DE
VSV LEGIS NECESSARIO

QVOD
PRAESIDE
VIRO SVMME VENERABILI, AMPLISSIMO,
LONGE CELEBERRIMO
DOMINO
SIGISM. IACOBO BAVMGARTEN

S. S. THEOLOGIAE DOCTORE, EIVSDEMQUE PROFESSORE PVBLICO
ORDINARIO, SEMINARII THEOLOGICI DIRECTORE, REGIARVM
MENSARVM EPHORO, ET ACADEMIAE SCIENTIARVM
BEROLINENSIS MEMBRO

FAVTORE AC PRAECEPTORE SVO AETATEM
DEVENERANDO,

A. D. APRIL A. R. S. MDCCL.
H. L. Q. C.
PVBLICE DEFENDET

AVCTOR
NICOLAUS NANNESTAD

NIDROSIA NORVEGVS.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
TYPIS IOANNIS FRIDERICI GRVNERTI